

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

δεκαπενθήμερος

Διά γυμνού ὀφθαλμοῦ. Γράφουν:

**Ἄγγελος Ἐλεφάντης, Ἄνδρέας Πανταζόπουλος,
Γιώργος Μαργαρίτης**

Ἄγγελος Ἐλεφάντης
Μάρξ ἢ ἐπὶ τῷ μαρξιστικότερον Μαρξ;

Γκάσμεντ Καπλάνι
Σκληρό ἐπάγγελμα ἢ ἐξορία

Στρατὴς Μπουρνάζος
Πανουργίες τοῦ ἐθνικιστικοῦ λόγου

Κώστας Σταμάτης
Διακριτικός ἀντίλογος στὸν Χρῆστο Γιανναρᾶ

Γιώργος Δολαπτοῦ
Φιλελευθερισμός - Ἐκσυγχρονισμός

Χαρίδημος Τσοῦκας
Πρῶτα ἡ κοινωμία

Ἀναστασία Ἀναστασιάδου
Συγκριτισμός καὶ συγκριτικὴ φιλολογία

Δημήτρης Δημηρούλης
Οἱ τεχνολογίες τῆς γραφῆς καὶ τὸ μέλλον τοῦ βιβλίου

Γιὰ τὸν ποιητὴ Μᾶρκο Μέσκο. Γράφουν:
Μιχάλης Γκανάς, Ἀλέξανδρος Ἀργυρίου, Βασίλης Παπᾶς

Ἐν τέλει. Γράφουν:
**Λουκία Ρίτσαρντς, Παναγὴς Παναγιωτόπουλος,
Γιώργος Μαργαρίτης, Νικόλας Σεβαστάκης, Γεωργία Πετράκη**

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Δεκαπενθήμερος
Παρασκευή 5 Ιουνίου 1998
τεύχος 53 • δρχ. 1000

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Ετήσια (21 τεύχη): 15.000 δρχ.

Εξαμηνιαία (11 τεύχη): 7.500 δρχ.

Φοιτητική (21 τεύχη): 10.000 δρχ.

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 20.000 δρχ.

Ευρώπη

Ετήσια (21 τεύχη): 17.000 δρχ.

Άλλες χώρες

Ετήσια (21 τεύχη): 20.000 δρχ.

Τραπεζικός Λογαριασμός

Άγγελος Έλεφάντης

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

ύποκ. Πλατεία Μητροπόλεως 146

άριθ. λογ. 403988-23

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή

στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης

Κέκροπος 2 Αθήνα 10558

τηλ. 3239.645 • FAX 3227.706

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Άγγελος Έλεφάντης, Άλδανοφοβία: άπεργός Άλδανός .. 5

Άγγελος Έλεφάντης, Χριστιανοί χωρίς δάπτισμα 6

Άνδρέας Πανταζόπουλος, Τό κόμμα της Έκκλησίας .. 7

Γιώργος Μαργαρίτης, Ό κύριος Τσούγκ 8

Άγγελος Έλεφάντης, Μιά μέρα χωρίς αυτοκίνητα 10

Άγγελος Έλεφάντης, Μάρξ ή επί τῶ μαρξιστικό-
τερον Marx; 11

Γκάσμεντ Καπλάνι, Σκληρό επάγγελμα ή έξορία 14

Στρατής Μπουρνάζος, Πανουργίες του εθνικιστικού
λόγου 16

Κώστας Σταμάτης, Διακριτικός αντίλογος στον
Χρήστο Γιανναρά 19

Γιώργος Δολαπτιής, Φιλελευθερισμός-Έκσυγχρονισμός .. 22

Χαρίδημος Τσούκας, Πρώτα ή κοινωνία 24

Άναστασία Άναστασιάδου, Συγκριτισμός και
συγκριτική φιλολογία 30

Δημήτρης Δημηρούλης, Οί τεχνολογίες της γραφής
και τό μέλλον του βιβλίου 32

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

Μιχάλης Γκανάς, Μάρκος Μέσκος: Ό κάθοδος
του ενός 39

Άλέξανδρος Άργυρίου, Σημεία επαφής με την ποίηση
του Μάρκου Μέσκου 41

Βασίλης Παπās, Για τον Μάρκο. Ένας σύντομος
χαιρετισμός 43

Μάρκος Μέσκος, Ό δημόσια ανάγνωση των ποιημάτων
και ή προσωπική μου άμηχανία 45

ΕΝ ΤΕΛΕΙ

Λουκία Ρίτσαρντς, Ό φαντασία στον τοίχο 46

Νικόλας Σεβαστάκης, Μεταμοντέρνο άλά Γκρέκα 46

Παναγής Παναγιωτόπουλος, Μ' άγαπάς; Φταίει
ό Μπερίσας 47

Λουκία Ρίτσαρντς, Άνέκδοτο 48

Γιώργος Μαργαρίτης, Άνιχνευτής ανθρώπων 49

Γεωργία Πετράκη, Ό άπεργία ως λόγος 49

Παράσταση έξωφύλλου: Β. Καντίνσκι, Γραμμή.

Ἄλβανοφοβία: ἀπεργός Ἄλβανός

Λέγαμε παλιά τό πιό σύντομο ἀνέκδοτο τοῦ κόσμου καί γελάγαμε: «Ἄλβανός τουρίστας!». Τό κόψαμε, ἑκατοντάδες χιλιάδες στὸν τόπο οἱ Ἄλβανοί, δέν ἔχουν θέση πιά τέτοια μακάβρια ἀνέκδοτα.

Δέν ξέρω ἂν ὑπῆρξε ἀνέκδοτο «Ἄλβανός ἀπεργός». Μάθαμε, ὅμως, ὅλοι ὅτι στὸν Ἅγιο Γεώργιο Φερῶν, στό Πήλιο, διακόσιοι Ἄλβανοί καί Ρουμάνοι ἀγρεργάτες μαζεύτηκαν στήν πλατεία τοῦ χωριοῦ, ἀρνήθηκαν νά πάνε στά χωράφια, ἀπήρησαν. Τί ζητοῦσαν; Τά στοιχειώδη, κάτω ἀπ' τὰ ὁποῖα ἀρχίζει ἡ σκυλίσια ζωή καί πού τή γεύονται χρόνια τώρα: νά μὴ δουλεύουν ἥλιο μέ ἥλιο, δέκα μέ δώδεκα ὥρες, νά ἔχουν ἀσφάλιση τοῦ ΟΓΑ (ἔχι γιὰ σύνταξη, γιὰ τήν ἀσθένεια κυρίως· ἄνθρωποι εἶναι, μπορεῖ νά σπάσουν κανένα πόδι ἢ νά τοὺς τσιμπήσει κανένα φίδι), ἀντί γιὰ 3.000 δραχμές τήν ἡμέρα νά πληρώνονται μέ 5.000 καί, αὐτό πιά ἦταν ἀνήκουστο, οἱ ἐργοδότες-γαιοκτήμονες νά τοὺς δίνουν νά τρῶνε: στήν Ἑλλάδα οἱ γαιοκτήμονες, πάντοτε τάιζαν τοὺς μεροκαματιάρηδες, κι ὅποιος δέν συμμορφώνονταν σ' αὐτόν τόν ἐργασιακό-ἠθικό κανόνα θεωροῦνταν καρμίρης, μαγκούφης ἀποσυνάγωγος.

Ὅμως ὁ τόπος μας γέμισε μαγκούφηδες. Οἱ γαιοκτήμονες θεώρησαν ἀνήκουστα ἐτοῦτα τὰ αἰτήματα καί ἐπέμεναν στή συμφωνία πού εἶχε γίνει μέ τοὺς πεινασμένους. Pacta sunt servanda. 3.000 καί πολύ τοὺς πάει. Ποῦ ἀκούστηκε Ἄλβανός ἀπεργός! Ἄλλωστε, ἔλεγαν, τίς δύο μέρες πού κράτησε ἡ κινητοποίηση στήν περιοχή σημειώθηκαν πολλά κρούσματα ἐγκληματικότητας. Καλημέρα Γιάννη, κουκιά σπέρνω. Ἔτσι ἦλθαν τὰ ΜΑΤ, κουβάλησαν μερικούς Ἄλβανούς στά σύνορα, οἱ ἄλλοι ἐπέστρεψαν στίς «ἀσχολίες» τους.

Στόν τόπο ὑπάρχει ξενοφοβία, ἄλβανοφοβία, λέμε. Πράγματι ὑπάρχει. Ἡ ἐλληνική κοινωνία φοβᾶται μήπως ἀνέβει τό μεροκάματα τῶν Ἄλβανῶν καί τῶν ἄλλων οἰκονομικῶν μεταναστῶν. Αὐτά τὰ δύο χιλιάρικα παραπάνω, τό φαί, οἱ κανονικές ὥρες ἐργασίας, ὁ ΟΓΑ, ἂν ἀθροισθοῦν στό ἐπίπεδο ὀλόκληρης τῆς κοινωνίας καί τῶν 500.000 μεταναστῶν, μάς κάνουν πολλά δισεκατομμύρια δραχμές τό χρόνο. Αὐτή τήν ἐνδεχόμενη ἀπώλεια φοβᾶται ἡ ἐλληνική κοινωνία, εἴτε ἡ δουλειά τῶν ξένων εἶναι στά χωράφια, εἴτε στίς βιοτεχνίες, τίς οἰκοδομές, τὰ σπίτια εἴτε γεροκομοῦν τοὺς ἄρρωστους γερόντους. Φοβόμαστε μήπως αὐτά τὰ δισεκατομμύρια φύγουν ἀπό τὰ χέρια μας καί πάνε στά χέρια τῶν Ἄλβανῶν. Ἄλλωστε πρέπει νά ἐκπληρώσουμε τὰ σχετικά κριτήρια τοῦ Μάαστριχτ γιὰ νά μποῦμε στό εὐρώ: ἄς πληρώσουν οἱ Ἄλβανοί.

Πάντως οἱ Ἄλβανοί πέτυχαν. Κέρδισαν τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀπεργοῦ, δέν μποροῦμε πιά νά τοὺς ἀντιμετωπίσουμε μέ μειωτικά ἀνέκδοτα.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Χριστιανοί χωρίς βάπτισμα;

Νομίζω (δηλαδή δέν νομίζω, εἶμαι σίγουρος) ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος κ. Χριστόδουλος, μέ τήν πολυπραγμοσύνη πού ἐπιδεικνύει, ὑποπίπτει σέ πολύ βαριά σφάλματα, πού, ἂν τά πάρουν οἱ χριστιανοί στά σοβαρά, θά πρέπει νά συμπεράνουν ὅτι ὁ προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας καταστρέφει τά δογματικά θεμέλια τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Εἶναι ὑπερβολικό αὐτό; Ἄς ἀκούσουμε κάτι πού εἶπε ὁ κ. Χριστόδουλος.

Μιλώντας στούς μαθητές τοῦ Πολυκλαδικοῦ Λυκείου Καλλιθέας (28-5-98) χαρακτήρισε ἀκριβό «προνόμιο» τό γεγονός ὅτι «γεννηθήκαμε Ἕλληνες καί Χριστιανοί». Τά περί «προνόμιου» ἄς τά ἀφήσουμε νά κοσμοῦν τήν ἐθνικιστική ἰδεολογία τοῦ κ. Χριστοδούλου· δέν εἶναι ὁ μόνος ἄλλωστε πού ἀσπάζεται τά περί «περιουσίου» ἐλληνικοῦ λαοῦ. Καί βέβαια εἶναι σωστό ὅτι γεννιόμαστε Ἕλληνες. Ἔτσι, λέει, τό ἄρθρο 1 τοῦ νόμου περί Ἰθαγενείας. «Ἕλληνας εἶναι ὅποιος ἤ ὅποια γεννιέται ἀπό πατέρα Ἕλληνα πολίτη, ἤ μάνα Ἑλληνίδα». Στήν Ἑλλάδα, καλῶς ἤ κακῶς (κακῶς) ἰσχύει τό δίκαιο τοῦ αἵματος. Ὅμως οἱ ἄνθρωποι, Ἕλληνες καί μή Ἕλληνες, δέν γεννιοῦνται χριστιανοί καί μάλιστα Ὁρθόδοξοι. Ἡ γέννηση, ἔστω ἀπό γονεῖς χριστιανούς, δέν ἀπονέμει στό νήπιο τή χριστιανική ἰδιότητα. Ἐδῶ τό χριστιανικό δόγμα καί οἱ πανάρχαιοι κανόνες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι κατηγορηματικοί: ὀρίζουν ὅτι ὁ χριστιανός γίνεται κάποιος χάρις στό μυστήριό τῆς Βαπτίσεως καί τοῦ Χρίσματος. Χωρίς βάπτισμα δέν ὑπάρχει Χριστιανός.

Γιά τόν κ. Χριστόδουλο ἀρκεῖ ἡ γέννηση, ἀποψη πού πάει πέρα ἀπό τήν αἵρεση, εἶναι ἀναιρική τῆς ἰδίου τοῦ χριστιανισμοῦ.

Προφανῶς ὁ κ. Χριστόδουλος, γνωρίζοντας πολύ καλά τά δόγματα, δέν πιστεύει αὐτά πού εἶπε, δέν κυριολεκτεῖ. Ἐνα lapsus ἦταν, μιά παραδρομή. Ξέρουμε, ὅμως, ὅτι καί στά lapsus ὑπάρχουν κρυμμένες ἀλήθειες. Στήν ἀπαράδεκτη, ἀπό δογματική ἀποψη, ἔκφραση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, σ' αὐτή του τήν παραδρομή, ἡ κρυμμένη ἀλήθεια εἶναι ὅτι Ἕλληνας εἶναι συνώνυμο τοῦ Ὁρθόδοξου, ὅτι δέν νοεῖται Ἕλληνας ἂν δέν εἶναι ὀρθόδοξος (τό 97% τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ εἶναι ὀρθόδοξοι), ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι καταδικασμένοι (δηλαδή ἐκ γεννήσεως) νά εἶναι Ὁρθόδοξοι κι ὄχι ἐπειδή τό ἐπέλεξαν ἐλεύθερα (ποιά ἐλεύθερη βούληση ἔχει ἕνα νήπιο ὅταν τό ρίχνουν στήν κολυμβήθρα;). Γι' αὐτό ἄλλωστε ὁ κ. Χριστόδουλος χαρακτήρισε «γραικύλους» ὅσους ὑποστηρίζουν ὅτι πρέπει νά ὑπάρξει χωρισμός Ἐκκλησίας ἀπό τό Κράτος. Αὐτό δέν ἦταν παραδρομή. Ἦταν ἡ ἀλήθεια τοῦ κ. Χριστοδούλου.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Τό κόμμα τῆς ἐκκλησίας

Πολλά γράφονται γιά τόν πρῶν Δημητριάδος καί νῦν πάσης Ἑλλάδος Ἀρχιεπίσκοπο κ. Χριστόδουλο. Πολλά, ἀλλά ὄχι ἱκανά γιά νά ἀντισταθμίσουν τήν ἀκατάσχητ ἀδολεσχία του ἀπό τή στιγμή πού ἐξελέγη στό ὑπέρτατο ἀξίωμα τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας. Ἄπειρες, πλέον, οἱ συνεντεύξεις του, οἱ δηλώσεις του, ἐκεῖ πού κάποιος θά περίμενε ἄν ὄχι μιά στοχαστική σιωπή, τουλάχιστον σαφῆ μηνύματα γιά περισυλλογή, τή σύνεση ἑνός θρησκευτικοῦ λόγου γιά τά ἐγκόσμια. Φαινόμενο, πού δέν μπορεῖ παρά νά ἐκπλήσει καί πού δέν εἶναι ἄσχετο, ὄχι μόνο μέ τήν ἰδιοπροσωπία του, ἀλλά καί μέ τίς κυρίαρχες σήμερα ὀρθόδοξες λογικές ἐντός τῆς ἐκκλησίας. Ἄρα, σέ ἕνα ἐπίπεδο ρητορικής, κατ' ἀρχήν, αὐτή ἡ «κατάληψη τῆς ὁμιλίας» ξενίζει, συγκρούεται μέ τήν «σεραφειμική ἀπουσία» καί, ταυτόχρονα, ἀποκαλύπτει τήν ἴδια τήν ἀμετάλλακτη οὐσία τῆς.

Λόγος βαθεῖα συντηρητικός, ἀναχρονιστικός, ὅταν δέν εἶναι ἀνοιχτά ἀντιδραστικός, ἐπικαλούμενος κοινότοπα ἤχηρῶν παραβολῶν: στή θέση τῆς προσήνειας καί τῆς διαλογικότητας, τῆς κατανόησης καί τῆς ἐπιμέλειας, ἡ δογματική τραχύτητα τοῦ συμφέροντος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ θεσμοῦ μέσα ἀπό τήν ἴδια τή δημοσιοσχεστική ἀναβάθμιση τοῦ προσώπου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Λόγος, δηλαδή, ἐγωτικός, χριστοδουλοκεντρικός, μονοδιάστατος, πουριτανικός, ἀκόμα καί ὅταν καταγγέλλει τήν ξενοφοβία, ὅταν ἐπιχειρεῖ νά συγχρονισθεῖ μέ συγχαιρινές προκλήσεις. Ἔχω κατά νοῦ, μεταξύ ἄλλων, ἐκεῖνο τό βροχερό Σάββατο τῆς ἐπίσημης ἐγκατάστασης τοῦ κ. Χριστόδουλου στόν ἀρχιεπισκοπικό θρόνο, τήν κάθοδό του ἀπό τό Σύνταγμα στήν Μητρόπολη πλάι στόν Δήμαρχο κ. Δ. Ἀβραμόπουλο, τή βυζαντινῆ μεγαλοπρέπεια τῆς ἐνθρόνισής του, τοῦς ὑψηλοῦς καί ὑψηλές προσκεκλημένους τους (τίς κυρίες Χαριτοπούλου καί Λουκά), τή λαϊκή ὑποδοχή στόν Βόλο, τίς παραβολές του περί «βασιλικῶν» καί «λάκου τῶν λεόντων», τό ἐθνικό ρίγος πού σκορπᾷ ὁ λόγος του στοῦς πιστοῦς, ὅλη αὐτή τήν ἐπίπλαστη προσήλωσή πού ἀναδύεται ἀπό τίς νουθεσίες του πρὸς κληρικούς καί λαϊκοῦς, κυρίως αὐτή τήν ἀμετροεπή παρεμβατικότητά του πού τόν βγάζει ἀπό τό παραδεδομένο πλαίσιο τῆς ὀρθοδοξίας, ὅπως τόν κατηγοροῦν ἔμμεσα μερίδες «νεο-ὀρθοδόξων». Ὅλα αὐτά, δηλαδή, πού θέλουν νά καταστήσουν τήν Ἐκκλησία πολιτικό κόμμα, ἔστω ἄτυπο, διαπολιτικό καί διαστρωματικό, πού νά πλαγιοκοπεῖ τοῦς τυπικούς πολιτικούς σχηματισμούς καί, πάνω ἀπό ὅλα, τό κράτος.

Ὡστόσο, ἄν αὐτή εἶναι ἡ φιλοδοξία τοῦ νέου Ἀρχιεπισκόπου, ἄν, γιά παράδειγμα, ἡ ἀντιστασιακή κατά τῆς «ὁμοιομορφίας» ρητορική εἶναι εἰλικρινής, ἄν ὁ διατυπούμενος εὐρωσκηπτικισμός του δέν εἶναι συνδικαλισμός, τότε γιατί νά μήν ζητήσῃ, ἄς ποῦμε, δημοψήφισμα γιά τό Μάαστριχτ-Ἀμστερνταμ, κ.λπ.; Ἡ, σέ ἕνα ἄλλο ἐπίπεδο, γιατί δέν ζητᾷ ἐπίσης δημοψήφισμα γιά νά ἀποφανθοῦν οἱ πολῖτες σχετικά μέ τόν χωρισμό κράτους-ἐκκλησίας, καλυπτόμενος πίσω ἀπό δηλώσεις κυβέρνησης καί ἀξιωματικῆς ἀντιπολίτευσης ὅτι «δέν τίθεται τέτοιο θέμα»; Πόσο μάλλον πού γνωρίζει ὅτι αὐτό τό τελευταῖο σίγουρα θά τό κερδίσει;

Θά τό κερδίσει, ὡστόσο, θά βρεῖ ἀπέναντί του ἕνα ἄς ποῦμε, 15-20%, κι αὐτό σίγουρα ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος δέν τό θέλει, ὅπως δέν θέλει νά τεθεῖ κόν τό πρόβλημα δημόσια καί μέ κάθε ἐπισημότητα. Δέν θά ἄντεχε 15% «γραικύλους». Ὑπάρχει ἕνα ἔλλειμμα ὑπευθυνότητας σέ αὐτή τή στάση, σέ αὐτόν τό λόγο. Πολλοί θά περίμεναν ἀπό τόν ἐκκλησιαστικό θεσμό. Ἐνστά θέματα πού θεωρεῖ ὅτι πρέπει νά ἔχει λόγο, νά τά ὀδηγεῖ ὡς τίς ἀκρότατες συνέπειές τους. Διαφορετικά, τό κήρυγμα εὐκόλα ἐκπίπτει σέ δημαγωγία καί ἡ «ἀναζήτηση τοῦ ναοῦ» σέ ἄλλοι γιά ἐνίσχυση τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς...

Ἀνδρέας Πανταζόπουλος

Ὁ κύριος Τσούγκ

Τὸ Διεθνές Νομισματικό Ταμεῖο ἐπεμβαίνει συνήθως μετά ἀπό ἔκκληση τοῦ ἐνδιαφερομένου. Ἐκ τῆν ἀποψη αὐτῆ, κανεὶς δέν μπορεῖ νά τό κατηγορήσει ὅτι ἐξαναγκάζει χώρες καί λαούς νά ὑποστοῦν τίς «θεραπεῖες» του. Ἡ ἀρχή αὐτῆ τηρεῖται ἰδιαίτερα σχολαστικά, στίς περιπτώσεις ὅπου οἱ «θεραπεῖες» εἶναι κοινωνικά βλαπτικές καί πολιτικά θανατηφόρες. Τό ΔΝΤ, δέν ἐπιθυμεῖ τήν ἐμπλοκή του σέ κακοτοπιές. Παρουσιάζεται ὡς ὁ κάτοχος πάσης νεοφιλελεύθερης καί —κατά συνέπεια— οἰκονομικῆς ἀλήθειας, ἐξηγεῖ καί συμβουλεύει, ἀφήνοντας στίς κατά τόπους κυβερνήσεις τήν εὐθύνη τῆς ἐφαρμογῆς τῶν χρησμών του. Εἶναι σαφῶς πιό εὐκολο νά ἀλλάξεις κυβέρνηση ἢ δικτάτορα, παρά τίς ἀξίες, τίς ἀρχές καί τίς σταθερές τῆς νεοφιλελεύθερης οἰκονομίας.

Ἐπάρχει φυσικά καί ἡ σημαντικὴ λεπτομέρεια. Οἱ συμβουλές του παρουσιάζονται συνήθως μέ τήν μορφή ὄρων σέ συμβόλαιο δανειοδότησης. Δανειοδότησης πού τήν ἔχουν ζωτικά ἀνάγκη οἱ χώρες πού ἐπτώχευσαν ἢ βρίσκονται σέ τέτοια κρίση πού κανένας πιστωτικός ὀργανισμός στόν κόσμο νά μήν ἀποτολμᾷ νά τοὺς δανείσει. Στήν οὐσία εἶναι σάν νά ἐπισκέπτεσαι ἐνεχειροδανειστήριο. Μόνο πού ἐδῶ τά ποσά εἶναι μεγάλα, οἰκουμενικά, ἔτσι ὥστε ἐνέχυρα καί ὑποθήκες νά κινοῦνται στή διάσταση μιᾶς ὁλόκληρης χώρας: μέ τίς τράπεζες, τίς βιομηχανίες τῆς, τοὺς δρόμους, τά σχολεῖα, τά νοσοκομεῖα, τά μαγαζιά, τήν κοινωνία, τοὺς ἀνθρώπους, ὅλα μαζί.

Ἡ «θεραπεία» τῆς Ἰνδονησίας βρίσκεται σέ ἐξέλιξη. Τήν πορεία τῆς ἀσθένειας, ἐμεῖς, οἱ κοινοὶ θνητοὶ καταναλωτὲς θεάματος, τήν παρακολουθοῦμε ἀπό τηλεοράσεως, μέ τή φτώχεια, τήν ἐξέγερση, τοὺς νεκρούς, τήν ἀλλαγὴ δικατορῶν. Οἱ τεχνικοί τοῦ ΔΝΤ, τήν παρακολουθοῦν μέσω τῶν δεικτῶν τοῦ χρηματιστηρίου, τῶν ἐπιτοκίων, τῶν ἐλλειμμάτων καί παρουσιάζονται μᾶλλον εὐχαριστημένοι ἀπό τό ἀποτέλεσμα ἂν καί σταθερά κρίνουν ὅτι οἱ παραγωγοὶ ἀνθρώποι μποροῦν πάντα νά φτιάχνουν περισσότερα πράγματα μέ λιγότερες ἀμοιβές. Μέ ἡσυχλοῖπόν τῆ συνείδηση μποροῦν νά ἐπανεέλθουν στό μεγάλο πρόβλημα τῆς περιοχῆς πού λέγεται Νότια Κορέα.

Τὸν χειμῶνα τό Διεθνές Νομισματικό Ταμεῖο δάνεισε 57 δισεκατομμύρια δολλάρια στήν χώρα αὐτῆ γιά νά ξεπεράσει τήν κρίση. Χάρη στήν ἰσχυρὴ αὐτῆ ἔνεση ρευστοῦ μερικοὶ δείκτες ταρακουνήθηκαν εὐνοϊκά: Τό οὐδόν (τό ἐθνικὸ νόμισμα) περίπου σταθεροποιήθηκε, τά συναλλαγματικά ἀποθέματα αὐξήθηκαν, ἡ ἀνεργία τριπλασιάστηκε. Ἡ Κορέα κρίθηκε ὠριμη νά ἀποδώσει τόκους, ἐνέχυρα καί ὑποχρεώσεις. Μέ λίγα λόγια νά ἀλλάξει τὴ μορφή τῆς κοινωνίας τῆς κόνοντας τοὺς φτωχοὺς φτωχότερους καί διασφαλίζοντας τήν τύχη τῶν πλουσίων. Γιά τοὺς πρώτους ἡ ἐξέλιξη θεωρεῖται φυσική —οὐδέν πρόβλημα. Γιά τοὺς δευτέρους ἡ ἀνησυχία εἶναι μεγάλη.

Ἰδιαίτερα ἀπασχολεῖ τοὺς ἰθύνοντες τό μέλλον τοῦ κυρίου Τσούγκ Ζοῦ Γιούγκ. Ὁ κύριος Τσούγκ εἶναι ἰδιοκτήτης τῆς Χιουντάι καί ἐθνικὸ σύμβολο. Γιὸς φτωχοῦ καλλιεργητῆ ρυζιοῦ, ἀποτελεῖ κοινωνικὸ παράδειγμα γιά τὴ χώρα, δείχνοντας τό τί μπορεῖ νά κάνει ἡ θέληση, ἡ ἐξυπνάδα, ἡ φαντασία, ἡ δεξιότητα. Εἶναι ἐπίσης γνωστός γιά τίς ἀταξικές του ἀντιλήψεις καθῶς τό ἀγαπημένο του σπόρ εἶναι ἡ ἐκτόξευση ἀντικειμένων —συνήθως γυάλινων σταχτο-

δοχείων— κατά τῶν στελεχῶν τῆς ἐπιχείρησης, ἀνεξαρτήτως θέσεως καί βαθμίδας, πού, κατά τή γνώμη του, δέν κάνουν σωστά τή δουλειά τους. Εὐτυχῶς ἡ Χιουντάι πουλά προϊόντα καί ὑπηρεσίες γιά κάθε ἀνάγκη καί φυσικά διαθέτει ἄριστα θεραπευτήρια.

Ὁ κύριος Τσούγκ χρωστάει 15 δισεκατομμύρια δολλάρια. Ἀνοίχθηκε σέ ἐπικίνδυνα πεδία, σέ κερδοσκοπικές δραστηριότητες, ἐνῶ αὔξησε τήν παραγωγικότητα τῶν μονάδων του σέ ἐπίπεδα πού ἡ κοινωνία δέν μπορεῖ νά φτάσει. Παράγει δηλαδή περισσότερα ἀπ' ὅσα μπορεῖ νά πουλήσει σέ ἐποχές πού οἱ φτωχοί γίνονται φτωχότεροι: στήν ἐσωτερική ἀγορά ἡ Χιουντάι πουλά 50% λιγότερα αὐτοκίνητα ἀπ' ὅτι πέρυσι, τά ἐργοστάσια τῆς ὑπολειπουροῦν καί οἱ ἀποθήκες τῆς ξεχειλίζουν ἀπό ἀποθέματα. Σέ μιά τέτοια κατάσταση τό ΔΝΤ σπεύδει μέ σωτήριες προτάσεις.

Ἡ ἰδέα εἶναι ἀπλή. Ὁ κύριος Τσούγκ θά σώσει τήν κοινωνική του ὑπόσταση, τόν πλοῦτο καί τήν ἀξιοπιστία του ἂν ληφθοῦν ἐπείγοντα μέτρα σέ βάρος τῶν συνεργατῶν του. Τό ἴδιο πιστεύει ἐξἄλλου καί ὁ ἴδιος ὁ κύριος Τσούγκ ὅταν ἐκτοξεύει σταχτοδοχεῖα. Κατ' ἀρχήν ἀπό τοὺς 200.000 ἀπασχολούμενους στήν Χιουντάι πρέπει πάραυτα νά ἀπολυθοῦν οἱ 50.000! Ἀπό τοὺς 60.000 πού δουλεύουν στά ἐργοστάσια αὐτοκινήτων τῆς ἐταιρείας πρέπει νά ἀπολυθοῦν οἱ 20.000. Οἱ ὑπόλοιποι θά πρέπει, σέ ἐνδειξη εὐγνωμοσύνης νά μεταβάλλουν τίς γαστρονομικές τους συνήθειες ὅπως καί κάθε ἄλλη πολυέξοδη πρακτική.

Γιά νά γίνει μάλιστα πιό ἀποτελεσματική ἡ ἐπιχείρηση ὁ κύριος Τσούγκ σκέφτεται νά ἀπολύσει καί συνεργάτες ἄλλων. Ζητᾶ νέα δάνεια ὥστε νά ἀγοράσει τήν ὑπό δικαστική ἐκκαθάριση δεύτερη βιομηχανία αὐτοκινήτων τῆς χώρας, τήν Κία Μότορς, νά τήν συγχωνεύσει μέ τήν δική του πετυχαίνοντας οικονομίες κλίμακος, δηλαδή πρόσθετες ἀπολύσεις. Τό Διεθνές Νομισματικό Ταμεῖο βρίσκει πολύ λογικό τό ἐγχείρημα καί ζητᾶ ἐπιτάχυνση τῶν ρυθμῶν ἐκτιμῶντας—καί σωστά ἐκτιμᾶ, σέ κάτι τέτοια εἶναι γάτες— ὅτι σέ καταστάσεις κρίσης ὑπερπαραγωγῆς καί μεγάλων ἀποθεμάτων οἱ τυχόν ἀπεργίες δέν μπορῶν νά πετύχουν.

Ὁ κύριος Τσούγκ μᾶλλον θά σωθεῖ. Δέν εἶναι πολιτικός, δέν εἶναι δικτάτορας, δέν εἶναι ἀναλίσσιμος. Εἶναι κεφαλαιοῦχος, σύμβολο τῶν νεοφιλελεύθερων καιρῶν μας. Στήν πλανητική οἰκονομία ἡ δική του ἐπιτυχία εἶναι ἐπιτυχία τοῦ συστήματος. Τά χωρίς «ὑψηλό ἐνσωματωμένο κόστος» Χιουντάι: αὐτοκίνητα, ὑπολογιστές, ἠλεκτρονικά, κλιματιστικά, καράβια ἢ παιχνίδια, θά ἀναγκάσουν καί τοὺς ἀνταγωνιστές νά πάρουν ἀντίστοιχα μέτρα, νά συγχωνευτοῦν, νά συρρικνώσουν τό «ἐργατικό κόστος», νά ἀπολύσουν. Ἡ σωτηρία τοῦ κυρίου Τσούγκ ἀποτελεῖ δικαίωση καί επέκταση τοῦ νεοφιλελεύθερου συστήματος.

Στή γειτονική Ἰνδονησία, ὁ κύριος Σουχάρτο ἔχασε τήν πολιτική ἐξουσία χωρίς ὅμως νά χάσει τίς ἐπιχειρήσεις τῆς οἰκογένειάς του (ὅπως λόγου χάρη, τά ἐργοστάσια τῆς Χιουντάι στήν Ἰνδονησία), ὁ κύριος Λιέμ Σιόε Λιόγκ, διάσημος κεφαλαιοῦχος τῆς χώρας, ἔχασε πολύ λιγότερα: πέντε ἀπό τά ἔξι του πολυτελῆ αὐτοκίνητα καί μόνο ἓνα ἀπό τά πολλά του ἀκίνητα. Νομίζω δέ ὅτι ἡ νέα κυβέρνηση, σέ ἐνδειξη εὐγνωμοσύνης, θά τόν ἀποζημιώσῃ πλουσιοπάροχα γι' αὐτά.

Γιῶργος Μαργαρίτης

Μιά μέρα χωρίς αὐτοκίνητα.

Τὸ παράδειγμα, νά σταματήσει ἡ κυκλοφορία τῶν ἰδιωτικῶν αὐτοκινήτων γιὰ μιὰ μέρα μέσα στὴν πόλη, εἶχε ὑπάρξει γιὰ πρώτη φορά στίς 9 Σεπτεμβρίου 1997 στή γαλλικὴ πόλη Λά Ροσέλ. Φέτος στίς 22 Σεπτεμβρίου τὸ πείραμα θά ἐπαναληφθεῖ σέ δεκαπέντε ἐπαρχιακὲς γαλλικὲς πόλεις μεταξύ τῶν ὁποίων ἡ Νάντη, τὸ Στρασβούργο, τὸ Μονπελέ, ἡ Ἀμιένη, ἡ Λά Ροσέλ, ἡ Τούρ, ἡ Ρουέν, ἡ Γκρενόμπλ. Ἡ πρωτοβουλία ὀφείλεται στὴν «πράσινη» ὑπουργὸ περιβάλλοντος Ντομινίκ Βουανέ, ἡ ὁποία μὲ ἐκκλησὴ τῆς ζητᾶ καὶ ἀπὸ ἄλλες γαλλικὲς πόλεις νά συμμετάσχουν στὸ πείραμα. Στόχος: νά συνειδητοποιήσουν οἱ πολῖτες ὅτι τὸ ἰδιωτικὸ αὐτοκίνητο δέν εἶναι ἀπαραίτητο μέσα στὴν πόλη, ὅτι οἱ κάτοικοι μποροῦν νά χρησιμοποιήσουν τὰ πόδια τους, τὰ μέσα μαζικῆς συγκοινωνίας, ποδήλατα κι ἄλλα δίτροχα (γιὰ κᾶρα κι ἀραμπάδες δέν γίνεται λόγος. Ποῦ νά βρεθοῦν πιά;). Τούτη δέ ἡ παραδειγματικὴ πρωτοβουλία μπορεῖ νά βοηθήσει τόσο τὰ δημοτικά συμβούλια ὅσο καὶ τοὺς πολῖτες νά ρυθμίσουν μὲ διαφορετικὸ τρόπο τὸ κυκλοφοριακὸ, διότι τὸ αὐτοκίνητο, ἐκτός ἀπὸ τὰ κυκλοφοριακὰ ἀδιέξοδα πού ἔχει δημιουργήσει παντοῦ, εὐθύνεται σοβαρὰ γιὰ τὴν ἀτμοσφαιρικὴ ρύπανση.

Τὸ σχέδιο δέν εἶναι ἐνιαῖο γιὰ ὅλες τίς πόλεις· ἄλλοῦ θά ἀπαγορευθεῖ ἡ κυκλοφορία σέ ὀρισμένα ἰδιαίτερος βεβαρυμένα σημεῖα τῆς πόλης, ἄλλοῦ στὸ κέντρο, ἄλλοῦ σέ ἕναν εὐρύτερο δακτύλιο κι ἄλλοῦ σέ ὀρισμένους μόνον δρόμους. Θά ἀποφασίσουν τίς λεπτομέρειες τὰ δημοτικά συμβούλια. Θά δοῦμε ποιά ἔκταση καὶ ποιές συνέπειες μπορεῖ νά ἔχει αὐτὸ τὸ ἐγχείρημα πού μοιάζει κατ' ἀρχὴν πολὺ καλὸ. Στὸ κάτω κάτω μιὰ μέρα εἶναι, θά περάσει.

Μιὰ μέρα εἶναι θά περάσει. Κι ὥστόσο αὐτὴ τῆ «στέρηση» τοῦ ΙΧ στὴν Ἀθήνα (ἐνίοτε καὶ στὴ Θεσσαλονίκη) μᾶς τὴν ἐπιβάλλει μιὰ δυὸ φορές τὸ χρόνο ὁ καύσοντας, ἢ ἡ ὑπέρμετρη αὔξηση τοῦ νέφους. Τότε, ἐν ὥρα ἀνάγκης, οἱ ἀρχές ἀπαγορεύουν τὴν κυκλοφορία στὸ μικρὸ δακτύλιο, ἐνίοτε καὶ στὸν μεγάλο. Οὐδέποτε ἀποφασίσθηκε τέτοιο μέτρο ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη βούληση δημοτικῶν ἀρχῶν, Τροχαίας, συναρμόδιων ὑπουργείων, πολιτῶν. Γιὰ νά φανεῖ, ἔστω, ὅτι μπορεῖ νά ἀποφασίζονται καὶ οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὰ πράγματα κι ὄχι μόνον τὰ πράγματα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Φοβᾶμαι ὅτι μιὰ τέτοια ἰδέα στά καθ' ἡμᾶς θά θεωρηθεῖ ἀπομίμηση ξενόφερτων δυτικῶν μοντέλων. Οὕτως ἢ ἄλλως ἢ στέρηση, ἔστω καὶ γιὰ μιὰ μέρα, τοῦ αὐτοκινήτου θά μᾶς ἐξόργιζε. Ποιά δημοτικὴ ἀρχή, παραμονές δημοτικῶν ἐκλογῶν, θά ἀναλάμβανε τὸ πολιτικὸ κόστος τῆς ὀργῆς τῶν γιωταχήδων;

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Μάρξ ἢ ἐπὶ τῷ μαρξιστικότερον Marx;

Οταν κάποιος συνεργάτης στό κείμενό του, πού εὐγενῶς κι ἀνιδιοτελῶς παραχωρεῖ στόν Πολίτη, ἔχει γραμμένο ἓνα ξένο κύριο ὄνομα μέ λατινικούς χαρακτήρες —μέ τή γραφή τῆς γλώσσας τοῦ ξένου συγγραφέα, ἀγγλικά, ἰταλικά, γαλλικά, ἰσπανικά, γερμανικά, κλπ.— ἐγώ τό ἀλλάζω καί μεταγράφω τό ξένο κύριο ὄνομα μέ ἑλληνικούς χαρακτήρες. Ἔχω τό δικαίωμα νά παρεμβαίνω μ' αὐτό τόν τρόπο στό κείμενό του (κάνοντας μάλιστα λάθος μερικές φορές, γιατί δέν γνωρίζω πῶς προφέρεται τό ξένο κύριο ὄνομα, ὥστε νά τό μεταγράψω σωστά);

Νομίζω ὅτι ἔχω ὄχι μόνο τό δικαίωμα νά τό κάνω ἀλλά καί ἐπαγγελματική ὑποχρέωση. Θά ἐξηγηθῶ γιατί. Ἐκ προοιμίου ὅμως λέγω ὅτι ἔχω ἄδικο διότι ἔρχομαι σέ ἀντίθεση —δέν εἶμαι ὁ μόνος, ἔχουν κι ἄλλοι αὐτή τή συνήθεια— πρός μιά εὐρύτατα διαδεδομένη νεοελληνική συνήθεια. Μιά συνήθεια πού ἔχει γίνει σχεδόν κανόνας, ἰδιαίτερα στούς ἀκαδημαϊκούς - πανεπιστημιακούς κύκλους. Εἶναι ἀδύνατο σχεδόν νά βρεῖς στά κείμενα τῶν πανεπιστημιακῶν ξένο κύριο ὄνομα γραμμένο μέ ἑλληνικούς χαρακτήρες. Ἀφοῦ, λοιπόν, ἔχουμε νά κάνουμε μέ μιά τόσο γενικευμένη χρήση, σημαίνει ὅτι ἔχει δημιουργηθεῖ σιωπηρά ἓνας ὀρθογραφικός κανόνας τόν ὁποῖο ἐγώ παραβιάζω διεκδικώντας τόν τίτλο τοῦ ἰδιότροπου. Ἐπιπλέον δέ καί τοῦ λογοκριτῆ καθ' ὅσον ἐπεμβαίνω στά κείμενα τῶν ἄλλων καί τά ἀλλάζω κατά τό δοκοῦν.

Πιστεύω παρά ταῦτα, ὅτι ὄχι μόνο ἔχω τό δικαίωμα σ' αὐτή τήν ἐπέμβαση ἀλλ' ὅτι εἶμαι ὑποχρεωμένος νά τό κάνω, διότι εἶμαι ὑποχρεωμένος νά διορθώνω τά ὀρθογραφικά λάθη, ὅσο τό μπορῶ καί ξέρω. Διότι σέ ἑλληνικά κείμενα, οἱ ἐκφραζόμενοι γραπτῶς στήν ἑλληνική γλώσσα-γραφή, χρησιμοποιοῦμε τό ἑλληνικό ἀλφάβητο, τά ἑλληνικά γράμματα. Δέν γνωρίζω κάποια ἑλληνική γραμματική πού νά εἰσάγει ἐξαίρεση στόν κανόνα αὐτό. Ἄλλωστε ὁ κανόνας αὐτός τηρεῖται, σχεδόν χωρίς σημαντικές ἐξαίρεσεις, στίς ἀκόλουθες μαζικότερες πρακτικές.

Πρῶτον στά σχολικά ἐγχειρίδια ὄλων τῶν τάξεων τοῦ σχολείου. Ἐκεῖ θά δεῖ κανεῖς π.χ. τά ὀνόματα τῶν Βιλαμόβιτς, Κόντ, Ντάρβιν, Χοετζόλερν, Λίνκολν καί ἑκατοντάδες ἄλλα, γραμμένα μέ ἑλληνικά γράμματα καί ἐντός παρενθέσεως τή γραφή τους στή γλώσσα τοῦ ἀναφερόμενου συγγραφέα ἢ ἱστορικοῦ προσώπου. Καί ὀρθῶς, ὥστε ὁ μαθητής, ὁ ὁποῖος κατά τεκμήριο δέν γνωρίζει ὅλες αὐτές τίς ξένες γλώσσες, νά μαθαίνει πῶς προφέρονται τά ξένα ὀνόματα καί συνάμα νά ἐθίζεται στόν τρόπο γραφῆς τους στή γλώσσα τῆς καταγωγῆς τους.

Ὁ ἴδιος κανόνας ἐφαρμόζεται, —ἐφαρμοζόταν ἀπό πάντα— στίς ἐφημερίδες. Χιλιάδες τά ξένα ὀνόματα στίς ἐφημερίδες. Μπορεῖ νά φανταστεῖ κανεῖς τήν εἰκόνα τῆς ἐφημερίδας, τά προβλήματα πού θά συναντοῦσε ὁ Ἑλληνας ἀναγνώστης καί τά πρακτικά προβλήματα τῶν τυπογράφων-ἐπιμελητῶν ἄν τά κύρια ξένα ὀνόματα γράφονταν μέ λατινικούς χαρακτήρες; Οἱ ἐφημερίδες αὐτές, σέ μιά τέτοια περίπτωση, θά διαβάζονταν μόνο ἀπό μιάν ἐλίτ. Θά ἐκλειναν.

Στίς ἐφημερίδες ὥστόσο ἐνίοτε ὑπάρχει μιά ἀξιοσημείωτη ἐξαίρεση. Ἐνῶ ὅλοι οἱ ξένοι καλλιτέχνες καί τά ἔργα τους γράφονται μέ ἑλληνικά γράμματα, κατ' ἐξαίρεση οἱ μουσικοί τῆς ρόκ, πόπ κλπ. μουσικῆς, τά μουσικά συγκροτήματα καί τά ἔργα τους, τραγούδια δίσκοι κλπ. γράφονται στά ἀγγλικά (ἢ συντριπτική τους πλειοψηφία εἶναι ἀγγλοσαξωνικῆς προέλευσης).

Στά δέ εἰδικευμένα περιοδικά τῆς ὀνομαζόμενης νεανικῆς κουλτούρας, τὰ ξένα ὀνόματα ὄχι μόνο δέν μεταγράφονται μέ ἑλληνικά γράμματα, ἀλλά στά σχετικά κείμενα παρεμβάλλονται ὀλόκληρες φράσεις καί ἡ σχετική ὀρολογία στά ἐγγλέζικα. Ἐνδιαμέσως ὑπάρχουν καί κάποια ἑλληνικούλια. Ἐάν δέν ξέρεις ἐγγλέζικα εἶναι ἀδύνατο νά διαβάσεις αὐτά τὰ κείμενα.

Χωρίς ἐξαιρέσεις εἶναι ἐπίσης ἡ μετάφραση τῆς ξένης πεζογραφίας. Τά ὀνόματα τῶν ἡρώων στά μυθιστορήματα εἶναι μεταγραμμένα στά ἑλληνικά. Δέν ὑπάρχουν Pascal, Georges, Lise, Gustav κ.λπ. ἀλλά Πασκάλ, Ζώρζ, Λίζ, Γκούσταβ. Καί στήν μεταφρασμένη ποίηση τό ἴδιο, ὅταν, σπανίως, μέσα στά ποιήματα ὑπάρχουν κύρια ὀνόματα. Τό παράδοξο εἶναι ὅτι σέ δοκίμα ἢ θεωρητικά ἔργα, μεταφρασμένα στά ἑλληνικά ἢ γραμμένα ἀπό Ἑλληνες, ὅταν ἀναφέρονται ὀνόματα τῶν προσώπων τῶν μυθιστορημάτων ἐπανέρχεται ἡ ξένη γραφή. Τό ἔργο ἑλληνογράμματο, ὁ λόγος περί τοῦ ἔργου γαλλίζει, γερμανίζει, ἀγγλίζει, κ.λπ. Γιατί; Δέν βρέθηκε κανεῖς νά τό ἐξηγήσει.

Ἄπό κεῖ καί πέρα ἀρχίζουν οἱ ἀντιφάσεις. Αὐτός ὁ «κανόνας» τῆς ξενογράμματης γραφῆς τῶν ξένων κυρίων ὀνομάτων δέν σέβεται τόν ἑαυτό του, διότι δέν μπορεῖ νά τόν σεβαστεῖ. Ἐτσι, ὅταν σέ ἕνα κείμενο ὑπάρχουν ὀνόματα σλάβικα (ρωσικά, σερβικά κ.λπ.), πού γράφονται μέ τό κυριλλικό ἀλφάβητο, τὰ ἑλληνικά γράμματα ἀποδεικνύονται πολύ κατάλληλα γιά ν' ἀποδώσουν τή σλαβική προφορά. Ὁ Λένιν ἢ ὁ Ντοστογιέφσκι ἐξελληνίζονται ἐνῶ ὁ διπλανός τους, στήν ἴδια ἀράδα τοῦ κειμένου, Μάρξ φαντάζει μαρξιστικότερος ὅταν γράφεται Marx καί ὁ Μπαλζάκ γαλλικότερος ὅταν γράφεται Balzac. Ἐνῆστε, ὁ Ντοστογιέφσκι ἢ ἄλλοι ἐξ Ἀνατολῶν, μιά καί δέν μποροῦν οἱ συγγραφεῖς μας νά τόν γράψουν μέ κυριλλικά καί ἀπαγορεύεται νά τόν γράψουν ἑλληνικά, διότι θά ξέπεφτε σέ συγγραφέα τρίτης διαλογῆς, τοῦ φορᾶνε λατινογράμματο κουστοῦμι: Dostoievski. Καί ὁ Λένιν γίνεται πότε Γάλλος Lénine καί πότε Ἀγγλοσάξων Lenin.

Αὐτά μέ τούς «συνεπεῖς», πού τουλάχιστον στό κείμενό τους κρατοῦν ἴδια στάση γιά ὅλους. Ἐσφινικά ὅμως, στήν ἴδια ἀράδα μάλιστα, ἐνῶ διαβάσεις Pascal, Fénelon, Spinoza, Miguel de Unamuno αἰφνιδίως σοῦ πετᾶνε ἕναν Ντεκάρτ πού παρακάτω μεταμορφώνεται σέ Καρτέσιο γιά νά ξεανενδυθεῖ στό ἐπόμενο κεφάλαιο τό γαλλικό ἔνδυμα τοῦ Descartes. Κι ἐνῶ ὁ Δάντης ἐναλλάσσεται, στό ἴδιο κείμενο, μέ τόν Dante, ὁ Πετράρχης εἶναι πάντοτε ἑλληνοπρεπής, ἐνῶ μέ τόν Φρόυντ γίνεται χαμός. Πάντως στά βαθιά ψυχαναλυτικά ἄδυνα γράφεται πάντοτε Freud.

Τό ἴδιο ἀπαγορευτικό μέ τὰ κυριλλικά σηκώνουν τὰ κινεζικά, τὰ ἀραβικά, τὰ ἰαπωνικά, τὰ ἐβραϊκά. Τά μάκιντος βέβαια ἔχουν τίς σχετικές γραμματοσειρές. Ποιός μπορεῖ ὅμως νά γνωρίζει τί θά τοῦ βγάλουν τὰ ἀπωανατολίτικα ἰδεογράμματα ἢ αὐτή ἡ ἀνάποδη ἀραβική γραφή; Ἐδῶ ἢ ἐκλατινίζουν τούς Κινέζους, τούς Ἀραβες, τούς Ἑβραίους ἢ συμβιβάζονται μέ τό ἑλληνικό ἀλφάβητο. Τριτοκοσμικοί εἶναι αὐτοί, τὰ ἑλληνικά καί πολύ τούς πάει.

Ἄπειρα τὰ παραδείγματα· δέν ἔχει παρά νά ρίξει κανεῖς μιά ματιά σέ ἐπιστημονικές μελέτες, διατριβές, περιοδικά ἢ νά ξεφυλλίσει μερικά βιβλία στόν πάγκο ὀποιοῦδήποτε βιβλιοπωλείου. Βέβαια ὑπάρχουν μερικοί ἐκδότες, λίγοι, πού ἔχουν τή συνήθεια, ὅπως ἐγώ, νά παρεμβαίνουν καί νά διορθώνουν αὐτές τίς ἀνορθογραφίες.

Ἐκτός ἀπό τήν ὀρθογραφική ἀκαταστασία, τήν εἰκόνα γραπτοῦ πού μοιάζει μέ φραγκοχιώτικα, αὐτή ἡ γραφή τῶν ξένων ὀνομάτων δέν μᾶς μαθαίνει νά προφέρουμε τὰ ξένα ὀνόματα.

Ἡ μᾶς τό μαθαίνει λάθος. Δέν ξέρουμε ὅλοι ἀγγλικά (πού συνήθως γράφουν καουτσούκ καί προφέρουν αὐτοκίνητο), γαλλικά, γερμανικά, δέν ξέρουμε πάντα νά τονίζουμε σωστά τό ξένο ὄνομα. Ἡ ἑλληνική γραφή θά μᾶς βοηθοῦσε. Πῶς προφέρεται ὁ γάλλος κοινωνιολόγος Durkheim; Ὅποιος δέν ξέρει γαλλικά θά τόν πεῖ Ντυρκχέιμ ἢ Ντυρκχάιμ κατά τό γερμανικό. Ἀλλά δέν ὑπάρχει συγγραφέας τῆς Αὐτοκτονίας μ' αὐτό τό ὄνομα. Ποιός νά 'ναι τάχα αὐτός ὁ Borges; Οἱ πάντες ὡστόσο θά ἔχουν ἀκουστά τόν Μπόρχες. Καί ποιός νά 'ναι τάχα αὐτός ὁ Ἀλτούσερ; Κάποτε ἐξελλήνιζαν τά ξένα ὀνόματα. Ὁ Σαίξπηρ ἦταν Σαικεσπῆρος, ὁ Βίλχελμ ἦταν Γουλιέλμος κ.λπ. Ἀπ' αὐτή τήν μανία τοῦ 19ου αἰῶνα ξεφύγαμε, καίτοι μᾶς ἔμειναν μερικά οἰκεία ὀνόματα, ὁ Λαμαρτίνος, ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Ροβεσπιέρος, πού τώρα δέν ὑπάρχει κανεῖς λόγος νά τόν γράφουμε Robespierre, δέν θά κόψει περισσότερο κεφάλια ἔτσι γραμμένους. Κι ἂν ὁ Ἐγγελος εἶναι ὀριακός ἢ διαλεκτική του δέν γίνεται διαλεκτικότερη ὅταν ὁ φιλόσοφος γράφεται Hegel.

Πρὶν χρόνια, στά πρῶτα τεύχη τοῦ Πολίτη, σερνόμουν κι ἐγώ σ' αὐτή τήν ἀκαταστασία τοῦ συρμοῦ. Ὁ ἀξέχαστος Παῦλος Ζάνας, ὁ δεινός μεταφραστής τοῦ Προύστ, μού ἐξήγησε μιά φορά ὅτι δέν ὑπάρχει κανεῖς λόγος νά γράφουμε ἔτσι. Τό ἑλληνικό ἀλφάβητο, μέ τά εἰκοσιτέσσερα γράμματά του, τίς διφθόγγους του καί τά συμπλέγματά του εἶναι σέ θέση ν' ἀποδώσει θαυμάσια τήν ἀνθρώπινη φωνή. Κι ἂν δέν μπορεῖ νά «πεῖ» τά γαλλικά ἔνρινα καί τά ρώσικα ὑγρά σύμφωνα, δέν πειράζει πολύ· ὅλες οἱ γραφές ἔχουν τέτοιες «ἀναπηρίες». Ἀπλῶς, ἔλεγε ὁ Ζάνας, ἂν ἓνα κύριο ὄνομα δέν εἶναι συνηθισμένο, τήν πρώτη φορά πού τό συναντᾶμε σέ ἓνα κείμενο νά βάζουμε ἐντός παρενθέσεως τή γραφή τῆς γλώσσας καταγωγῆς τοῦ συγγραφέα. Καί βέβαια στίς βιβλιογραφικές ὑποσημειώσεις τό ξένο ὄνομα νά γράφεται μέ τή γραφή τῆς γλώσσας του γιατί ἔτσι θά τό βροῦμε στή βιβλιοθήκη. Πράγματα ἀπλά καί σοφά.

Ἐχω κουβεντιάσει ἄπειρες φορές τό ζήτημα αὐτό. Δέν θυμᾶμαι κανεῖς νά προέταξε ἓνα ἐναντίο ἐπιχείρημα πού νά στέκει. Καί βάζω στοιχίμα τό ἄλογο μου ἂν κάποιος πού συνηθίζει νά γράφει Proust κι ὄχι Προύστ μπορεῖ νά φέρει ἓνα λογικό ἐπιχείρημα. Πολλοί μού ἔλεγαν «ἐγώ ἔτσι τό γράφω». Δηλαδή προέτασαν ἓνα μή ἐπιχείρημα, πράγμα πού μού ἔδινε καί μένα τή βεβαιότητα ὅτι εἶχα δίκιο νά ἀκολουθῶ τήν ὀρθογραφία τῆς ἑλληνογράμματης γραφῆς τῶν ξένων κύριων ὀνομάτων.

Ἐνας μόνος, ὅταν ἐγώ τοῦ ἔλεγα ὅτι ὁ Μάρξ δέν γίνεται περισσότερο μαρξιστής γράφοντάς τον Marx οὔτε ὁ Φρόυντ περισσότερο φροϋδιστής γράφοντάς τον Freud, μού εἶπε ὅτι εἶμαι λαϊκιστής. Κρίμα! Ἐθνικιστή θά ἔπρεπε νά μέ χαρακτηρίσει. Καί θά ἀποδεχόμουν πλήρως αὐτόν τόν χαρακτηρισμό!

Δέν θέλω, οὔτε μπορῶ, νά ἀποπειραθῶ τήν ἐξήγηση τοῦ φαινομένου. Δέν ξέρω γιά ποιό λόγο ὅποιος σπούδασε στό Παρίσι, στό Λονδίνο, στή Χαϊδελβέργη, στή Βοστώνη ὅταν πάει νά δοκιμαστεῖ στή γλώσσα του, θέλει νά ἐπιδεικνύει τήν εὐρωπαϊκή του κουλτούρα. Ἄς ποῦμε, ἔτσι συγκαταβατικά, ὅτι εἶναι μιά κακή ἀκαδημαϊκή συνήθεια, ὅπως τό νά ξύνει κανεῖς τή μύτη του. Δεκτόν. Μήν ποῦμε ὅμως ὅτι ξύνοντας τή μύτη μας γινόμαστε πιό ἐπιστημονικοί, πιό κυριολεκτικοί, πιό ἔγκυροι, πιό σοφοί!

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Τό Σάββατο, 30 Μαΐου 1998, ό Συνασπισμός όργάνωσε εκδήλωση γιά τό Γαλλικό Μάη και τό ρατσισμό, στό πεδίο του Άρεως. Έλαβαν μέρος οί Ήλίας Κανέλλης, Περικλής Κοροδέσης, Άγγελος Έλεφάντης, ό Άλβανός Γκάσμεντ Καπλάνι, πρόεδρος του «Φόρουμ Άλβανών Μεταναστών στην Έλλάδα» και ό εκπρόσωπος τής Αιθιοπικής Κοινότητας στην Έλλάδα Ού. Έγιαλάον. Από τό Δίκτυο Κινήσεων γιά τήν Ύπεράσπιση τών Κοινωνικών και Πολιτικών δικαιωμάτων μίλησε ό Νίκος Γιαννόπουλος ενώ ό Πρόεδρος του ΣΥΝ Νίκος Κωνσταντόπουλος έκλεισε τή συγκέντρωση στην όποία παρευρέθηκε κόσμος πολύς.

Πιο κάτω δημοσιεύουμε τήν όμιλία του Γκάσμεντ Καπλάνι.

ΣΚΛΗΡΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ Η ΕΞΟΡΙΑ

του Γκάσμεντ Καπλάνι

Σκληρό έπάγγελμα ή έξορία, έλεγε ό Ναζίμ Χικμέτ. Έξορία και ξενιτιά είναι τό ίδιο φοβερές έμπειρίες. Νά σās δώσω μερικά χαρακτηριστικά του έπαγγέλματός μου.

Τό έπάγγελά μου, όπως ξερετε, είναι από τά πιο παλιά έπαγγέλματα του κόσμου. Τό δοκίμασε ό Οιδίποδας και ό ίδιος ό Χριστός. Ό πρώτος του είδους μας, ήταν ό Όδυσσέας πού ταξίδεψε ταπεινωμένος και ξεχασμένος από τόν κόσμο, πού δοκίμασε όλα τά είδη τών δεινών και τών προσβολών. Η διαφορά μου από τόν Όδυσσέα είναι ότι στην διαδρομή μου δέν βλέπω πουθενά μιάν Ίθάκη.

Έγώ έρχομαι από μιά διαλυμένη χώρα, όπου δέν μου έδωσαν τήν ευκαιρία νά συζήσω μέ ξένους, όπου μου είχαν κλείσει κάθε παράθυρο επικοινωνίας. Γιατί οί μέρες μου μοιάζουν μέ βαλσαμωμένα πουλιά πού περιμένουν και περιμένουν και περιμένουν, περίπου τό τίποτα. Γιατί από εκεί πού έφυγα δέν θέλω νά γυρίσω και έδω πού βρίσκομαι δέν είμαι καλοδεχόμενος. Γιατί γιά νά βρω δουλειά πρέπει συχνά νά αλλάξω τό όνομά μου.

Είναι σκληρό έπάγγελμα γιατί πάντα έγώ είμαι ό ύποπτος, ό ύποψήφιος κακός. Γι' αυτό όταν μπαίνω στό λεωφορείο συχνά σιωπώ: τήν προηγούμενη φορά όταν μιλούσα μ' έναν φίλο μου στην γλώσσα μου κάποιος κύριος ντυμένος μέ κουστούμι Άρτίστι Ίταλιάνι άρχισε νά μέ βρίζει και κατέληξε «σκάσε κωλοαλβανέ».

Σκληρό έπάγγελμα γιατί κάποια μέρα άρρώστησα, εί-

χα 39 πυρετό, δέν μπορούσα νά πάω στή δουλειά και ό εργοδότης μου, πού μου δίνει λίγα λεφτά γιά τή δουλειά πού κάνω τήν έπομένη μέ απέλυσε.

Είναι σκληρό έπάγγελμα, γιατί έμένα ό αστυνομικός μέ πιάνει όποτε θέλει, μέ βρίζει όπως θέλει και μέ κρατάει στά κελιά του Α. Τ. όσο θέλει. Γενικά έγώ τήν αστυνομία τήν λέω πικρά «Άστρονομία», γιατί άπ' αυτήν πολλές φορές έξαρτάται ή μοίρα μου.

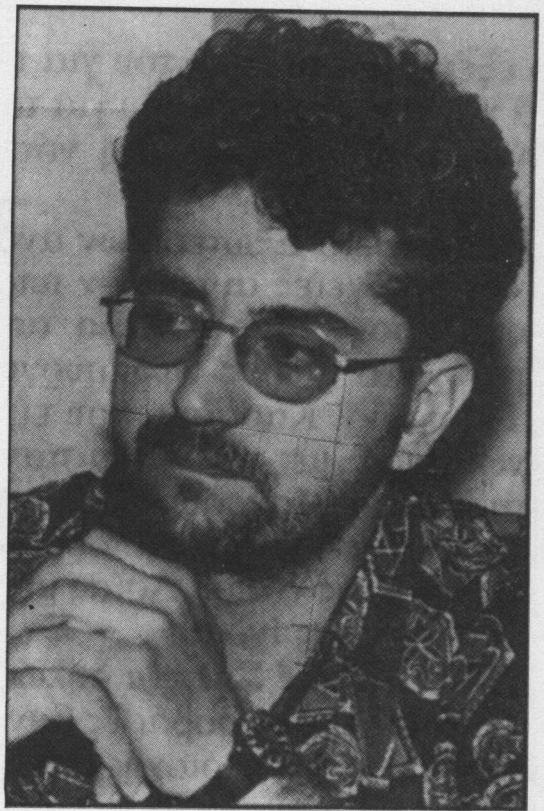
Σκληρό έπάγγελμα, γιατί μπορεί κάποιοι συμπατριώτες μου νά διέπραξαν έγκλημα, τότε έγώ πρέπει νά κρυφτώ από τίς κλούβες τών επιχειρήσεων σκούπα και τίς κάμερες-κλούβες τής τηλεοράσεως πού αναλαμβάνουν τήν έπιχείρηση «λαθρεμπόριο μίσους και παραπληροφόρησης». Γιατί ή Βραδυνή καλεί (ποιούς άραγε;) «τσακίστε τούς Άλβανούς». Η Άπογευματινή γράφει «οί Άλβανοί είναι ή πιο σιχαμένη φάρα (άρβανίτικη λέξη ή φάρα) τής ύφηλίου, και ακούστε», λέει. «τό λέμε αυτό χωρίς καμιά ρατσιστική διάθεση». Έτσι και ό κοινοτάρχης μου άπαγόρευσε τήν κυκλοφορία όχι γιατί είναι ρατσιστής αλλά γιατί έγώ είμαι Άλβανός. Έτσι και κάποιος βουλευτής πρότεινε νά μέ στείλουν σέ στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ένας τέτοιος άνήρ λέγεται στρατοπεδόφρων, πληθυντικός στρατοπεδοφρόνες. Γιατί ένα καρπούζι πού κλέβω είναι άρκετό γιά κάποιον νά μέ σκοτώσει και άρκετό γιά τή δικαιοσύνη νά άθωώσει τόν δράστη. Βλέπετε ένας πολιτισμός άνθρωποκεντρικός όταν

στή θέση του θύματος είμαι εγώ μετατρέπεται σε καρπούζοκεντρικός.

Σκληρό επάγγελμα, γιατί όταν εγώ απεργώ και απαιτώ τα αυτόνομα δικαιώματά μου αυτό λέγεται ύβρις, ενώ όταν μου δίνουν 3000 δραχμές για δέκα ώρες εργασίας αυτό λέγεται χάρη. Γιατί σε πολλές περιπτώσεις οι αστυνομικοί πυροβολούν στον άερα για έκφοβισμό και παραδόξως μέχτυπούν με μαθηματική ακρίβεια στο πίσω μέρος του κεφαλιού. Ύστερα ο αστυνομικός άθωνεται και κανείς δεν χάνει τον ύπνο του.

Σκληρό επάγγελμα, γιατί εγώ είμαι νέος και γεμάτος έρωτα αλλά όταν τα ντόπια κορίτσια μαθαίνουν ότι είμαι Άλβανός εξαφανίζονται, και κινδυνεύω να μείνω αιώνως άνευ έρωμένης.

Στό τέλος εγώ γίνομαι νευρωτικός, μίζερος και μέκατατρώει κάθε μέρα ή μοναξιά και, όπως λέγει ο Χέρδερ, ή μοναξιά δεν είναι έλλειψη ανθρώπων αλλά τό να βρίσκεσαι μέσα σ' ένα πλήθος, έσύ να μιλάς και εκείνοι να μην καταλαβαίνουν τί λές. Χωρίς να τό αντιληφθώ, γίνομαι ψυχρός και καχύποπτος και κάποιες φορές, επιθετικός απέναντι σ' αυτούς τούς ανθρώπους πού έχω πειστεί πώς δεν μέ θέλουν, γιατί χάνω τήν ικανότητα να διακρίνω και τό βλέμμα μου από τήν πολλή απόρριψη θολώνει. Και έτσι γλυστρώ κάθε μέρα στό ύπόγειο τής κοινωνίας, όπου τό σκοτάδι άρκεί και περισσεύει και εκεί υπάρχει ο μεγάλος κίνδυνος να ένδώσω στό σκοτάδι αυτό.

Σέ τελευταία ανάλυση, τίθά κάνουμε χωρίς βάρβαρους. Οί άνθρωποι αυτοί είναι μία κάποια λύση.

Όπως και να 'ναι φίλες και φίλοι, πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο ρατσιστής έχει πλεονεκτήματα. Είναι τό παράδοξο τής γνώσης πού ανακάλυψε ο Σωκράτης. Η γνώση ύστερεί τής άγνοιας γιατί θέλει χρόνο. Και ή άποδοχή του άλλου είναι πιά δύσκολη από τό μίσος και τήν απόρριψη. Αυτοί πού σπέρνουν τόν ρατσισμό αυτό άποσκοπούν. Έναν πολιτισμό του μίσους και του φόβου, ακριδέστερα έναν αντι-πολιτισμό.

Αν μέρωτούσατε ποιά είναι ή κατάσταση των ξένων σήμερα στην Ελλάδα θά σάς πώ ότι δυστυχώς, σήμερα στην Ελλάδα υπάρχουν δύο κοινωνίες, εκείνη των ξένων και εκείνη των ντόπιων. Και στή μέση ένας τοίχος. Και στην κορυφή του τοίχου μία τηλεοπτική κάμερα πού πληροφορεί, «έτσι ισχυρίζεται», τούς μέν τί κάνουν οι δέ. Κι αυτό είναι τό πιά δύσκολο. Τό γκρέμισμα αυτού του τοίχου. Γιατί δεν βλάπτει τούς ξένους μόνο. Έννουχίζει πολιτιστικά, πολιτικά, πνευματικά τήν ίδια τήν κοινωνία.

Αυτοί πού βγάζουν σήμερα εκτός νόμου τήν κυκλοφορία των μεταναστών, αύριο θά απαγορεύσουν τήν έλεύθερη κυκλοφορία τής ανθρωπιάς, τής σκέψης, μεθαύριο τής ίδιας τής δημοκρατίας. Τό έργο είναι παιγμένο. Γι' αυτό πρέπει να υπερασπιζόμαστε τήν «ελεύθερη κυκλοφορία». Κι άς γίνει λίγο κυκλοφοριακό κομφούζιο. Καλύτερα δεν είναι από τό νεκροταφείο;

Φίλες και φίλοι σάς είπα μερικά χαρακτηριστικά του επαγγέλματός μου. Ίσως τά πιά σκοτεινά. Ζούμε σήμερα σέ μία παράδοξη εποχή. Έποχή όπου τά σύνορα πέφτουν αλλά παραδόξως ή μοναξιά πληθαίνει. Η μοναξιά μέ τήν έννοια πού τήν όρίζει ο Χέρδερ. Σέ μία εποχή όπου αντί των έξεγέρσεων άλληλεγγύης, βλέπουμε έξεγέρσεις μίσους, σέ πολλές χώρες τής Ευρώπης, στή Γαλλία, στήν Αυστρία, στήν Ιταλία, στή Νορβηγία. Σήμερα βλέπουμε όλόκληρα στρώματα τής κοινωνίας να όχυρώνονται πίσω από τήν άσπίδα τής φυλής, του φόβου του άλλου. Και σ' αυτήν τήν κατάσταση εγώ ο μετανάστης, σ' αυτό τό θλιβερό έργο παίζω τό ρόλο του φοβερού έσωτερικού έχθρου, τό ρόλο του μπαμπούλα πού καταπίνει τίς δουλειές των ντόπιων. Ο ρατσισμός είναι ή «έπιστήμη» τής μπαμπολοποίησης. Είμαι ο σύγχρονος ανθρωποφάγος. Μέ πολύ ζήλο οι κάμερες σκύβουν πάνω στά έγκλήματα πού διαπράττω, όταν δεν τά επινοούν, αλλά ποτέ πάνω στην άγρια έκμετάλλευση πού μερικές φορές μέ οδηγεί στην αυτοδικία, ποτέ πάνω στά ώφέλη πού φέρνω στην ντόπια οικονομία, ποτέ πάνω στά τεράστια κέρδη πού άποκομίζει τό άφεντικό μου από μένα. Αυτό λέγεται εμπάργκο ανθρωπιάς. Γιατί; Γιατί σέ τελευταία ανάλυση εγώ άποτελώ μία βολική έξήγηση για τά δεινά τής κοινωνίας, για τήν ανεργία, τήν έγκληματικότητα. Γι' αυτό άκούτε να μιλούν πολύ για μένα αλλά ποτέ δεν άκούτε να μιλούν καλά για μένα.

ΠΑΝΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ἡ μετατροπή τοῦ «ἐθνικοῦ ταγοῦ» σέ ἀποδιοπομπαῖο τράγο*

τοῦ Στρατῆ Μπουρνάζου

Στά 1797 κυκλοφορεῖ στή Βιέννη, μέ τίς εὐλογίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τό βιβλίον τοῦ Σέργιου Μακραιοῦ, «διδασκάλου τῶν ἐπιστημῶν» στήν πατριαρχική Ἀκαδημία τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέ τίτλο *Τρόπαιον ἐκ τῆς Ἑλλαδικῆς Πανοπλίας κατά τῶν ὁπαδῶν τοῦ Κοπερνίκιου· ἐν τρισίν διαλόγοις*· στό σύγγραμμα ἀποδεικνύταν ἡ σαθρότητα τοῦ κοπερνίκειου συστήματος, ἡ ἀκνησία τῆς Γῆς καί ἡ ὑπεροχή τῶν γαιοκεντρικῶν θεωριῶν ἔναντι τῶν ἡλιοκεντρικῶν. Βασικό ἐπιχείρημα, ὅτι ἡ κατάλυση τοῦ παραδοσιακοῦ ἱεραρχημένου φυσικοῦ κόσμου θά ἐπέφερε καί τήν κατάρρευση τῆς ἱεραρχημένης κοινωνίας: *Ποῦ σύνεσις; Ποῦ δίος ὀρθός; Ποῦ νόμος καί τάξις;*

Τήν ἴδια χρονιά, στόν Τύρναβο τῆς Λάρισας, ὁ δάσκαλος Ἰωάννης Πεζάρης, ὅταν πληροφορήθηκε γιά τό *Τρόπαιον* καί τήν ἀναίρεση τοῦ Κοπερνίκιου ἀπό τόν Μακραιοῦ, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ μαθητής του Κωνσταντῖνος Κούμας, ἀναφώνησε: *Ἦ, εἴμεθα ἀκόμη νήπιοι καί ψοφοδεεῖς*.

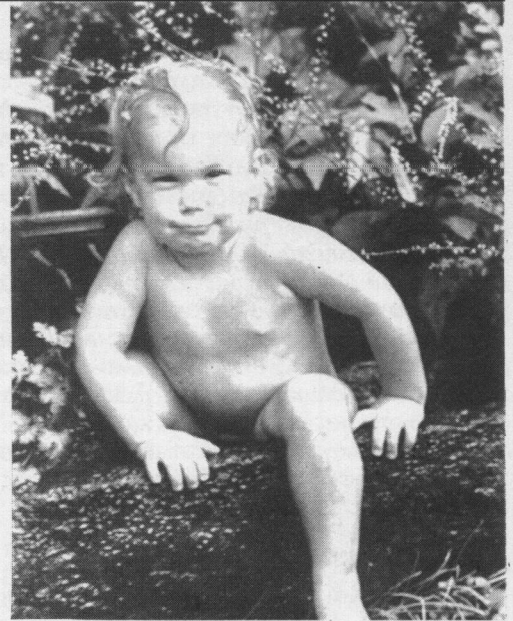
Εἴμεθα ἀκόμη νήπιοι καί ψοφοδεεῖς! Δύσκολα θά ἔβρισκε κανεῖς, νομίζω, ἔκφραση πού νά ἀποδίδει πιό εὐγλωττα τόν σάλον πού ξεσηκώθηκε καί τίς ἀντιδράσεις γύρω ἀπό τό λεξικό Μπαμπινιώτη, ἀπό τόν, πρό δύο αἰῶνων, χαρακτηρισμό τοῦ δασκάλου ἀπό τόν Τύρναβο. Γιατί ἡ πρώτη αἰσθησις πού μένει, ἀπό τόν πρόσφατο «ἐθνικό συναγεμώ» εἶναι μιά ἰσχυρή δόση γελοιοφιλίας καί ὑποκρισίας μαζί. Πρός τί ὁ συγκλονισμός, ἡ ὀργή γιά τό ἀνήκουστο λῆμμα, ὅταν εἶναι παγκοίνως γνωστό, καί ὄχι μόνο στούς παροικούντες στά γήπεδα, ὅτι τά συνθήματα μέ πρωταγωνιστές «Βούλγαρους», «Τούρκους», «χανούμια» καί «χανούμισες» δίνουν καί παίρνουν, ἀποτελοῦν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ συστατικό κάθε σοβαροῦ ντέρμπι —κι ἄς διακηρύσσουν οἱ ποικίλοι «ἠθικῶς ἐθνικολογούντες» τῶν τελευταίων ἡμερῶν ὅτι ἔχουν «περιοριστεῖ δραστικά», «ἀποτελοῦν θλιβερές ἐξαιρέσεις» κ.λπ. Κι ἄλλωστε, ὁ χαρακτηρισμός *Βούλγαροι* ὄχι μόνον ἐκτοξεύεται ἀπό τούς φιλάθλους κατοίκους τῆς «χαβούζας» (ἀντλῶ τόν ὄρο «χαβούζα» ἀπό παλαιότερη ἀνακοίνωση τῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς Συνδέσμων Φιλάθλων ΠΑΟΚ), ἀλλά γίνονται ἀσμένως ἀποδεκτοί ἀπό τούς Βόρειους, οἱ ὅποιοι καί ἀνταπαντοῦν: «Ἔτσι γαμάει ἡ Βουλγαρία».

* Πρωτοδημοσιεύθηκε, σέ πιό συνοπτική μορφή, στήν *Ἐποχή*, στίς 31.5.1998.

Ὅταν ὅλα αὐτά ἀποτελοῦν καθημερινά ἀκούσματα καί πειράγματα καί ὄχι μόνον στά γήπεδα — ὅπως καί τά παρόμοια περὶ «χαμουτζήδων», «τυριῶν», τούς «κάτω ἀπό τό αὐλάκι» — μπορεῖ κανεῖς νά ἐρυθρῆ καί νά μένει ἐνεὸς μπροστά στό ἐπιμαχο λῆμμα; Καί πόσο ἄραγε πειστικά μπορεῖ νά εἶναι τά διάφορα συμπαρομαρτοῦντα; Ὅτι λ.χ., οἱ ἀνά τόν κόσμο ἐχθροὶ τῆς Πατρίδος θά ἀξιοποιήσουν τό λῆμμα· ἢ ὅτι θά ἐκμανλιστοῦν οἱ νέοι μας, οἱ ὅποιοι, προφανῶς, ρουφώντας τό λεξικό καί σταματώντας στή συγκεκριμένη ἀπό τίς 500.000 σημασίες του, θά τήν πληροφορηθοῦν αἴφνης καί θά τή χρησιμοποιήσουν «καί μέ τήν ἄδεια τῆς ἀστυνομίας» πλέον, μέ ἀπρόδλεπτες συνέπειες γιά τή ἐθνική καί γλωσσική μας καλλιέργεια. Ἄν ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, ἄς ἀναλογιστοῦμε ὅποια ζημία ἔχει προκληθεῖ, ἀπό πενηντοναετίας, στή μαθητιώσα νεολαία ἀπό τό *Μέγα Λεξικόν* τοῦ Δημητράκου, ὅπου περιέχονται λέξεις ὅπως καυλομαχῶ (= ὄργω πρὸς συνουσίαν), καυλίον, καυλίζω, καυλόχορτο, περικαυλῖς, πουτανιάρης (= πορνοκόπος), ψύλων...

Πουλᾶν ἔθνος, ἀγοράζουν ψήφους, γιά νά θιμηθοῦμε τόν στίχο τοῦ Γ. Σουρή. Ἀνάμεσα στήν πληθώρα τῶν ἀντιδράσεων, ξεχωριστὴ βαρύτητα ἔχουν οἱ δηλώσεις τῶν ὑπουργῶν Γ. Πασχαλίδη, Φ. Πετσάλνικου καί Εὐ. Βενιζέλου. Ὁ τελευταῖος μάλιστα, προσπαθώντας νά μὴν ἀφήσει κανέναν παραπονεμένο, κατάφερε ἄπλως νά μᾶς πείσει στό τέλος ὅτι ἡ ἰδιότητα τοῦ πολιτικάντη ἀποδείχθηκε ἰσχυρότερη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ συνταγματολόγου: ἀναφέρθηκε στόν «σεβασμὸ τοῦ κράτους δικαίου, τῆς ἐλευθερίας τῆς γνώμης καί τῆς ἔκφρασης», ἐψέξε τίς «τακτικὲς ἀπαγόρευσεις» καί ὅσους «κάνουν μικροπολιτικὴ» γιά νά καταλήξει καλώντας τόν Γ. Μπαμπινιώτη «νά προχωρήσει σέ ἐπανάρθωση», ἀφοῦ πρόκειται γιά «λεξικογραφικό σφάλμα» τό ὁποῖο «δέν εἶναι ἀκριβῶς ὕβρις ἀλλὰ κατάλοιπο τοῦ παρελθόντος πού διασπᾶ τόν ἐθνικὸ ἰστό».

Καί οἱ δηλώσεις τῶν τριῶν ὑπουργῶν ἔχουν βαρύτητα, ὄχι μόνον λόγῳ τῆς θέσης τους, ἀλλὰ ἐπειδὴ αὐτοί, μέ βάση τίς ἐγκύκλιες σπουδῆς τους, διαθέτουν τά στοιχειώδη κριτήρια γιά νά ἀντιληφθοῦν πῶς συντάσσεται καί τί περιλαμβάνει ἓνα λεξικό. Καί ἔτσι, μέ ἓνα εἶδος ἀτοπῆς ἀπαγωγῆς, δέν ἀπομένουν πολλές ἐρμηνεῖες γιά τή στάση τους, ἐκτός ἀπὸ τήν ἀκρατὴ δημαγωγία, σέ ἓνα φαῦλον κύκλο, μέ κορυφαίους τοῦ χοροῦ τους δύο ὑποψήφιους δημάρχους, ὅπου ὁ καθένας ἐπιδίδεται νά ὑπερβάλλει διαρκῶς τόν ἄλλο σέ «ἐθνικὴ εὐαισθησία». Τὸ σύνολο τῶν ἀντιδράσεων — ὅπου ἓνα ὀλόκληρο λεξικό

κεδονική των Σκοπίων», κατασκευασμένη στα «γλωσσικά έργαστήρια» του κρατιδίου.

άντιμετωπίζεται με βάση ένα λήμμα του και μάλιστα με κριτήριο την εθνική ωφελιμότητα ή βλαπτικότητα — με αποκορύφωμα τη δικαστική απαγόρευση, δέν αποτελούν κεραινό εν αίθρία· συνιστούν μέρος μιās γενικότερης παθολογίας που αναπτύσσεται τά τελευταία χρόνια στην ελληνική κοινωνία. Με άφετηρία την εποχή του Μακεδονικού, μιá σειρά ζητημάτων έχουν μετατοπιστεί από τό πεδίο της επιστημονικής συζήτησης και έρευνας, σέ αυτό των εθνικών δικαίων και σκοπιμοτήτων. Δέν είναι άλλωστε μακριά ό καιρός που καθημερινά ανακαλύπτονται άνθελληνικές προκλήσεις, από την οικειοποίηση του όνόματος της φέτας εκ μερους των Δανών, μέχρι την καλλιέργεια παπαρούνων στο «κρατίδιο» των Σκοπίων ή τίς συνωμοσίες των άνθελλήνων κ.κ. Χομπομπάουμ, Ντιροζέλ και Βάν ντέρ Τούρκ...

Ή άναδρομή στά χρόνια του Μακεδονικού, όμως, άποδεικνύεται χρήσιμη γιατί μπορεί νά έξηγήσει και ένα βασικό «παράδοξο», που ό ίδιος ό καθηγητής Μπαμπινιώτης έπεσήμανε. Από τίς πρώτες μέρες, άποσύροντας τό λήμμα «σεβόμενος την αύξημένη ευαισθησία των φιλάθλων», και επικαλούμενος συγχρόνως την «κοσμοιάτη εθνική διαγωγή» του, άναρωτήθηκε: «Έγώ που από καιρό έχω ύποστηρίξει την ελληνικότητα της Μακεδονίας και έχω καταγγείλει την κατασκευασμένη γλώσσα των Σκοπίων... Έγώ θά είναι ό στόχος;», δήλωσε σέ τηλεοπτική του συνέντευξη, ενώ πιό άναλυτικός ήταν σέ δήλωσή του στην Ακρόπολη:

«Η τραγική ειρωνεία είναι ότι ή άντιπαράθεση γίνεται με έναν άνθρωπο, που συμβαίνει νά έχει εκδώσει διβλίό για τή γλώσσα της Μακεδονίας, ενώ έχω δώσει άγώνες σέ επιστημονικά συνέδρια για νά άποδείξω την ελληνικότητα της Μακεδονίας, μέσα από τή γλώσσα της. Όλοι στο λεξικό είδαν τό λήμμα «Βούλγαρος», δέν κοιτάξαν όμως τό λήμμα «Μακεδονία», όπου ύπάρχει έκτενής άνάλυση του όρου, ενώ στηλιτεύεται ή ψευτομακεδονική γλώσσα των Σκοπίων». (Ακρόπολη, 27.5.1998).

Ή έκπληξη και ή αγανάκτηση του Γ. Μπαμπινιώτη έπειδή αυτός, ένας πέραν πάσης (εθνικής) ύποψίας, άποτέλεσε στόχο, εκ πρώτης όψεως φαίνεται εύλογη. Γιατί πράγματι, ό λεξικογράφος δέν φαίνεται νά μιλάει άλλη γλώσσα από τους διώκτες του· άμφότεροι παίζουν στον ίδιο γήπεδο, άντλούν τά έπιχειρήματά τους από τό ίδιο καλάθι, καθώς κοινές έγνοιες και μερίμνες πρυτανεύουν στή σκέψη τους: τό εθνικώς όρθόν.

Ό καθηγητής Γεώργιος Μπαμπινιώτης, άλλωστε, την εποχή του Μακεδονικού, όχι μόνο τήρησε σιγήν ιχθύος σέ άνάλογες «διώξεις ιδεών», αλλά δρέθηκε στο ίδιο στρατόπεδο με τους τωρινούς διώκτες του, πρωτοστάτησε με την άρθρογραφία του και εν γένει τίς παρεμβάσεις του στην τροφοδότηση και την επιστημονική επένδυση του εθνικιστικού πυρετού:

«Και γεννιέται εδώ ένα τεράστιο ήθικό και εθνικό μαζί θέμα. Πώς είναι δυνατόν ένα πανάρχαιο ιστορικό όνομα (Μακεδονία) νά χρησιμοποιείται ως προπέτασμα καπνού, για νά θολώσει τον όρίζοντα και νά καλύψει με παιδαριώδη, υπό άλλες συνθήκες, τρόπο τίς εδαφικές και άλλες βλέψεις μιās εθνικιστικής καθαρά πολιτικής, άλλοτε των Σκοπίων και άλλοτε της Βουλγαρίας», έγγραφε τό 1992 στο διβλίό με τον ένδεικτικό — άφ' έτέρου — τίτλο *Ή γλώσσα της Μακεδονίας. Ή άρχαία Μακεδονική και ή ψευδώνυμη γλώσσα των Σκοπίων, κατακεραυνώνοντας την «κίβδηλη νεόκοπη ψευδομα-*

Στό ίδιο πόνημα δέν παρέλειπε νά άναφερθεί στον ελληνικό λαό, τον «περιούσιο λαό του πνεύματος» που «δρίσκεται διαρκώς στο στόχαστρο πολυειδών επιθέσεων και είναι συνεχώς ύποχρεωμένος νά άγωνίζεται μόνος για την επιδίωσή του».

Και σήμερα άλλωστε ό Γ. Μπαμπινιώτης, όπως τό διακηρύσσει άλλωστε, στο ίδιο τό υπό απαγόρευση Λεξικό, συνεχίζει στην ίδια γραμμή, καθώς αυτό είναι διάσπαρτο ελληνοπρεπών λημμάτων και σχολίων, όπου ή επιστήμη τίθεται στην ύπηρεσία του Έθνους και της Πατρίδος. Στο λήμμα Μακεδονία (μετά τίς άλλες σημασίες) σημειώνεται: «(καταχρηστικά) ή ΠΓΑΜ· στην όνομασία αυτή ένας γεωγραφικός όρος έχει σκόπιμα άναχθεί σέ εθνικό», ενώ σέ ειδικό πλαίσιο επαναλαμβάνονται οι μύδροι εναντίον της «ψευδώνυμης γλώσσας των Σκοπίων». Ταυτόχρονα, στα λήμματα που σχετίζονται με μειονότητες του ελληνικού χώρου λαμβάνεται μέριμνα νά άποδειχθεί ή βαθιά ελληνικότητά τους. Έτσι, οι Βλάχοι είναι «διγλωσσοί Έλληνες ποιμένες και κτηνοτρόφοι», «Έλληνες, στην καταγωγή και τή συνείδηση» ενώ οι Αρβανίτες αποτελούν «άπώτερης άλβανικής καταγωγής Έλληνες», «ζυμωμένοι (!) με τίς τύχες του Έλληνισμού (...) πάντοτε διγλωσσοί άν δέν ήταν μονόγλωσσοι (όμιλητές της ελληνικής)».

Μέ τέτοιες γενναίες συμβολές, με τέτοιες καταθέσεις στο ταμείο του εθνικιστικού όπλοστασίου και της σκοπιανοφαγίας, την άναγωγή της ελληνικότητας σέ άρχιμήδειο σημείο — καθώς και πολλοί άλλοι έσπευσαν νά συνεισφέρουν άφειδώς τον όβολό τους — κανείς, και ειδικά οι «μεγαλοκαταθέτες», δέν πρέπει νά έκπλήσσεται με τους «βουλγαροκτόνους» της περασμένης εβδομάδας. Δέν πρόκειται εδώ μόνο, ούτε κυρίως, για άντρες καθεαυτές τίς άπόψεις αλλά, πολύ περισσότερο, για την ύψη των έπιχειρημάτων, τους τρόπους έπιβολής του εθνικιστικού λόγου, για τά κριτήρια τά όποια κάθε φορά πρυτανεύουν. Θά περιοριστώ σέ ένα μόνο παράδειγμα:

Τό 1995 τό Συμβούλιο της Έπικρατείας έκρινε μή ύποχρεωτική τή διδασκαλία των θρησκευτικών στα σχολεία. Ό Γ. Μπαμπινιώτης διαφωνούσε και άρθρογράφησε σχετικά στο *Βήμα*. «Ως εδώ ούδέν τό μεμπτόν· τά μεμπτά όμως είναι πολλά και

σοβαρά στον τρόπο πού αντιμετώπισε τό ζήτημα: «*Ἡ ἐπόμνη προσφυγή στό ΣΤΕ θά εἶναι ἀπό πλευρᾶς σατανιστῶν (γονέων καί μαθητῶν) γιά τόν ἀπαράδεκτο περιορισμό τῆς ἐλευθερίας τῆς συνείδησής τους νά πιστεύουν στόν Σατανά καί τήν παρεμπόδισή τους νά ἀσκοῦν ἀκωλύτως τή σατανολατρία*», ἔγραφε. Καί συνέχιζε μέ «*φανταστικές σκηνές τῆς σχολικῆς παιδείας τοῦ ἐγγύς μέλλοντος, ὅπως φαίνεται νά διαμορφώνονται θεσμικά ἀπό τήν ἀπόφαση τοῦ ΣΤΕ*»: «*στό προαύλιο, καμιά δεκαπενταριά πιτσιρικάδες παίζουν ἀμέριμνα μπάλα, φωνάζουν χαρούμενα... Εἶναι οἱ «ξύπνιοι» πού, δηλώνοντας «ἀντιρρησίες θρησκευτικῆς συνείδησης» γλύτωσαν μάθημα καί ἀπολαμβάνουν τήν μπάλα*», ἐνῶ στή συνέχεια θέτοντας ζήτημα παραβίασης τῆς γλωσσικῆς τους συνείδησης θά γλυτώσουν καί ἀπό τά ἀρχαία κ.ο.κ. Ἡ ἴδια δηλαδή τακτική, οἱ κινδυνολογίες καί τερατολογίες, ὁ χλευασμός τῶν ἀντιπάλων, ἡ περιφρόνηση τῆς ἔλλογης συζήτησης, πού βρῖσκει μπροστά του σήμερα ὁ καθηγητής.

Τό σκηνικό εἶναι οἰκεῖο καί γνώριμο, ἀπλῶς ἡ εἰκόνα ἔχει ἀντιστραφεῖ καί ὁ χθεσινός τιμητής βρῖσκεται στή θέση τοῦ διαωκόμενου. Καί μ' αὐτή τήν ἐννοια, («*τραγική εἰρωνεία* = ἡ ἄγνοια ἀπό τόν ἥρωα θεατρικοῦ/μυθιστορηματικοῦ/κινηματογραφικοῦ ἔργου τῆς τραγικῆς θέσης στήν ὁποία βρῖσκεται ἢ πρὸς τήν ὁποία ὀδεύει, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐνεργεῖ μέ τρόπο πού ἐπιφέρει ἀρνητικά γι' αὐτόν ἀποτελέσματα· κάτι τό ὁποῖο γνωρίζει ὁ ἀναγνώστης/θεατής»). Λεξικό Μπαμπινιώτη, σελ. 565) ἡ τραγική εἰρωνεία βρῖσκει ἐφαρμογή στήν περίπτωση Μπαμπινιώτη στό ἐπαναλαμβανόμενο ἔργο τῆς κατασκευῆς ἐθνικῶν ἔχθρῶν τῶν τελευταίων χρόνων. Μόνο πού, ἀπ' ὅτι φαίνεται, ὅπως σέ ὅλα τά ἀξίου λόγου δράματα, ἡ τραγική εἰρωνεία συνεχίζεται μέχρι τό τέλος, ὁ ἥρωας ἐξακολουθεῖ νά ἀγνοεῖ τήν τραγική του τύχη καί νά ἐπιδεινώνει τή θέση του μέχρι καί τήν τελευταία στιγμή· ἔτσι ἀκριβῶς καί ὁ Γ. Μπαμπινιώτης, παρά τά ὅσα συνέδησαν ἐξακολουθεῖ νά ἐπικαλεῖται τίς «ἐθνικές του ὑπηρεσίες» στήν κατατρόπωση τῶν «Σκοπιανῶν», τήν πίστη του στήν ἐπιστήμη ὡς θεραπαινίδα τοῦ Ἑθνους.

Τί δηλοῖ ὁ μύθος; Μέ δύο λόγια, ὅτι ὅταν ἀνοίξουν οἱ ἀσκοί τοῦ Αἰόλου, ἡ μπάλα μπορεῖ νά πάρει ὅποιονδήποτε, ἀκόμα καί τούς πλέον εὐηπόληπτους ἐθνικά. Μέ κάποιο εἶδος «παουρηγίας τοῦ Λόγου» οἱ ταγοί τῶν ἐθνικῶν δικαίων, σέ κάποιο γύρισμα τοῦ τροχοῦ, μπορεῖ εὐκολά νά μετατραποῦν σέ ἀποδιοπομπαίους τράγους καί μειοδότες «ἐλληνοκτόνους». Ὅλα τά παραπάνω δέν ἀναιροῦν, βέβαια, ἐπ' οὐδενί ὅσα εἰπώθηκαν στήν ἀρχή οὔτε μπορεῖ νά ἀμβλύνουν τίς ἀντιδράσεις μας στόν διωγμό καί στό ὄνειδος τῆς ἀπαγόρευσης καί ποινικοποίησης τοῦ λεξικοῦ. Ἄλλωστε, καί ὁ ἴδιος ὁ καθηγητής θά παρατήρησε ὅτι ἀνάμεσα στους ὑποστηρικτές τους συγκαταλέγονται πολλοί ἀντίπαλοί του, γνωστοί ὑποπτοι γιά «ἀνθελληνισμό», πού κάθε ἄλλο παρά ἀγωνιοῦσαν καί ἀγωνιζόντουσαν ἐναντίον τῶν «Σκοπίων» καί τῆς «ψευδώνυμης γλώσσας» τους. Ἄλλο ἓνα παράδοξο, μιά ἀκόμη μαγική εἰκόνα τῶν ἡμερῶν; Μάλλον ὄχι, ἀπλῶς ὁ καθηγητής βρέθηκε, χωρίς νά τό ἐπιλέξει ὁ ἴδιος βέβαια, στήν ἄλλη, τή σκοτεινή πλευρά· ἐνῶ ὅλοι οἱ προηγούμενοι, ὅπως ἀκριβῶς καί τήν περίοδο τοῦ Μακεδονικοῦ ἐπιμένουν νά διατηροῦν τή συνέπεια καί τή σοβαρότητά τους, νά μὴν ἐξαρτοῦν ἀπό σκοπιμότητες τή στάση τους, νά προσπαθοῦν, τουλάχιστον αὐτοί, νά μὴ θεωροῦνται οὔτε νήπιοι οὔτε ψηφοδεῖς.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΒΑΣΟΣ ΒΑΡΙΚΑΣ

Ἡ μεταπολεμική μας λογοτεχνία

Κ. Βάρναλης - Κ. Καρυωτάκης

ΚΩΣΤΑΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ

Κ.Γ. Καρυωτάκης

ΝΑΣΟΣ ΔΕΤΖΩΡΤΖΗΣ

Συνεντεύξεις καί ἐρευνες

Ποικίλα χρονολογικῶς

Μία ἀνά-γνωση τοῦ Τέλλου Ἄγρα

Μία ἀνά-γνωση τῆς Εἰσοῖα

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

(Τόχου)

1995

1996

1997

1998

ΙΩ ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ

Κοσμάς Πολίτης, ἓνα πορτραῖτο

Δ. ΝΙΚΟΛΑΡΕΪΖΗΣ

Δοκίμια κριτικῆς

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

Μαυρομηχάλη 18, Αθήνα 106 80

Τηλ.: 36 36 514

ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΟΣ ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ ΣΤΟ ΧΡΗΣΤΟ ΓΙΑΝΝΑΡΑ

του Κώστα Σταμάτη

Κάθε λόγος περί δικαιωμάτων βρίσκεται έξ ύπαρξης ύποχρεωμένος να προβεί σε όρισμένες αναλυτικές διακρίσεις και προκαταρκτικές διασαφηνίσεις, ως αναγκαία σημεία αφητηρίας. Δίχως αυτές έλλοχεύει ο κίνδυνος σοβαρών παρανοήσεων, με κρίσιμες πολιτικές προεκτάσεις. Ίδιαίτερα εν όψει των αίματηρών εμπειριών που ο άπερχόμενος εικοστός αιώνας έχει συσσωρεύσει, καταπατώντας τά δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη.

Σε αυτό τό σύντομο κείμενο είναι χρήσιμο να γίνει μία έμμεση κριτική αποτίμηση των θέσεων του πρόσφατου διδλίου του Χρήστου Γιανναρά, *Η άπανθρωπία του δικαιώματος* (έκδ. Δόμος, Άθήνα, 1997). Είναι προτιμότερο τοϋτο να γίνει υπό μορφή κάποιων επιγραμματικών θέσεων, παρουσιάζοντας δηλαδή ένα σφαιρικό αντίλογο, με τρόπο θετικό και έποικοδομητικό.

1. Υπάρχουν δικαιώματα είτε δημοσίου είτε ιδιωτικού δικαίου. Τά δικαιώματα ιδιωτικού δικαίου παρουσιάζουν ήδη μία ιστορία άρκετων αιώνων, τουλάχιστον στο ευρύτερο πλαίσιο του έλληνορωμαϊκού νομικού πολιτισμού. Τά σύγχρονα δικαιώματα δημοσίου δικαίου, αντίθετως, έχουν εν πολλοίς διαπλασθεί στη διάρκεια των Νέων Χρόνων. Τέτοια είναι τά άτομικά, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, τά τελευταία δέ χρόνια και δικαιώματα διατήρησης άπειλούμενων πολιτιστικών ταυτοτήτων, καθώς και δικαιώματα διατήρησης της άκεραιότητας του οικοσυστήματος.

2. Οί συστατικοί χωρισμοί των άστικών κοινωνιών —χωρισμός κοινωνίας και Κράτους, χωρισμός ανάμεσα σε κατόχους μέσωσ παραγωγής και μή, κλπ. — όφείλονται σε ουσιώδη δομικά γνωρίσματα της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής και άναπαραγωγής αυτών των κοινωνιών. Τό να πιστεύει κανείς ότι όφείλονται άπλως σε μία φιλοσοφική έπιλογή της «φραγκοτευτονικής» Δύσης, ή όποία σε τελευταία άνάλυση άνάγεται στη διπολικότητα της καρτεσιανής σκέψης, άποτελεί πνευματοκρατική (σπιριτουαλιστική) αυταπάτη.

Παρόμοια τοποθέτηση δέν μπορεί να έξηγήσει ή να κατανοήσει τό έρευνητέο αντικείμενό της, άφου κατ' άρχάς χρειάζεται να αυτοκατανοηθεί και ή ίδια. Άποδίδει αυτό που άποκαλεί —δίχως τήν άπαιτούμενη αναλυτική σαφήνεια— «έκ-

φάνσεις άπανθρωπίας του δικαιώματος» σε μία έπιλήψιμη φιλοσοφική έπιλογή της Δύσης. Άποσυνδέει δηλαδή τελείως τό πεδίο της κατανόησης των δικαιωμάτων από τό κοινωνικό και οικονομικό ύπέδαφος πάνω στο όποιο φύονται ιστορικά τά δικαιώματα. Πώς, γιατί, ποιοί έπέλεξαν μία τόσο προβληματική κατανόηση των δικαιωμάτων —δηθεν σε αντίθεση προς τήν αυθεντική άξία της «άγάπης» στην καθ' ήμάς Άνατολή— αυτό παραμένει άνερμήνευτο σε αυτήν τήν προσέγγιση.

Πόσο άγωνα είναι παρόμοια αντίληψη μπορεί να εκτιμηθεί με βάση αυτό που ή ίδια εισηγείται ως σωτήρια επέμβαση έπί των δικαιωμάτων. Κατά τήν αντίληψη αυτή, θά άρκούσε να υιοθετηθεί μία άλλη φιλοσοφική προοπτική, προκειμένου να ξεκινήσει, ύποτίθεται, ένας «έξανθρωπισμός του δικαιώματος». Δίχως τήν παραμικρή μεταβολή στις άνισωτικές κοινωνικές και οικονομικές διαρθρώσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας. Έδώ ή ιδεαλιστική (παρ)ερμηνεία του όντος διαπλασιάζεται με μία έξίσου ιδεαλιστική και εν τέλει άνεδαφική εισηγήση περί του δέοντος γενέσθαι.

3. Είναι έντελως άνακριθής ό διπλός ισχυρισμός, ότι όλα τά δικαιώματα διαπνέονται κατ' άνάγκη από άτομιστικό πνεύμα και ότι είναι πνευματικά προϊόντα του φιλελευθερισμού και μόνον αυτού. Με τό φιλελευθερισμό ιστορικά έχουν συνδεθεί κατ' έξοχήν τά άτομικά δικαιώματα, όπως διατυπώθηκαν στις διακηρύξεις των μεγάλων άστικών έπαναστάσεων. Πολιτικά δικαιώματα έχουν έπίσης διεκδικηθεί από τό φιλελευθερισμό. Όστόσο αυτός, στην κλασική του έκδοχή, διέκρινε τούς πολίτες σε ενεργούς και παθητικούς, με κριτήριο τήν περιουσιακή τους κατάσταση. Εισηγάγε δηλαδή μία πολιτική άνισότητα μεταξύ τους, με παράλληλη άρνηση της καθολικής ψηφοφορίας.

Η γενίκευση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι, άνεξαρτήτως ταξικής θέσης και φύλου, και εν τέλει ή πολιτική δημοκρατία δέν ταυτίζονται με τό φιλελευθερισμό, ούτε λογικά ούτε ιστορικά. Η κατάκτηση της πολιτικής δημοκρατίας προήλθε εκ των κάτω, πάνω στους όρους του πολιτικού παιγνιδιού που προσidiaζαν στις φιλελεύθερες όλιγαρχίες του 19ου αιώνα. Όσο για τά κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, αυτά συνδέθηκαν με τήν οικόδομηση κοινωνικού κράτους στον εικοστό αιώνα. Καί άπέρρευσαν κατά πρώτο λόγο ύστερα από σκλη-

ρούς αγώνες των εργατικών και σοσιαλιστικών κινήματων έναντι των άτυπων καταναγκασμών της λεγόμενης ελεύθερης αγοράς.

4. Τό υποκείμενο αναφοράς όλων των δικαιωμάτων, ακόμη και των ατομικών ελευθεριών, είναι σέ κάθε ανθρώπινο πρόσωπο, ως φορέας αυτονομίας και αξιοπρέπειας, ισότιμα και έν κοινωνία μέ τούς άλλους. Κατά συνέπεια είναι πεπλανημένη ή έντύπωση ότι μονάχα μία ατομιστική φιλοσοφία νομιμοποιείται τάχα νά όμιλεί γιά ατομικά δικαιώματα. Έξ ίσου σφαλερή είναι ή γνώμη ότι τά ατομικά και λοιπά δικαιώματα διαθέτουν ένα πλαίσιο ισχύος πού έξαντλείται στά όρια του άστικου ή δυτικού πολιτισμού. Γιά τόν άπλό λόγο ότι, άφου υποκείμενο αναφοράς τους είναι κάθε ανθρώπινο πρόσωπο, όπου γής, έπεται ότι τά δικαιώματα αυτά ένέχουν καθολική και οικουμενική αξία.

5. Η σοσιαλιστική κριτική των ατομικών ελευθεριών έχει καταδείξει ότι μεταξύ αυτών αξίζει νά γίνει μία αξιολογική διαφοροποίηση. Διότι σέ κοινωνίες μέ καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας ή παραγωγή και άναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων ταυτοχρόνως αξιώνει και παρακωλύει τήν ισότητα και ελευθερία των δρώντων. Από τή μία πλευρά υπάρχουν ατομικά δικαιώματα πού συνάπτονται πρós τήν ελευθεροσύνάπτυξη της προσωπικότητας καθενός στόν κοινωνικό βίο. Τέτοια δικαιώματα είναι ή προσωπική ασφάλεια και ελευθερία, ή ελευθερία της συνείδησης και της γνώμης, ή ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, τό άσυλο της κατοικίας, ή έννομη προστασία κλπ.

Από τήν άλλη πλευρά, όμως, κατοχυρώνεται οικονομική ελευθερία και ατομική ιδιοκτησία, πού δέν περιορίζονται άπλώς σέ προσωπική κυριότητα πόρων ζωής άπαραίτητων γιά τήν ίκανοποίηση των ανθρώπινων άναγκών. Αλλά καταλαμβάνουν άπεριορίστως μέσα παραγωγής και εργασίας, κατ' άποκλεισμόν όσων στερούνται τέτοιων μέσων. Έτσι, υπό τήν πίεση των αγώνων ιδίως των σοσιαλιστικών κινήματων, ή ιστορία του θεσμού της ατομικής ιδιοκτησίας τά τελευταία έκατόν πενήντα χρόνια είναι μία ιστορία μετριασμού και σχετικοποίησης του έμπράγματος περιεχομένου της, παρά τή διατήρηση των κεφαλαιοκρατικών δομών της κοινωνικής παραγωγής.

6. Η ιστορική έμπειρία από τή λειτουργία του κοινωνικού κράτους, σέ συνδυασμό μέ τήν έμπρακτη λειτουργία θεσμών δημοκρατικού κράτους δικαίου έχουν πιστοποιήσει τή σημασία της διαπλοκής ανάμεσα στά ατομικά δικαιώματα, τίς πολιτικές ελευθερίες, τά κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα. Λόγου χάριν, πώς θά μπορούσε άραγε νά λειτουργήσει δημοκρατική σύμπραξη των πολιτών στήν άσκηση της κρατικής έξουσίας δίχως ελευθερία της γνώμης και του τύπου; Η δίχως στοιχειώδη διασφάλιση της κοινωνικής ύπαρξης των πολιτών, ώστε νά έχουν ελεύθερο χρόνο, προκειμένου νά μπορούν νά άσχοληθούν μέ τά κοινά;

7. Τά δικαιώματα αυτά δέν είναι καθόλου άσυμβίβαστα πρós τή δυνατότητα των προσώπων νά σχηματίζουν διαφορετικές στάσεις του βίου και μή ταυτόσημα σχέδια ζωής. Αντιθέτως προϋποθέτουν τή δυνατότητα αυτήν και τήν έξυπηρετούν. Έπομένως ούδόςωσ εϋσταθεί —έναντιόν των δικαιω-

μάτων και της πολυφωνίας— ή επίκριση ότι δήθεν ή ύπαρκτηκή έτερότητα καθενός ανθρώπου άναιρείται από τή λογική του θεσμοθέτημένου δικαιώματος.

Η άρχή της πολυφωνίας των πεποιθήσεων αξιώνει άπλώς οι άναπόφευκτες διχογνωμίες ανάμεσα στους ανθρώπους και ομάδες νά εκδηλώνονται έν πάση περιπτώσει σέ συνθήκες ελευθερογνωμίας και ίσοκρατίας. Η άρχή αυτή οϋτε υποθέτει δογματικά ότι οι άντιμαχόμενες πεποιθήσεις είναι τάχα ίσοκυρες ως πρós τό περιεχόμενό τους. Οϋτε και άρνείται όποιοδήποτε κριτήριο όρθότητας των κρίσεων μας πρέρ τοϋ πρακτέου. Ός εκ τούτου ή άδιαφοροποίητη ταύτιση της άρχής της άνοχής των άπόψεων των άλλων μέ τό σχετικισμό είναι φιλοσοφική άθαιρεσία.

8. Έτσι ή ήθικοπολιτική θεμελίωση των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων συνίσταται σέ κάτι περισσότερο και πίο οϋσιαστικό από τήν τυπική ελευθερία και τήν τυπική ισότητα όλων έναντι του νόμου. Η συναρμογή τους σέ ένα δημοκρατικό και κοινωνικό κράτος δικαίου μπορεί νά διασφαλίξει, μέχρς ενός βαθμού, τήν έμπρακτη ένάσκηση της ίσης ελευθερίας όλων των ανθρώπων, μέ πνεύμα συνυπευθυνότητας και άλληλεγγύης. Όστόσο ή διατήρηση των καπιταλιστικών δομών κοινωνικής παραγωγής παρεμποδίζει τήν περαιτέρω διεύρυνση του πεδίου της οϋσιαστικής ελευθερίας και ισότητας, μέ τό νά διαιωνίζει σχέσεις άνισότητας, εκμετάλλευσης και άλλοτριώσης μεταξύ των ανθρώπων. Παραλλήλως, μέ τόν καθημερινό διασμό της Φύσης από οικονομικά υποκείμενα παρωθούμενα από τό κίνητρο της επίτευξης προσωπικού κέρδους, σέ άνεξέλεγκτο άνταγωνισμό πρós τούς άλλους, διαγράφεται ή ιστορικώς πρωτοφανέρωτη προοπτική κατάρρευσης του οικοσυστήματος σέ όλόκληρη τήν ύφήλιο.

9. Η ιστορική έξέλιξη κατά τούς Νέους Χρόνους έμπεριέχει μία διαδικασία άπομάγευσης του κόσμου, μέ τήν έννοια ότι κατέστη άμφισθητήσμη κάθε μεταφυσική και μάλιστα θεολογική άντίληψη γιά τήν έμπλοκή των ανθρώπων στόν κόσμο και γιά τή θεμελίωση του πρακτέου ειδικότερα. Αϋτενεργά υποκείμενα, μέ έμπιστοσύνη στίς δυνάμεις του ανθρώπινου γένους, δέν έχουν άνάγκη μιās μεταφυσικής επικύρωσης των έπιδιώξεών τους γιά μία καλύτερη ζωή, γιά ένα καλύτερο μέλλον στο κοινό σπίτι όλων μας, πού είναι ό πεπερασμένος πλανήτης μας.

Δέν χωρεί άμφιβολία ότι μπορεί νά έμφορείται κάποιος από παρόμοια χειραφετητικά κίνητρα, τά όποια νά ύπαγορεύονται στή συνείδησή του από μία θρησκευτική πίστη. Αλλωστε, ή «θεολογία της άπελευθέρωσης», φερ' ειπείν, πιστοποιεί του λόγου τό άληθές. Όστόσο σέ παρόμοιες περιπτώσεις πιστών τό νόημα της αγάπης πρós τούς άλλους δέν είναι πιά μία άδάπανη ρητορεία από άμβωνος. Τουναντίον μετουσιώνεται σέ ένα σταθερό και ριζοσπαστικό φρόνημα επίγειας άλληλεγγύης. Και μάλιστα άλληλεγγύης πρós όλους και όχι μονάχα πρós τούς όμόδοξους, όπως άντιθέτως συνέδη πρόσφατα στή χώρα μας μέ άφορμή τήν τραγωδία της Βοσνίας-Ερζεγοδίνης.

10. Ακόμη και όταν τά ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα καθιερώνονται σέ συνταγματικά κείμενα, από αϋτό καθόλου δέν παρέπεται ότι γίνονται σεβαστά στήν κοινωνική πραγματικότητα, πρωτίστως από τούς κρατούντες. Α-

κόμη καί σέ όσες χώρες άρέσκονται νά αυτόθεωρούνται ώς δημοκρατικά κράτη δικαίου, σημειώνονται στόν καθημερινό κοινωνικό βίο πλείστες όσες παραβιάσεις τους. Έν τούτοις, αυτό πού είναι έλλογο σέ παρόμοιες περιπτώσεις είναι άπλούστατα νά αξιώνουμε τά δικαιώματα αυτά νά γίνονται σεβαστά στην πράξη. Είναι παράλογο —καί πολύ βολικό γιά τούς κρατούντες— νά υίοθετούμε μία στάση παραίτησης από αυτά, μέ πρόσχημα ότι έχουν καταστεί γράμμα νεκρό.

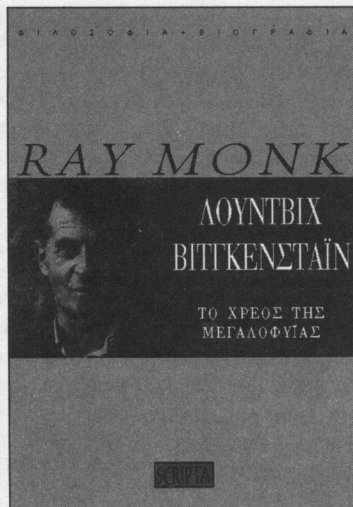
11. Ο άρνητικός άπολογισμός στην έμπρακτη τήρηση τών δικαιωμάτων πού προάνεφερα μεγθύνεται στίς σύγχρονες συνθήκες του έπιθετικού νεοφιλευθερισμού, πού αναπτύσσεται διεθνώς. Τά πραγματικά περιθώρια γιά έμπρακτη ένάσκηση άτομικής καί συλλογικής άυτονομίας στενεύουν άπελπιστικά. Τά κοινωνικά καί οικονομικά δικαιώματα, ή προστασία τής εργατικής δύναμης καί έν γένει ή κοινωνική προστασία τών άσθενεστέρων, συρρικνώνονται άσφυκτικά. Η ίδια ή πολιτική καθίσταται ύπηρετική τών κυρίαρχων οικονομικών συμφερόντων, άποποιούμενη κάθε ιδέα γιά έλεγχο τους. Η λαϊκή κυριαρχία συνθλίβεται, όσάκις οί κυρίαρχοι του κόσμου καί οί κυβερνήσεις ύποβάλλουν στους λαούς τήν ιδέα ότι όποιο

κόμμα κι άν αυτοί ψηφίσουν —μία φορά στά τέσσερα χρόνια ή ίδια μονόδρομη πολιτική θά εφαρμοσθεί έναντίον τους.

12. Σέ ένα τόσο ζοφερό ιστορικό παρόν καί ένα ακόμη πιο έφιαλτικό μέλλον πού διαγράφεται, σέ κοινωνίες στίς όποιες ή ταξική άνισότητα παροξύνεται, επικλήσεις γιά ένα κοινό θρησκευτικό δίωμα αγάπης, ώς γιατρεία στά κοινωνικά δεινά, άποτελούν άπλώς μία άνέξοδη καί άδιέξοδη ήθική στάση. Στο σύγχρονο κόσμο, οί τυχόν κοινές θρησκευτικές πεποιθήσεις ούτε καν μεταξύ όμοδόξων δέν μπορούν νά δημιουργήσουν μία αίσθηση συνεκτικής κοινότητας. Διότι άπλούστατα οί ύπάρχουσες διαρθρώσεις έκμετάλλευσης, άνισότητας, άνταγωνισμού μεταξύ τών ανθρώπων ύποβάλλουν κίνητρα του πρώττειν πίσω από τή ράχη τών ανθρώπων. Παραδείγματος χάριν, οικονομικά ύποκειμένα πού άνταγωνίζονται μεταξύ τους, ώστε ό θάνατος του ένός νά είναι προϋπόθεση γιά τήν επίβίωση του άλλου, είναι εκ τών πραγμάτων άδύνατον νά αναπτύξουν μεταξύ τους τό επίπεδο ύπαρκτικής αγάπης πού θά έπιθυμούσε ό Χρ. Γιανναράς, ακόμη καί άν συμμερίζονται τήν ίδια θρησκευτική πίστη.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α • Β Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

RAY MONK

ΛΟΥΝΤΒΙΧ ΒΙΤΓΚΕΝΣΤΑΪΝ

Το χρέος της μεγαλοφυΪας

Μτφρ. Γ. Ν. Κονδύλης

Επιμέλεια: Κ. Μ. Κωβαίος

Τίποτε δέν μπορεί νά υποκαταστήσει την καλά τεκμηριωμένη αλήθεια. Η βιογραφία του Ray Monk μας βοηθάει όχι μόνο νά κατανοήσουμε τις φιλοσοφικές καί ανθρώπινες διαστάσεις του Wittgenstein, αλλά καί νά συνειδητοποιήσουμε το γεγονός ότι, τελικά, η πραγματικά μεγάλη φιλοσοφία έχει πάντοτε εξομολογητικό χαρακτήρα.

ARTHUR C. DANTO, *Times Literary Supplement*

Μια εξαιρετικά καλή βιογραφία, πού διαπλέκει με ευφυή τρόπο «ζωή» καί «σκέψη», κρατώντας αξιοπρεπή απόσταση από το αντικείμενό της.

MARY WARNOCK

SCRIPTA

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 10 106 80 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 3616 528 FAX: 3616 529

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ - ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ

καί οί φιλοσοφικές άποσιωπήσεις τους

του Γιώργου Δολαπτή

Μία σύντομη διαδρομή στis άτραπούς του έκσυγχρο-
νισμού όχι μόνο είναι έφικτή λόγω των ισχυροτάτων κλυ-
δωνισμών του τελευταίου καιρού της έλληνικής κοι-
νωνίας αλλά και επιβάλλεται. Οί άξονες-πυλώνες ή θεμέλια
της έκσυγχρονιστικής «λογικής» χωρίς να είναι κάτι τό πρω-
τόγνωρο στην ιστορία των ιδεών τείνουν να καταστούν τό άλ-
φαθητάρι για τους σχεδιασμούς πού ήδη εκτελούνται αλλά
και άλλων πού έρχονται. Πρόκειται για τό παρακάτω τετρά-
πτυχο μέσα στην άρρηκτη διαπλοκή του:

1. Άτομο - Άνταγωνισμός. 2. Άγορά. 3. Ρεαλισμός. 4. Έρ-
γαλειακός Λόγος.

Δευτερευόντως και άλλοι άξονες μικρότερου μήκους και κύ-
ρους αναλαμβάνουν να υποστηρίξουν τό παραπάνω τετρά-
πτυχο άφου ώς γνωστό τόν κάθε πυρήνα τόν περιβάλλουν πά-
σης φύσεως μικροσωμάτια.

Έκμαυλισμένα ή καθοδηγούμενα Μ.Μ.Ε., μεγιστοποιη-
τός καταναλωτισμός, κομματικός συνδικαλισμός - κομματι-
κή καριέρα, γενικευμένος κομφορμισμός του κοινωνικού σώ-
ματος, άκρατος νομικισμός, λαγνεία του άποτελέσματος, ξε-
χειλίζων κυνισμός κυβερνητικών στελεχών, Χρηματιστήριο,
κ.λπ.

Γιά τόν άνταγωνισμό. Όταν μιά δλόκληρη κοινωνία και
ιδιαίτερα οί θεσμικοί εκπρόσωποι της θυθίζονται στα άδυστα
της γλώσσας για να άνασύρουν ένα πλήθος επιθετικών προσ-
διορισμών προκειμένου να υποστηρίξουν τόν όρο άνταγωνι-
σμός καταλαβαίνουμε πώς αυτή ή κοινωνία έχει χάσει τόν προ-
σανατολισμό της, βρίσκοντας άσφαλώς έναν άλλον, (θεοποίη-
ση του κέρδους, πολλαπλή παραποίηση της γλώσσας, τό όρα-
μα της γενικευμένης ιδιώτευσης, άλόγιστη αύξηση των άνα-
γκών, άτέρμονη αύξηση ποσοδεικτών κ.τ.λ.), ό όποιος όμως
δέν βρίσκειται στη σκευή του έλληνοδυτικού πολιτισμού. Η
παράθεση μερικών γλωσσικών προσδιορισμών στό σημείο αυτό
επιβάλλεται. Άκραίος - Άδυσώπητος - Άνηλεής - Φρενήρης
- Έντονος - Όξύς - Επιταχυνόμενος - Άκρατος - Φοβερός
- Άφανιστικός - Άκαμπτos - Άπεριόριστος - Άδυσσαλέος
- Φονικός. (Α. Παπανδρέου 17-3-95 μετά την σύνοδο κορυφής
της Μαγιάρα).

Οί παραπάνω επιθετικοί προσδιορισμοί έλέχθησαν ή γρα-

φτηκαν κατά καιρούς στον ήμερήσιο και περιοδικό Τύπο, για
νά νομιμοποιήσουν την έγκατάσταση και να εμφανίσουν τόν
όρο άνταγωνισμός σαν κάτι τό όποιο είναι άπολύτως φυσικό,
καθώς και τό υπόλοιπο ζωικό βασίλειο βρίσκειται μέσα στην
ζωώδη «λογική» της κατίσχυσης του ισχυροτέρου. Μέ αυτόν
τόν τρόπο ή άνταγωνιστική άγορά αντιγράφει και προσεπικυ-
ρώνει την άνταγωνιστική και άνιση φύση, τή στιγμή πού οί
κανονιστικοί και δικαιοίκοί θεσμοί, διαιτητεύουν άπλώς τόν
επιβιωτικό άγώνα των άνίσων.¹

Γιά την άγορά. Η έπικράτησή της είναι τό προϊόν της σχά-
σης και άπόλυτης διάκρισης της ιδιωτικής σφαιρας από την
δημόσια.² Ός γνωστόν οί σφαίρες αυτές βρίσκονται σε άδιά-
λειπτη σύμπλεξη από την γέννηση του άνθρωπίνου όντος. Συ-
νεπώς ή σχάση της ένότητας των περιοχών μέσα στα όρια της
άγοράς, εκτός του ότι είναι άνιστόρητο, είναι επίσης όφθαλ-
μοφανώς και άμεσα έσφαλμένο (λόγω της έσωτερικής διχοτό-
μησης). Καί ιδού τό υπεραπαράδοξο. Τό άτομο — μή τεμνόμε-
νο περαιτέρω — διχοτομείται στό έσωτερικό του. Διχοτόμηση
ή όποία παρουσιάζεται ως φυσικό γεγονός ενώ είναι καθαρή
επινόηση. Τά όρια αυτού του σημειώματος δέν επιτρέπουν διε-
ξοδικότερη άνάλυση). Έπειδή ή σχάση πού επιβάλλεται διά
της άγοράς στα συμβαλλόμενα και έμπλεκόμενα μέρη των
άγορών-πωλήσεων δημιουργεί από την μία πλευρά τόν Homo
Lupus μέ θεμελιακό χαρακτηριστικό του την ιδιοτέλεια, ενώ
από την άλλη πλάθει τόν Homo Economicus μέ τό ίδιο θεμελια-
κό συστατικό σύν την όρθολογικότητα των άπο-
φάσεων-επιλογών εντός της άγοράς. Η ένωση των πλευρών
παρουσιάζει τό γενετικό έκπρωμα του Lupus Economicus.

Η άρπακτική πονηριά είναι καταστατική επιταγή της άγο-
ράς όπως τέτοια είναι και άπέκδυση κάθε άλλης ιδιότητας των
εισερχομένων σε αυτήν, των όποιων είναι φορείς (π.χ. άνθρω-
πος-πολίτης-γονέας κ.τ.λ.) για να επιδοθούν άπερίσπαστα στό
κυνήγι του κέρδους.

Άλλά είναι και ύβρις, ή όποία έξασφαλίζει τά έρείσματά
της στον εργαλειικό λόγο και τόν ρεαλισμό. Θά επανέλθω σε
αυτά. Έπιπροσθέτως ή σχάση εκτός του ότι είναι πλάσμα αι-
θαιρεσίας και καθόλου φυσικότητας, είναι έντελώς παράλο-
γη άφου συνοδεύει τόν γενικότερο παραλογισμό της εποχής

της ιδιωτείας. 'ΟΚ. Τσουκαλάς πολύ εύστοχα παρατηρεί: «'Η αγορά δέν είναι φυσική ζούγκλα, αλλά αποτελεί κατασκευασμένη κοινωνική Simulatio μιιάς ιδεατής ζούγκλας πού όρίζεται συνειδητά και κανονιστικά γύρω άπό ένα συγκεκριμένο λογικό κανονισμό στόν όποιον και ύποτάσσεται». ³ 'Η τεράστια δημοσιότητα και έπιτυχία του κοινωνικού δαρβινισμού έξηγιέται άπό τό γεγονός ότι προσέφερε έναν νέο άπό μηχανής Θεό σέ ένα ιδεολογικό σύστημα πού έχοντας χάσει τή νομιμοποίηση τής Θεϊκής Πλάσης άφέθηκε έρμαιο στίς ζωϊκές ώσεις του άνθρωπίνου όντος.

'Εμφανώς ή κατάσταση αυτή βρίσκεται στόν αντίποδα του πολιτισμού. Είναι προ-πολιτική ενώ τήν ίδια στιγμή είναι κοινωνική. Αίνιγματική κατάσταση τή άληθεία. Είναι πιασούρισμα πού ίσως νά φθάνει και μέχρι τήν αύγή τής Ιστορίας. Θά πρέπει άμεσα νά ξαναδοϋμε μέ ριζικό τρόπο τήν παιδαγωγική διερωτώμενοι πολιτικά διά τής φιλοσοφίας.

Γιά τόν Ρεαλισμό. Πλήρης και άνευ όρων ύποταγή στό Παρόν, άγνοώντας ότι σέ μιιά τέτοια κατάσταση ίσχύει τό *Vae victis* (οὐάί τοίς ήττημένοις). 'Ο ρεαλισμός-πραγματοκεντρικός καθαγιάζει τήν παραποίηση κάθε μορφής και περιεχομένου εκτός τών μορφών και τών περιεχομένων τής δικής του προοπτικής. Κάνοντας όμως έτσι διατρανάει ότι τό παρόν δέν ύφίσταται σάν στιγμή έν χρόνω αλλά βρίσκεται μή συνθέσιμο, άυτοτελές σάν ένα άχρονο παντοδύναμο ΤΩΡΑ. Μέ άλλα λόγια τό παρόν ως βεβαιότητα του ζω-τόρα γίνεται κέντρο τής συνείδησης και συγχρόνως κέντρο ενός κόσμου τόν όποιο μόνο αυτή ή συνείδηση κατανοεί. Τήν ίδια όμως στιγμή τό παρόν δέν ύπάρχει, διότι ό, τι παροντοποιείται έξαρτάται άπό τό τυχαίο και τό αυθαίρετο. 'Ασφαλώς πρόκειται για ύψηλού επιπέδου φαναισμό ή πράγμα πού είναι τό ίδιο για σπάνια ρηχότητα. 'Ο 'Αριστοτέλης είναι φιλοσοφικότερος, άπό κάθε φιλόσοφο, όταν μάς λέει: «'Αριθμός έστί κίνησις κατά τό πρότερον και τό ύστερον».

Γιά τόν εργαλειικό λόγο. Αυτός ό λόγος μετέρχεται πρός έπίρρωση τών θέσεών του όλων τών άλλων λόγων. Μετέρχεται τό λόγο του δικαίου, τό λόγο τών θετικών έπιστημών. 'Αρκετά συχνά καλλωπίζει τίς θέσεις του μέ τό λόγο τής τέχνης. Λιγότερο συχνά μέ τη θεολογία, συχνότατα όμως επικαλείται τόν ίδιο τό θεό μέ τή μορφή ύπεραπλουστεύσεων. 'Ασφαλώς μετέρχεται του «πολιτικού» Λόγου, πού διαθέτει άφθόνωσ. Μέ τή φιλοσοφία όμως βρίσκεται σέ πλήρη και διαρκή ρήξη. Γιατί; Διότι φαίνεται νά άρέσκεται στό κλείσιμο του έρωτήματος και του αίνιγματος του όντος μοναδικοποιώντας τή λύση. Λέει: 'Η πραγματικότητα συνεχώς αλλάζει συνεπώς όφείλουμε νά προσαρμοζόμαστε και ταυτοχρόνως λέει επίσης: αυτή είναι ή πραγματικότητα. 'Εκείνο πού δέν ύπάρχει ακόμα, έμφανίζεται σά νά μήν είναι δυνατόν ούτε νά ύπάρξει, ούτε νά όνομαστει. Πρόπει ή κοινωνική φαντασία ή ό παραστασιακός ρουζ τών ήγετών νά εκτυλίσσεται και νά έξαντλείται στά όρια του δεδομένου και του ύπάρχοντος. Πρωτοφανέρωτη έμμονή στό κάλεσμα για άποδοχή τής. 'Από δά, τό πέραςμα στόν εργαλειικό λόγο είναι άμεσο. Μοναδικοποιείται ή λύση. Τό τετράπτυχο 'Ανταγωνισμός, Ρεαλισμός, 'Αγορά, 'Εργαλειικός Λόγος είναι ή μόνη λύση. 'Αν ή μοναδικοποίηση τής λύσης ήταν ενεργούσα Ιστορική πρακτική δέν θά είμαστε ενδών νά συζητούμε, αλλά θά δρισκόμασταν στίς σπηλιές, ή ακόμα χειρότερα γι' αυτούς πού έχουν ξεφύγει θά δρισκόμασταν κάτω άπό

τήν καθολική σκέπη τής σκέψης τών θρησκειών. 'Αλλά δέν βλέπω κάποια οίκουμενική θρησκεία νά έρχεται και ούτε ποτέ ύπήρξε κάποια τέτοια. 'Οπως ποτέ δέν ύπήρξε στήν Ιστορία και κάποια ιδέα ή όποια νά κατίσχυσε επικαλύπτοντας άπ' άκρου σέ άκρο τό κοινωνικό σώμα μέσα στό όποιο και διά του όποίου αναδόθηκε. Βεβαίως τό έπιθυμεί διακαώς αλλά δέν τό κατορθώνει. 'Η άποδοχή του παραπάνω τετραπλού πυρήνος δέν μάς προτείνει τίς παρυφές ή τόν προθάλαμο τής βαρβαρότητας, μάς θέτει έντός της και μάλιστα πλήρως. Μέ αυτήν τήν έννοια ή μοναδικοποίηση τών λύσεων είναι ένας ιδιότυπος όλοκληρωτισμός σέ συνθήκες δημοκρατικής «πολυφωνίας». Αυτή ή μοναδικοποίηση πού επιχειρείται διά του εργαλειικού λόγου είναι έτη φωτός μακριά άπό τόν έλληνοδυτικό πολιτισμό, όπως αυτός ύπήρξε και διαπέρασε τόν ευρωπαϊκό χώρο. Ειδικότερα είναι έτη φωτός μακριά άπό τό Μηδέν άγαν, αλλά και άπό τό *Dubito ergo sum*, άπό τό 'Αρχή άνδρα δείκνυσι, αλλά και άπό τό *Craecia capta ferum victorem cepit*.

'Η άποθηκοποίηση άπό τή μιιά πλευρά και ή μέ κάθε τρόπο άποτελεσματικότητα άπό τήν άλλη συνθέτουν τίς πλευρές τής χυδαίας διαχείρισης άφ' ενός, ενώ άφ' έτέρου λειτουργούν και ως συνθλιπτικοί παράγοντες, θρυμματίζοντας κάθε άνάχωμα, ή ύπαρξη του όποίου θά έπέτρεπε τήν επαναδιατύπωση του έρωτήματος για τίς ζητούμενες λύσεις επί του πραγματικού αλλά και του είναι/όντος.

1. Κώστας Τσουκαλάς στό όγκώδες έργο του, *Εϊδωλα Πολιτισμού*, σελ. 298.

2. Με έκπληξη διάβασα στό «ΒΗΜΑ», 12-4-98, τό διάλογο Πέρεζ Σόρος. Προτείνω τήν άνάγνωσή του χωρίς καμία επιφύλαξη.

3. Κώστας Τσουκαλάς, *ό.π.*, σελ. 303.

ΠΡΩΤΑ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ:

Τό κράτος, ή αγορά και τό δημόσιο συμφέρον

του Χαρίδημου Κ. Τσούκα

Είναι κοινή πεποίθηση στίς μέρες μας ότι τό πεδίο του πολιτικού λόγου παγκοσμίως έχει μετακινηθεί προς τά δεξιά. Δέν είναι μόνον ή (εὐπρόσδεκτη) κατάρρευση των κομμουνιστικών δικτατοριῶν αὐτή πού σηματοδοτεῖ τό νέο πολιτικό τοπίο. Ἐξ ἴσου σημαντική είναι ή ἀνάδυση ἑνός νέου λεξιλογίου στίς παραδοσιακές καπιταλιστικές κοινωνίες, τό ὁποῖο είναι, ἐν πολλοῖς, μιά νεοδεξιά ἐπινόηση — ή αγορά θεοποιεῖται, ὁ ἀνταγωνισμός ἐξυμνεῖται, τό κράτος λοιδορεῖται.

Ἡ δημοκρατική ἀριστερά ἦταν μέχρι πρότινος ἀμήχανη, και σέ μερικές χώρες τῆς Εὐρώπης ἐξακολουθεῖ νά είναι. Ἀνίκανη νά παρακολουθήσει τίς ραγδαίες ἐξελίξεις των τελευταίων 20 χρόνων εἴτε ἀναμασᾷ τό κυρίαρχο λεξιλόγιο χωρίς νά τό κατανοεῖ πλήρως, εἴτε ἀπλῶς ἀμύνεται. Εἶναι πραγματι εἰρωνικό: ή παράταξη πού ἐκ παραδόσεως εὐαγγελίζεται τόν κοινωνικό μετασχηματισμό ἀντιστέκεται πεισματικά στήν ἀλλαγὴ τοῦ στάτους κῶδ, ὡς ἔάν τό κοινωνικό κράτος, στήν παραδοσιακή του μορφή, νά ἦταν ή τελευταία (συνάμα και ἰδανική) σοσιαλιστική ἐπινόηση.

Ἄν θέλουμε νά διεξαγάγουμε μιά σοβαρή συζήτηση γιά τό μέλλον τῆς δημοκρατικῆς Ἀριστερᾶς στήν Εὐρώπη, πρέπει νά ἔχουμε τή δύναμη νά σταθοῦμε κριτικά ἀπέναντι στον ἑαυτό μας. Οἱ συμπολίτες μας θά μᾶς πάρουν στά σοβαρά μόνο ἂν δοῦν ὅτι ή μέχρι τούδε ἱστορική ἐμπειρία είναι ἑναυσμα γιά βαθύ προβληματισμό, ἀναθεώρηση και αὐτο-μετασχηματισμό, κι ὄχι ἀφορμή γιά ἠθικολογική αὐτο-ἐπιβεβαίωση ή αὐτάρεση καταστροφολογία· πῶς συγκεκριμένα: τί μᾶς λέει τό γεγονός ὅτι τό νεοδεξιό λεξιλόγιο βρῖσκει τόσο μεγάλη ἀπήχηση; Σέ τί συνίστανται τά δικά μας λάθη; Τί μπορούμε νά διδαχθοῦμε ἀπό τήν ἱστορία ἐκείνων των θεσμῶν (π.χ. κοινωνικό κράτος) στή δημιουργία των ὁποίων εἶχαν ἀποφασιστική συμβολή οἱ σοσιαλιστές; Τί μπορούμε νά μάθουμε ἀπό τήν κριτική των ἀντιπάλων μας;

Κείμενο ὁμιλίας πού ἐκφωνήθηκε στό Πολιτικό Συμπόσιο τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος ΕΔΕΚ μέ θέμα «Ὁ Δημοκρατικός Σοσιαλισμός», Λευκωσία, 26 Ἀπριλίου 1998.

Ἡ κοινωνική μηχανική και τά προβλήματά της

Ἐκ παραδόσεως τά δημοκρατικά ἀριστερά κόμματα ταυτίστηκαν μέ τήν ἔννοια των πληθωρικών κρατικῶν παρεμβάσεων τόσο στήν οἰκονομία ὅσο και στήν κοινωνία (μερικά μάλιστα, ὅπως τό ΠΑΣΟΚ, ἐρωτεύτηκαν τόσο πολύ τό κράτος πού σχεδόν κρατικοποιήθηκαν τά ἴδια!) Ἡ ταύτιση τοῦ σοσιαλισμοῦ μέ τόν κρατισμό βασίστηκε στήν ἀντίληψη τῆς κοινωνικῆς μηχανικῆς: τό κράτος, δηλαδή ή κυβέρνηση, ὀφείλει, και είναι σέ θέση, νά δώσει κοινωνικά ὠφέλιμες λύσεις σέ κοινωνικά προβλήματα. Μέ ἄλλα λόγια, ή διαπίστωση ὅτι ὑπάρχουν κοινωνικά προβλήματα τά ὁποία, σέ μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, μᾶς ἀφοροῦν ὅλους, ταυτίστηκε μέ τήν ἀντίληψη ὅτι μόνο τό κράτος, ὡς συλλογικός ἐκφραστής τῆς κοινωνικῆς βούλησης, μπορεί νά τά ἀντιμετωπίσει.

Τό γεγονός ὅτι στίς περισσότερες Δυτικές δημοκρατίες, οἱ κρατικές προτοβουλίες γιά τήν ἀντιμετώπιση ὀξύτατων κοινωνικῶν προβλημάτων ὅπως τό στεγαστικό, τά ναρκωτικά, ή φτώχεια, τό κυκλοφοριακό, ή μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, κ.λπ., παρά τούς τεράστιους οικονομικούς πόρους πού ξοδεύτηκαν, δέν στέφθηκαν μέ τήν προσδοκώμενη ἐπιτυχία, ἐπιβεβαιώνουν τήν ὑπόψία ὅτι ἀφ' ἑνός μὲν τά κοινωνικά προβλήματα οὐδέποτε λύνονται ἀπαξ και διά παντός, ἀφ' ἑτέρου δέ ὅτι οἱ κρατικές παρεμβάσεις, αὐτές καθαυτές, ἐνδεχομένως εἶναι ἐγγενῶς ἀτελέσφορες ή τουλάχιστον ἀνεπαρκεῖς.

Γιατί ή ἀντίληψη τῆς κοινωνικῆς μηχανικῆς δέν ἀπέδωσε τούς καρπούς πού ἀναμένονταν; Ὁ λόγος είναι ὅτι ή ἀντίληψη αὐτή στηρίχθηκε σέ τρεῖς ἐσφαλμένες παραδοχές. Πρῶτον, ὅτι μόνον ή κρατική μηχανή ἔχει, *ex officio*, μιά συλλογική εἰκόνα των προβλημάτων πού καλεῖται νά ἐπιλύσει και, κατά συνέπεια, ὅτι μπορεί νά συγκεντρώσει ὅλες τίς ἀπαιτούμενες πληροφορίες. Δεύτερον, ὅτι ὁ κρατικός μηχανισμός είναι μιά πολιτικά οὐδέτερη δύναμη· οἱ ὀργανωμένοι φορεῖς, δηλαδή, πού θά ὑλοποιήσουν τίς κρατικές πολιτικές δέν ἔχουν ἄλλους στόχους παρεκτός τήν ἀνιδιοτελή ἐξυπηρέτηση τοῦ δημοσίου συμφέροντος. Καί τρίτον, ὅτι οἱ ἀποδέκτες των κρατικῶν παρεμβάσεων είναι παθητικά ἄτομα μέ προκαθορισμένες ἀνάγκες και ἀνιδιοτελεῖς συμπεριφορές.

Σήμερα, με την ιστορική έμπειρία που έχει συσσωρευθεί, αλλά και ως συνέπεια της διεισδυτικής κριτικής συντηρητικών οικονομολόγων όπως ο Χάγιεκ, κατανοούμε γιατί οι παραδοχές αυτές είναι εσφαλμένες. Ένας γραφειοκρατικός οργανισμός, όσο μεγάλος κι αν είναι, όσες πληροφορίες κι αν έχει στη διάθεσή του, δεν θα καταφέρει ποτέ να έχει μια πλήρη εικόνα της κατάστασης που διαχειρίζεται, εξαιτίας τόσο της τεράστιας ποσότητας των πληροφοριών που απαιτούνται, όσο, κυρίως, του ότι πολλές από αυτές τις πληροφορίες είναι έγγενως διάσπαρτες στο κοινωνικό σώμα.

Επιπλέον, ένα από τα παράδοξα της σύγχρονης κρατικής γραφειοκρατίας είναι ότι η επιδίωξή της εξαρτάται περισσότερο από τη διαίωξη των προβλημάτων που διαχειρίζεται και λιγότερο από την επίλυσή τους. Όταν π.χ. η εγκληματικότητα αυξάνεται, η αστυνομία απαιτεί περισσότερο προσωπικό και πόρους, παρά μέτρα για την πρόληψη του φαινομένου, κάτι το οποίο ενδεχομένως να επέβαλλε περισσότερο την ενίσχυση της εκπαίδευσης και των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, και λιγότερο των υπηρεσιών καταστολής. Μέ άλλα λόγια, η δράση της κρατικής γραφειοκρατίας, τείνει να καθοδηγείται από το τί προσφέρει ή ίδια, ανεξάρτητα από το πόσο χρήσιμες, επιζητούμενες ή αποτελεσματικές είναι οι υπηρεσίες της. Το διαθέσιμο φάρμακο κατευθύνει τη θεραπευτική αγωγή, όχι η φύση της ασθένειας.

Δέν είναι λοιπόν τυχαίο ότι ακόμα και χώρες με παραδοσιακά περιορισμένο κράτος, όπως λ.χ. η Αμερική, γνώρισαν την άλματώδη επέκταση της κρατικής διοίκησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, χωρίς όμως την απαραίτητα αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων (π.χ. φτώχεια, ναρκωτικά, κακά σχολεία, κ.λπ.). Αν σκεφθεί κανείς ότι η γιγάντωση του κράτους συνοδεύεται συνήθως από την ενδυνάμωση των συνδικάτων και τη συνακόλουθη προστασία που εξασφαλίζουν στα μέλη τους (μέσα από την θεσμοθέτηση πληθώρας εργασιακών κανόνων που καθιστούν την εργάνωση δύσκαμπτη και έσωστρεφή), τότε είναι ευεξήγητη τόσο η μικρή παραγωγικότητα του δημόσιου τομέα, όσο και η γενικευμένη λαϊκή δυσπιστία έναντι της αποτελεσματικότητας του κράτους.

Τέλος, οι αποδέκτες των κοινωνικών παρεμβάσεων κάθε άλλο παρά παθητικά και ανιδιοτελή άτομα είναι: κάθε κοινωνική πολιτική γίνεται συχνά αντικείμενο κατάχρησης εκ μέρους των αποδεκτών της. Παραδείγματος χάριν, τό 1979 οι δικαιούχοι αναπηρικών επιδομάτων στη Βρετανία ήταν 300.000 άτομα. Σήμερα έχουν υπερβεί τά 2 εκατομμύρια! Αύξηθηκε τόσο πολύ η αναπηρία τά τελευταία 20 χρόνια; Μάλλον όχι. Απλώς οι περισσότεροι άνθρωποι, όταν τούς δίνεται η ευκαιρία, γίνονται τζαμπατζήδες (free riders) —έπωφελούνται καταχρηστικά συγκεκριμένων κρατικών παροχών, μετακυλίνοντας τό κόστος στο κοινωνικό σύνολο. Σημειώστε, μέ την ευκαιρία, ότι αν τό Βρετανικό κράτος μπορούσε να εξαλείψει την κατάχρηση των αναπηρικών επιδομάτων θά εξοικονομούσε πόρους ικανούς να χρηματοδοτήσουν την άνεγερση 100 καινούργιων νοσοκομείων.

Μέ άλλα λόγια, τό πλήθος και η διασπορά των πληροφοριών σε μία σύγχρονη οικονομία: η έγγενής τάση της κρατικής γραφειοκρατίας να μεγενθύνεται και να αυτοπροστατεύεται: και τό φαινόμενο της κατάχρησης των κρατικών παροχών εκ μέρους των δικαιούχων, μάς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η κοινωνική μηχανική είναι μία έννοια περιορισμένης χρησιμο-

τητας. Περισσότερο από ποτέ άλλοτε, σήμερα έχουμε σοσιαλούς λόγους να αμφιβάλλουμε για την αποτελεσματικότητα του κράτους ως τόν αποκλειστικό εκφραστή της κοινωνικής δούλησης.

Μήπως αυτό σημαίνει ότι πρέπει να εγκαταλείψουμε την έννοια του δημοσίου συμφέροντος και να υποθέσουμε ότι αυτό προκύπτει αυτομάτως ως τό άθροισμα των ατομικών συμφερόντων; Όχι βέβαια. Δεδομένων όμως των προϋλημάτων του κρατισμού, επιβάλλεται να έπανορίσουμε τό δημόσιο συμφέρον μέ τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να μήν ταυτίζεται μέ τόν κρατισμό.

Τό δημόσιο συμφέρον

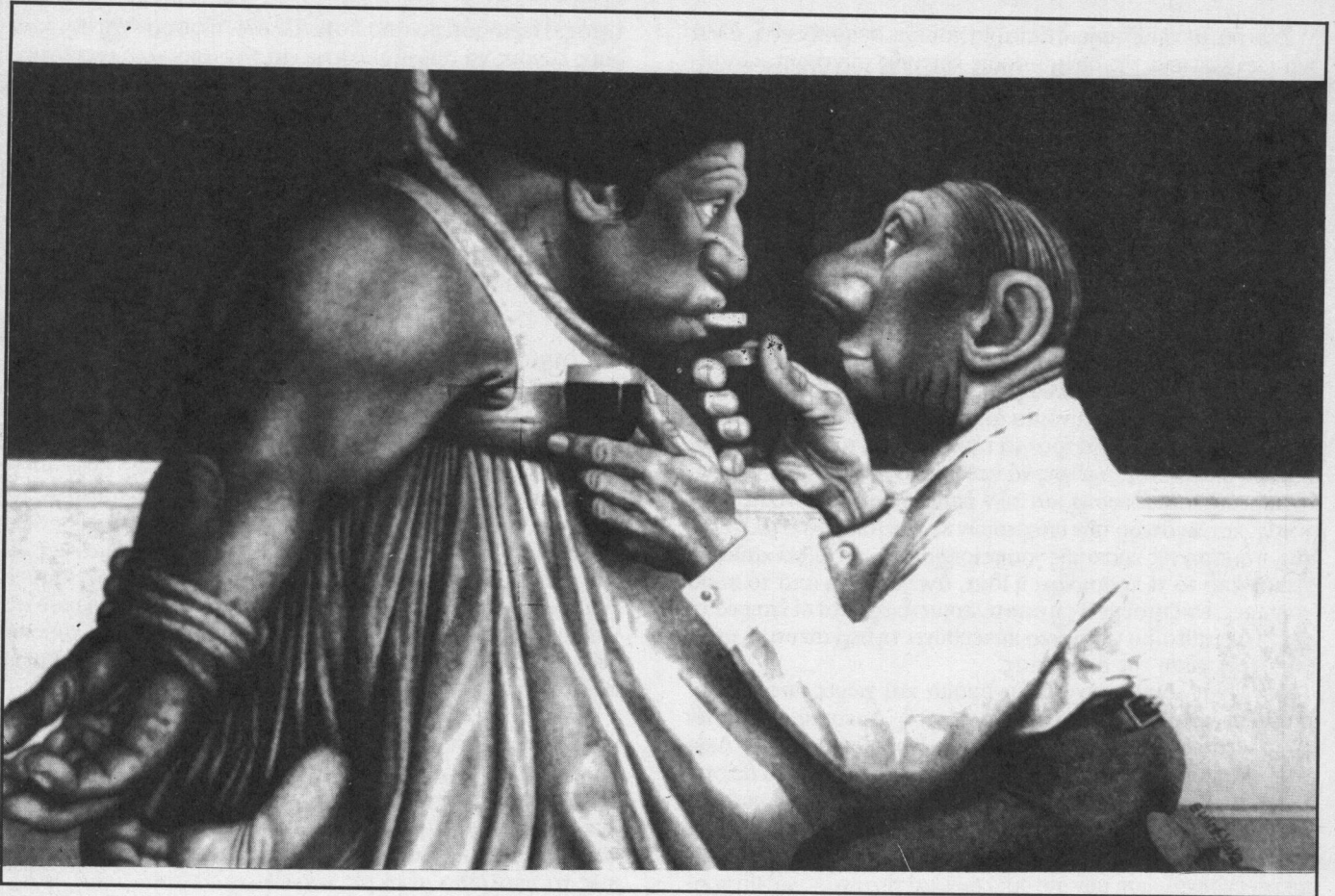
Τό δημόσιο συμφέρον είναι οι κοινώς αποδεκτές αξίες που διέπουν τή λειτουργία κάθε συλλογικής οντότητας. Διαφορετικά: νοιαζόμαστε για τό δημόσιο συμφέρον όταν επιθυμούμε οι θεσμοί της κοινωνίας μας να λειτουργούν σύμφωνα μέ κάποιες κοινώς συμφωνημένες αξίες και όχι μέ βάση τή δύναμη του έκαστου ισχυρού. Ένας θεσμός είναι ένας διαρκές σύστημα δραστηριοτήτων τό οποίο αποσκοπεί στο να παράγει ένα επιθυμητό αποτέλεσμα προς όφελος του κοινωνικού συνόλου. Σκεφθείτε, για παράδειγμα, ένα σχολείο, ένα νοσοκομείο, τίς υπηρεσίες χωροταξίας και περιβάλλοντος, τίς υπηρεσίες δημόσιας υγείας, κ.ο.κ.

Ακόμα κι εκείνη ή μερίδα του πληθυσμού —ή οικονομική και πολιτική έλίτ—, ή οποία έχει τή δυνατότητα να προσφέρει στίς αντίστοιχες υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα, δεν μπορεί να θέσει έναντι εκτός κοινωνίας: κι αυτοί χτίζουν σπίτια, κυκλοφορούν μέσα στην πόλη, τρέφονται μέ αγροτικά και κτηνοτροφικά προϊόντα, αναπνέουν τόν ίδιο (περίπου!) αέρα όπως τά υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας. Συμπέρασμα: σε όλα μας τά δήματα, όλοι μας, εμπλεκόμεθα στή λειτουργία των δημόσιων θεσμών. Τό πώς λειτουργούν αυτοί οι θεσμοί και ποιούς σκοπούς εξυπηρετούν είναι ερωτήματα κεφαλαιώδους σημασίας σε μία σύγχρονη δημοκρατία.

Ένα νοσοκομείο μπορεί να λειτουργεί, ενδέχεται μάλιστα να λειτουργεί καλά, όταν οι γιατροί παίρνουν φακελλάκια. Η πελαταιακή εξυπηρέτηση είναι ένας πιθανός τρόπος λειτουργίας του πολιτικού συστήματος. Η εκπαίδευση των μαθητών μπορεί να συμπληρώνεται (και μάλιστα αποτελεσματικά) στά ιδιωτικά φροντιστήρια. Η κυκλοφορία των πολιτών στην πόλη μπορεί να γίνεται κυρίως μέ ιδιωτικά αυτοκίνητα. Η κάθε μία από αυτές τίς περιπτώσεις είναι μία λύση ενός συγκεκριμένου κοινωνικού προβλήματος. Είναι όμως επιθυμητές οι λύσεις που προκρίνονται; Τό να θέτουμε αυτό τό ερώτημα σημαίνει ότι προσπαθούμε να όρίσουμε κάθε φορά τό δημόσιο συμφέρον που πρέπει να υπηρετεί ή λειτουργία ενός θεσμού. Τό επόμενο ερώτημα είναι, φυσικά, πώς εξυπηρετείται καλύτερα τό δημόσιο συμφέρον.

Ποιές αξίες πρέπει να διέπουν τή λειτουργία των θεσμών; Για τούς σοσιαλιστές ή πρώτιστη αξία είναι αυτή της συλλογικότητας, ή έμμονή δηλαδή στο γεγονός ότι, πριν από ό,τιδήποτε άλλο, όλοι οι πολίτες είναι ισότιμα μέλη μιάς συλλογικής οντότητας και ότι, κατά συνέπεια, πρώτιστο μέλημά μας είναι ή άλληλεγγύη. Βέβαια, ποιές θεσμικές μορφές παίρνει ή άλληλεγγύη εξαρτάται από τίς έκαστοτε περιστάσεις και αντιλήψεις. Η γενική αρχή όμως παραμένει ή ίδια: οι ισχυροί προσπαθούν να μεγαλοποιοούν τά όφέλη τους άδιαφορώντας για

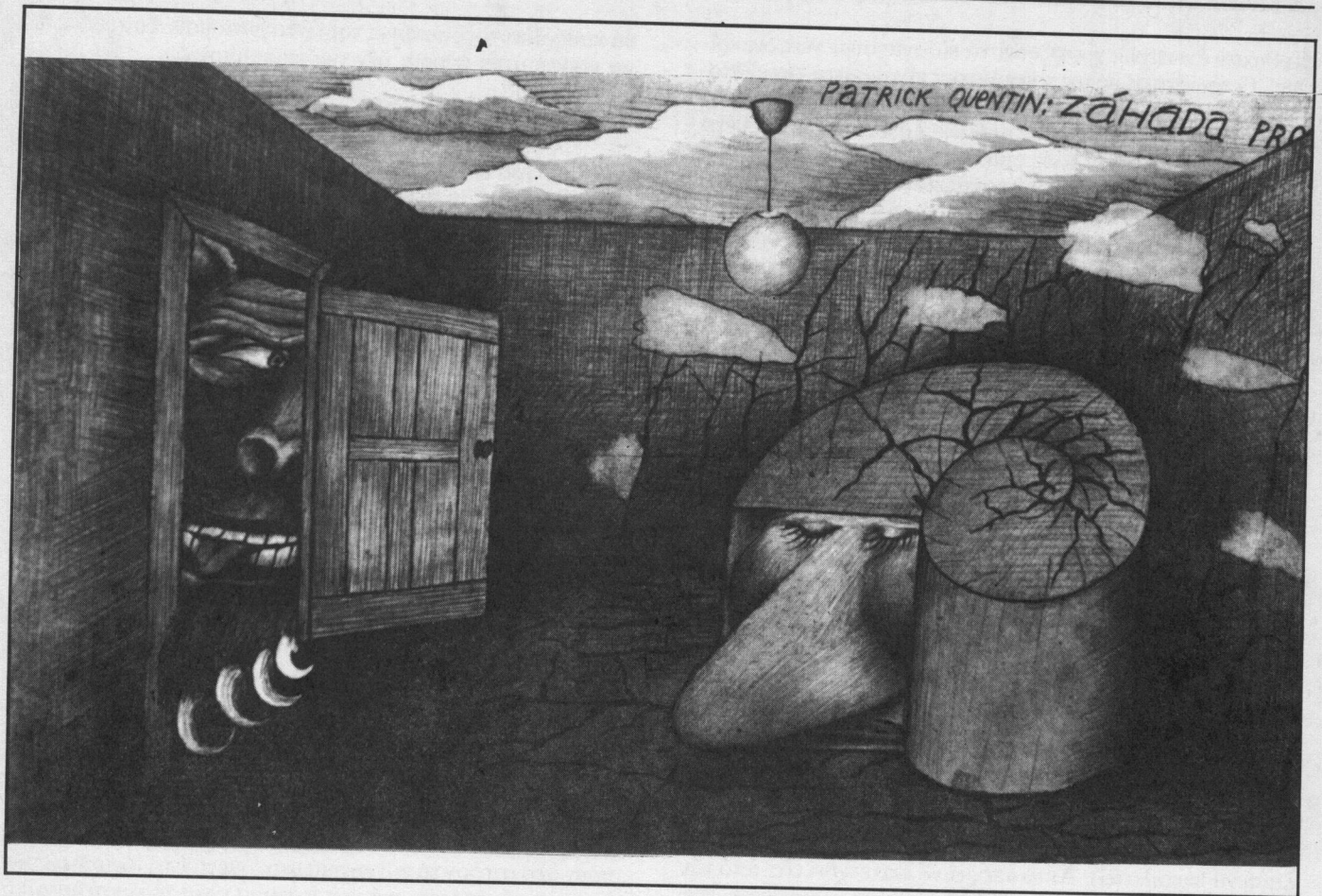

τίς συνέπειες τῶν πράξεών τους (ἢ τῆς ἀδράνειάς τους) στά ὑπόλοιπα τμήματα τῆς κοινωνίας. Εἶναι ὑποχρέωση δική μας νά τούς τό θυμίζουμε καί, στά πλαίσια πάντα τοῦ κράτους δικαίου, νά ἐλέγχουμε τή συμπεριφορά τους, υἱοθετώντας τήν ὀπτική γωνία τοῦ δημοσίου συμφέροντος.

Δύο παραδείγματα. (α) Στήν οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς οἱ ἐπιχειρήσεις ἔχουν συμφέρον νά ἐξωτερικεύουν μερικά κόστη τους πού ἀφοροῦν τό περιβάλλον καί τή δημόσια ὑγεία — ἡ ὑπόλοιπη κοινωνία, δηλαδή, πληρώνει ἕνα σημαντικό μέρος τοῦ λογαριασμοῦ. Ἀπό τή σκοπιά τοῦ δημοσίου συμφέροντος ἐπιβάλλεται νά συζητοῦμε καί νά ὀριοθετοῦμε τή συμπεριφορά τῶν ἐπιχειρήσεων. Ὑπάρχουν δέβαια ἀντικρουόμενες ἀξίες πού πρέπει νά ἐξισορροπηθοῦν (π.χ. οἰκονομική ἀνάπτυξη ἔναντι προστασίας τοῦ περιβάλλοντος) καί οἱ χειρισμοί εἶναι κατ' ἀνάγκη λεπτοί, πλὴν ὅμως εἶναι ἄκρως ἀπαραίτητο νά καθίστανται οἱ ἐπιχειρήσεις ὑπόλογες στήν ὑπόλοιπη κοινωνία γιά τήν περιβαλλοντική τους πολιτική. (β) Ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ κοινωνικοῦ κράτους στίς Δυτικές δημοκρατίες συνοδεύτηκε μέ τή γιγάντωση τῆς κρατικῆς μηχανῆς, χωρίς ὅμως ἡ τελευταία νά δελτιώσει ἀπαραίτητα τήν ἀποτελεσματικότητά της. Ὁ κύριος λόγος εἶναι ὅτι ἡ μονοπωλιακή θέση τοῦ κράτους τό καθιστά πόλο ἐλξης τῶν κάθε φύσεως ὁμάδων πίεσεως οἱ ὁποῖες πιέζουν νά ἐξασφαλίσουν ἐπιμέρους ὀφέλη. Μιά τέτοια ἰσχυρή ὁμάδα πίεσης (χωρίς νά εἶ-

ναι ἡ μόνη) εἶναι τά συνδικάτα τοῦ δημοσίου τομέα τά ὁποῖα συνήθως ἀντιστέκονται σέ κάθε ἀλλαγὴ ἢ ὁποῖα θά ἀπειλοῦσε τά συμφέροντα τῶν μελῶν τους. Φυσικά ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιοῦν εἶναι αὐτή τοῦ δημοσίου συμφέροντος, ἀλλά αὐτό δέν θά ἔπρεπε νά μᾶς παραπλανᾷ. Ὁ καθηγητής πού ἀρνεῖται τήν ἀξιολόγησή του καί τήν κατάργηση τῆς ἐπετηρίδας νοιώθει ὅτι ἀπειλεῖται ἢ ἀνεσθ' αὐτοῦ· ἔχει ταυτίσει τήν ποιότητα τῆς ἐκπαίδευσης πού παρέχει μέ τή δική του ἰσχύ στό χώρο ἐργασίας. Κάποιος θά ἔπρεπε νά τοῦ θυμίσει τή διαφορά.

Αὐτό πού δυστυχῶς ἀρκετοί ἀριστεροί δέν ἀντιλαμβάνονται εἶναι ὅτι ὅσο ἕνας δημόσιος θεσμός, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι εἶναι δέσμιος ἐπιμέρους συμφερόντων, δέν ὑπηρετεῖ ἀποτελεσματικά τό σκοπό του, τότε οἱ πολῖτες χάνουν τήν ἐμπιστοσύνη τους σέ αὐτόν καί τείνουν νά στρέφονται σέ ἰδιωτικές λύσεις. Τό γεγονός λ.χ. ὅτι στήν Ἑλλάδα ὅλες οἱ μορφές ἰδιωτικῆς ἐκπαίδευσης ἔχουν γνωρίσει τεράστια ἀνθση τά τελευταῖα 20 χρόνια ἀποτελεῖ ἀδιάψευστη μαρτυρία γιά τή χρεωκοπία τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσης. Στήν οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς, βλέπετε, οἱ πολῖτες ψηφίζουν συχνά μέ τήν τσέπη τους. Ὅποιος νοιάζεται γιά τό δημόσιο συμφέρον καί παίρνει τήν ἀξία τῆς ἀλληλεγγύης στά σοβαρά, πρέπει νά θέτει διαρκῶς τά ἐρωτήματα: «γιατί ὑπάρχει ἕνα δημόσιος θεσμός;», «τί σκοπό ὑπηρετεῖ;», «πόσο καλά τόν ὑπηρετεῖ;», καί νά προδιδίνει στίς ἀναγκαῖες (ἂν καί ὄχι σέ ὅλους ἀρεστές) μεταρρυθμίσεις.

Θά προσέξατε ένδεχομένως ότι όρίζοντας τό δημόσιο συμφέρον χρησιμοποίησα τήν έκφραση «συλλογική όντότητα». Μέχρι πριν 20 χρόνια τό έθνος-κράτος ήταν ή κύρια μορφή συλλογικότητας. Σήμερα δέν ισχύει αυτό. Η διαδικασία τής παγκοσμιοποίησης αναδεικνύει νέες ύπερ-εθνικές συλλογικότητες όπως είναι ή Εύρωπαϊκή Ένωση· αναβαθμίζει τή σημασία ύπερ-έθνικών θεσμών όπως είναι τά Ένωμένα Έθνη, ή Διεθνής Τράπεζα, ό Παγκόσμιος Όργανισμός Υγείας, κ.λπ. και παγκοσμιοποιεί παλαιά προβλήματα, όπως είναι αυτά του περιβάλλοντος και τής φτώχειας, τά όποια άπαιτούν ύπερ-έθνικές πλέον λύσεις.

Οί σημερινές συλλογικότητες, λοιπόν, δέν είναι αυτές του παρελθόντος: ύπερβαίνουν τά σύνορα του έθνικού κράτους και, κατά συνέπεια, διευρύνουν τήν έννοια του δημοσίου συμφέροντος. Τό σοσιαλιστικό ιδεώδες θά πρέπει νά είναι, μακροπρόθεσμα, ή θαυμαία δημιουργία μιās παγκόσμιας κοινωνίας πολιτών και μιās οικουμενικής συνείδησης· ή συνειδητοποίηση ότι ό ύπατος δημόσιος χώρος είναι ό πλανήτης Γη. Τήν αναπόφευκτη (και, παρά τά όσα κάποιιοι ισχυρίζονται, εύπρόσδεκτη από μερικές απόψεις) παγκοσμιοποίηση τής οικονομίας, επιβάλλεται νά συμπληρώσουμε μέ τήν οικουμενικοποίηση των πολιτικών θεσμών. Ίδου ένα τεράστιο πεδίο δράσης για εκείνη τή δημοκρατική Άριστερά που επιμένει νά έχει επίκαιρο πολιτικό λόγο.

Τά προβλήματα που θά συναντήσουμε σέ αυτή τήν προσπάθεια δέν είναι έντελώς καινούργια. Στίς αρχές του 20ου αιώνα οί Προοδευτικοί στην Άμερική είχαν νά άντιμετωπίσουν τήν εμφάνιση ιδιωτικών εταιριών τεράστιου μεγέθους (corporations) και τή δημιουργία μιās νέας βιομηχανικής τάξης πραγμάτων, μέ όλες τίς άποσαρθρωτικές κοινωνικές ανακατατάξεις που αυτό συνεπάγονταν. Σέ μιá εποχή που κυριαρχούσαν τά επιμέρους ιδιωτικά συμφέροντα, οί Άμερικανοί Προοδευτικοί τόνιζαν τήν ευθύνη τής όμοσπονδιακής κυβέρνησης για τή γενική ευημερία όλόκληρης τής κοινωνίας. Όπως αισιόδοξα τό έθεσε ό Γουόλτερ Λίμαν τό 1914 (επιτρέψτε μου νά τό παραθέσω στά άγγλικά): «we need to answer a period of drift with an assertion of mastery». Υπάρχουν λοιπόν διδακτικά προηγούμενα στην ιστορία του προοδευτικού κινήματος: αυτό που χρειαζόμαστε έμεις σήμερα είναι ή φαντασία, ή τόλμη και ή αυτο-πεποίθηση.

Τό κράτος - πλοηγός

Στίς σημερινές συνθήκες, πώς μπορούμε νά προασπίσουμε τό δημόσιο συμφέρον; Τί μηχανισμοί ύπάρχουν; Παλαιά, ή άπάντηση ήταν εύκολη, και όπως άποδείχθηκε άπλοϊκή: τό κράτος όρίζει τό δημόσιο συμφέρον και τό κράτος παρέχει τους μηχανισμούς για τήν ύλοποίησή του. Μέ βάση τά όσα ανα-

φέρθηκαν άνωτέρω, χρειάζεται να εισαγάγουμε νέες διακρίσεις. Ο πρώτιστος ρόλος του κράτους είναι, κατά την εύστοχη έκφραση του Όσμπορν και Γκάμπλερ, να «πλοηγεί», όχι να «κωπηλατεί». Το κράτος, με άλλα λόγια, πρέπει να θέτει τους κανόνες με βάση τους όποιους θα ορίζεται κάθε φορά το δημόσιο συμφέρον και να φροντίζει έτσι ώστε αυτό να υλοποιείται με τον (ταυτοχρόνως) οικονομικά καλύτερο, τον κοινωνικά δικαιότερο, και τον περιβαλλοντικά προσφορότερο τρόπο. Για να συμβεί αυτό, η κρατική μηχανή δημιουργεί την υποδομή, εντοπίζει ή, ιδανικά, προλαμβάνει προβλήματα, θέτει στόχους, παρακολουθεί τα αποτελέσματα, δίνει οδηγίες, επιβλέπει, διαλέγεται — είναι με άλλα λόγια ό επιτελικός νους μιάς κοινωνικής μονάδας.

Προσέξτε όμως δύο πράγματα. Πρώτον, δεν είναι απαραίτητο τό ίδιο τό κράτος να ορίζει τό δημόσιο συμφέρον. Τό τελευταίο συχνά μπορεί να προκύπτει μέσα από θεσμοθετημένες διαδικασίες δημοσίου διαλόγου όπου κρατικοί φορείς, ή κοινωνία των πολιτών, και ιδιωτικές εταιρίες προσπαθούν να βρουν κοινώς αποδεκτές λύσεις. Όχι, δεν έχω κατά νου τίς πρόσφατες άμήχανες διαδικασίες «δημοσίου διαλόγου» στην Ελλάδα οι οποίες είναι ουσιαστικά παράλληλοι μονόλογοι θωρακισμένων συνομιλητών και αποτελούν άλλοθι για τή μή λήψη αποφάσεων. Αντιθέτως, έχω κατά νου τίς σοβαρές διαδικασίες διαλόγου, σε χώρες όπως ή Βρετανία, όπου ή κυβέρνηση, ή Shell, και μή κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις προσπαθούν να βρουν από κοινού τή καλύτερη λύση στο πρόβλημα τής διάθεσης μιάς άνενεργούς πλατφόρμας πετρελαίου στη Βόρεια Θάλασσα.

Δεύτερον, δεν είναι καθόλου απαραίτητο τό ίδιο τό κράτος να παρέχει τίς υπηρεσίες πού θεωρεί ότι είναι απαραίτητες (δηλαδή να κωπηλατεί). Αυτό μπορεί να επιτευχθεί είτε από τήν ιδιωτική πρωτοβουλία, είτε από έθελοντικές οργανώσεις, είτε από ένα συνδυασμό κρατικών, ιδιωτικών και έθελοντικών φορέων. Η αντίληψη αυτή είναι ή δικτυακή αντίληψη για τό ρόλο του κράτους, διαφορετική τόσο από τήν κοινωνική μηχανική όσο και από τήν αγορά όπτική. Η γενικότερη φιλοσοφία τής δικτυακής αντίληψης είναι αυτή τής μέγιστης δυνατής αυτοδιοίκησης: οι θεσμοί είναι προτιμότερο να αυτο-διοικούνται, καθότι αυτοί έχουν τήν έπαφή με (άρα και τή γνώση για) τά τοπικά προβλήματα, μέσα στα πλαίσια βεβαίως των αξιών και των κανόνων πού θεσπίζονται από τή δημοκρατικώς βουλευόμενη πολιτεία. Μορφές αυτο-διοίκησης, συνοδευόμενες από επιλεκτικούς έλέγχους και μηχανισμούς οικονομικής πειθαρχίας, αυξάνουν τήν ικανότητα ενός θεσμού να αντιμετωπίζει μόνος του τά προβλήματά του.

Από τήν άποψη αυτή, ό ανταγωνισμός στο πλαίσιο τής αγοράς είναι ό καλύτερος μηχανισμός οικονομικής αυτοπειθαρχίας, καθότι ή αγορά είναι πάνω απ' όλα ένας μηχανισμός ανάδρασης. Η μερική ή όλική ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων όπως ή Όλυμπιακή Αεροπορία ή ή Έθνική Τράπεζα λ.χ. δεν βλέπω πώς ύπονομεύει τό δημόσιο συμφέρον, άρκει να σχεδιαστεί σωστά και να θεσπισθούν οι σωστοί κανόνες. Τό αντίθετο μάλιστα: τό δημόσιο συμφέρον να υπάρχουν π.χ. καθολικές, προσιτές, υψηλής ποιότητας άερομεταφορές, έξυπηρετείται καλύτερα με τήν κατάργηση του κρατικού μονοπωλίου, τήν ιδιωτικοποίηση του κρατικού άερομεταφορέα, και τή θέσπιση του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου. Χρειαζόμαστε, κατά συνέπεια, ένα επιτελικό κράτος τό όποιο

θα καθορίσει τους κανόνες του ανταγωνισμού. Τό κράτος δίνει μορφή στην αγορά, δεν τήν ύποκαθιστά.

Η αγορά και ή πυξίδα

Η Άριστερά εκ παραδόσεως δυσπιστούσε άπέναντι στην αγορά. Ύπεραπλουστεύοντας τά πράγματα πίστευε, μεταξύ άλλων, ότι οι αγορές είναι οιονεί φυσικά φαινόμενα, παραγνoρίζοντας τόν έγγενώς κοινωνικό-πολιτισμικό χαρακτήρα των αγορών — τό πλαίσιο των κανόνων με τους όποιους λειτουργούν οι αγορές. Δεν ύπάρχει καλύτερο παράδειγμα στίς μέρες μας από τό να συγκρίνει κανείς τόν κλεπτοκρατικό τρόπο με τόν όποιο λειτουργούν οι αγορές στη Ρωσία με τόν δημοκρατικά ρυθμιστικό τρόπο πού λειτουργούν στην Άμερική. Στή μιά περίπτωση οι αγορές επιβάλλουν τίς αυθαίρετες (ληστροικές) έπιλογές τους στην κοινωνία, ενώ στην άλλη ή δημοκρατική πολιτεία προσπαθεί να επιβάλλει τίς έπιλογές της (να επιβάλλει δηλαδή τό δημόσιο συμφέρον) στην αγορά. Φυσικά αυτή ή προσπάθεια είναι διαρκής: δεν ύπάρχουν λύσεις «μία κι έξω», αλλά μιά συνεχής διαδικασία τιθάσσευσης τής αγοράς — ύπαγωγής της, δηλαδή, στο δημόσιο συμφέρον.

Ένα από τά σημαντικά μαθήματα πού πρέπει να πάρει ή δημοκρατική άριστερά στο τέλος του αιώνα είναι ότι ή αγορά είναι ό ιστορικά αποτελεσματικότερος μηχανισμός παραγωγής πλούτου, κοινωνικού συντονισμού, και οικονομικής πειθαρχίας. Τό δυστύχημα είναι ότι αυτός ό άξιοθαύμαστος μηχανισμός είναι τυφλός και, εν τέλει, αυτοκαταστροφικός: ό δυναμισμός του είναι τέτοιος πού άν άφεθεί να λειτουργεί άνέγγεγκτα ύπονομεύει τήν κοινωνία, στρεφόμενος τελικά εναντίον του ίδιου του του έαυτου. Έδώ εντοπίζεται μιά σημαντική διαφορά μας με τους νεοφιλελεύθερους: ενώ αυτοί βλέπουν όλα σχεδόν τά κοινωνικά φαινόμενα υπό τό πρίσμα των έννοιων τής αγοράς, για μιάς ή αγορά είναι τό λιγότερο κακό οικονομικό σύστημα πού διαθέτουμε.

Γιά μιάς ή οικονομία τής αγοράς είναι άπλά ένας μηχανισμός, όχι ό τρόπος με τόν όποιο συγκροτούνται οι κοινωνικές σχέσεις γενικά. Η οικονομία είναι ένα ύποσύνολο τής κοινωνίας, κι όχι ή κοινωνία ένας καθρέφτης τής οικονομίας. Κατά τήν αντίληψή μας, ή κοινωνία είναι ένα πολύπλοκο, έτερογενές σύστημα του όποιου διαφορετικοί θεσμοί διέπονται από διαφορετικές αξίες. Οι άνταλλακτικές αξίες — οι κατ' έξοχήν αξίες τής αγοράς — έχουν τή θέση τους βέβαια, αλλά εντός τής οικονομικής σφαίρας, και πάντοτε μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των ήθικων αξιών και πολιτισμικών αντιλήψεων πού διαπερνούν μιά κοινωνία. Όπως τονίζει ό Πρόεδρος τής Βραζιλίας, Φερνάντο Ένρικό Καρντόζο (Τό Βήμα, 19/4/1998):

«Η αγορά ενδιαφέρεται για τίς άνταλλακτικές αξίες, όχι για τίς ήθικές. Αυτό δεν είναι έλάττωμα τής αγοράς γιατί οι ήθικές αξίες δεν είναι δικό της μέλημα. Δημοκρατία είναι ή απάντηση σε τούτη τήν πρόκληση — τό χτίσιμο μιάς δημόσιας σφαίρας όπου οι έλεύθεροι πολίτες συζητούν άνοιχτά αξίες και στόχους έτσι ώστε να ορίσουν τό δημόσιο συμφέρον».

Προσέξτε ότι ή τιθάσσευση τής αγοράς δεν επιτυγχάνεται μόνο με τή ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους αλλά και με τή δράση τής κοινωνίας των πολιτών — ή νομοθεσία άλλωστε συμπυκνώνει σε μεγάλο βαθμό τίς ευρύτερες κοινωνικές αντιλήψεις, οι οποίες με τή σειρά τους διαμορφώνονται μέσα από τήν πολιτική διαμάχη. Η σημαντική βελτίωση τής θέσης των

γυναικῶν στὶς ἀμερικανικὲς ἐπιχειρήσεις, ἡ πολιτικὴ θετικῶν διακρίσεων ὑπὲρ τῶν μειονοτήτων, καὶ ἡ ἀξιοσημείωτη βελτίωση τῆς ἐργασιακῆς θέσης τῶν ἀτόμων μὲ εἰδικὲς ἀνάγκες στὴν ἀμερικανικὴ κοινωνία, ὀφείλονται δέβαια σὲ σχετικὲς νομοθετικὲς ρυθμίσεις, ἀφοῦ ὅμως προηγήθηκε ἐντονη δημόσια συζήτηση καὶ πολιτικὴ δραστηριοποίηση. Ἡ κοινωνία, δημοκρατικὰ διαλεγόμενη, προσανατολίζει τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἀγορᾶς ἔτσι ὥστε αὐτοὶ νὰ λάβουν ὑπόψη τοὺς τίς εὐρύτερες κοινωνικὲς ἀξίες. Τὸ δημόσιο συμφέρον ἀποτελεῖ τὴν πυξίδα γιὰ τὴ λειτουργία τῆς ἀγορᾶς σὲ μιὰ δημοκρατικὴ κοινωνία.

Ἐκτός ἀπὸ τὸ νὰ προσανατολίζει τὴν ἀγορὰ, τὸ κράτος ὀφείλει νὰ ἀσκεῖ καὶ ἕναν εὐρύτερο πληροφοριακό-ἐλεγκτικὸ ρόλο, παίζοντας τὸ ρόλο τοῦ ἐλεγκτῆ ποιότητας τῶν ὑπηρεσιῶν πού ἐπιζητεῖ. Τί κάνει λ.χ. τὸ κράτος γιὰ νὰ καταστήσει τὰ σχολεῖα καὶ τὰ νοσοκομεία ὑπόλογα γιὰ τίς ὑπηρεσίες πού παρέχουν; Εἶναι ικανοποιημένο ἀπὸ αὐτὲς τίς ὑπηρεσίες; Ἐχει τρόπους νὰ μετρᾷ τὴν ποιότητα αὐτῶν τῶν ὑπηρεσιῶν; Ποιὰ εἶναι τὰ κριτήρια ποιότητας πού υἱοθετεῖ; Τί μέτρα λαμβάνονται ὅταν ἡ ποιότητα εἶναι ὑποδεέστερη αὐτῆς πού ἀναμένεται;

Στὰ ὅσα ἀνέφερα μέχρι τώρα ἴσως ἀντιταχθεῖ τὸ ἐρώτημα: «Μὰ αὐτὴ ἡ θεώρηση τῶν πραγμάτων δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴ διαχείριση τοῦ καπιταλισμοῦ;». Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μοῦ φαίνεται τόσο ἀ-νόητο ὅσο καὶ τὸ ἐρώτημα ἂν θὰ πρέπει ἢ ὄχι νὰ διαχειριζόμαστε τὰ σκουπίδια. Ὅπως κάποιος γενειοφόρος κύριος τοῦ περασμένου αἰῶνα παρατήρησε, οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦν τὴν ἱστορία, πλὴν ὅμως δὲν τὸ κάνουν σὲ συνθήκες πού αὐτοὶ ἐπιλέγουν. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προσθέσει ὅτι οἱ ἄνθρωποι σπανίως ἐπιλέγουν τὰ προβλήματά τους. Ἡ συνειδητὴ ἀνθρώπινη παρέμβαση ἔχει τόσες παρενέργειες καὶ ἀ-πρόβλεπτες συνέπειες πού τὸ προϊόν τῆς δράσης μας σπάνια εἶναι αὐτὸ πού ἀρχικὰ εἶχαμε κατὰ νοῦ. Ἐν πάση περιπτώσει, ἂν πρέπει νὰ ἐπιλέξω μὲ ποιὰ προβλήματα θὰ ἀσχοληθῶ, προτιμῶ τὰ προβλήματα αὐτὰ νὰ ἀφοροῦν τὴν καθημερινή μου ζωὴ παρά νὰ προκύπτουν ἀπὸ θεολογικοῦ τύπου ἀναζητήσεις — ἡ ἔμπειρία εἶναι πιὸ πειστικὴ ἀπὸ τὴν ἰδεολογία. Τὰ προβλήματα τῶν ἰδεολογικῶν συστημάτων εἶναι προβλήματα τῶν πολιτικῶν φιλοσόφων, ὄχι τῶν πολιτῶν.

Σοσιαλισμός καὶ homo socialis

Ἡ διακυβέρνηση μιᾶς νεωτερικῆς, ἀνοικτῆς καὶ, κατὰ συνέπεια, ἐγγενῶς πολὺπλοκῆς κοινωνίας εἶναι δύσκολη ὑπόθεση· δὲν ὑπάρχουν εὐκόλες, ἀνέξοδες καὶ μόνιμες λύσεις· τὰ κοινωνικά προβλήματα εἶναι σάν τὴ Λερναία Ὑδρα: ἕνα λύνεις δύο παρουσιάζονται. Ἐπιπλέον, ὅπως ἐπίμονα τόνιζε ὁ Κάρλ Πόππερ, δὲν γνωρίζουμε τί κάνει τοὺς ἄνθρώπους εὐτυχεῖς, γνωρίζουμε ὅμως τί τοὺς κάνει δυστυχεῖς. Ἄν μὲ τίς πολιτικὲς μας κατορθώσουμε νὰ περιορίσουμε τὴν κοινωνικὴ δυστυχία θὰ πρέπει νὰ εἶμαστε πολὺ εὐχαριστήμενοι. Ἡ εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀύστηρῶς ἀτομικὴ ὑπόθεση.

Γιὰ πολλὲς δεκαετίες ἡ Ἀριστερὰ πρόσφερε στοὺς πολίτες δὴθεν ἐπιστημονικὲς συνταγὲς γενικῆς εὐτυχίας, παραβλέποντας ὅτι ἡ γνώση τῆς ἀνθρώπινης φύσης εἶναι τόσο ἀτελής πού οὔτε καν συνταγὲς ἀποτελεσματικῆς διαίτας δὲν μπορούμε νὰ ἐγγυηθοῦμε. Μετὰ ἀπὸ πολὺ αἷμα καὶ δάκρυ καταλάβαμε ὅτι κάτι τέτοιο ἦταν ὄχι μόνον ἀφελές ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνο. Στὴν ἀυγὴ ὅμως τοῦ νέου αἰῶνα παραμένουμε σοσιαλιστές ὄχι γιατί ὀνειρευόμαστε μιὰ ἰδανικὴ κοινωνία (χαρίζουμε τὴ μαρξι-

στικὴ ἐσχατολογία στοὺς φονταμενταλιστὲς τῆς πολιτικῆς) (ὁ-
λά γιατί διαθέτουμε ἕνα σύνολο ἀπὸ ἠθικὲς ἀρχές, ἀξίες καὶ
εὐαισθησίες τίς ὁποῖες προσπαθοῦμε ἀδογματίστα, διαρκῶς
καὶ ἐπιμόνως νὰ θέτουμε σὲ ἐφαρμογὴ. Εἶμαστε σοσιαλιστές
ὄχι γιατί ἔχουμε ὅλες τίς ἀπαντήσεις στὰ διλήμματα τοῦ ἀν-
θρώπινου βίου, ἀλλὰ γιατί ἡ ἀξιακὴ μας ἀφετηρία ἦταν καὶ
εἶναι αὐτὴ τοῦ homo socialis.

Η ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΚΑΙ Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΗΣ

ΜΠΕΝΥ ΜΠΑΡΑΜΠΙΑΣ

My first Sony

ΡΑΜΠΙΑΧ ΜΠΕΛΑΜΠΙ

Τα χρόνια της αθωότητας

ΜΠΙΝΙΑΜΙΝ ΤΑΜΟΥΖ

Μινώταυρος

ΕΜΙΛ ΧΑΜΠΙΜΠΙ - ΓΙΟΡΑΜ ΚΑΝΙΟΥΚ

Η γη της διπλής επαγγελίας

ΕΜΙΛ ΧΑΜΠΙΜΠΙ

Ο Οπισμοστής

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

Μαυρομιχάλη 18, Αθήνα 106 80

Τηλ.: 36 36 514

ΣΥΓΚΡΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

τῆς Ἀναστασίας Ἀναστασιάδου

Τό 1975 ἀποτελεῖ σταθμὸ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας στὴν Ἑλλάδα ἀφοῦ τότε γιὰ πρώτη φορὰ πληρώθηκε ἔδρα Γενικῆς καὶ Συγκριτικῆς Γραμματολογίας τῆς Νεωτέρας Εὐρώπης.¹ Ἡ συγκριτικὴ μελέτη λογοτεχνιῶν στὴ χώρα μας εὐδοκίμησε χάρις στοῦ μόχθου ἐπιστημόνων πού ἔχοντας σπουδάσει κυρίως στὴν Ἀγγλία καὶ Γαλλία, δύο κοιτίδες τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας, μᾶς μετέφεραν τὴν ἐμπειρία τους. Ἡ σύνδεση τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας στίς παραπάνω χώρες, κυρίως ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '60 καὶ ἔπειτα, μὲ τὰ ἀναδυόμενα ρεύματα τῆς θεωρίας τῆς λογοτεχνίας (δομισμὸ, θεωρία πρόσληψης, ἀποδομισμὸ, φεμινισμὸ, ψυχανάλυση) εἶχε ὡς συνέπεια τὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ κριτικοῦ λόγου στὴν Ἑλλάδα μὲ ἐπιστημονικὲς ἀπόψεις δηλωτικῆς τῆς διεύρυνσης τῶν θεωρητικῶν κατευθύνσεων καὶ ἐνδιαφερόντων τῶν νέων συγκριτολόγων.

Παρότι ἔχει μεσολαβήσει ἓνα τέταρτο αἰῶνα ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας στοῦ πανεπιστήμιου ὁ ρόλος τῶν ἐξειδικευμένων ἐπιστημόνων δὲν ἔχει καθοριστεῖ ὅσο θὰ ἔπρεπε.² Εἶναι, γιὰ παράδειγμα, χαρακτηριστικὸ ὅτι ἐνῶ τὸ ἑλληνικὸ κράτος μέσω τῶν ὑποτροφιῶν πού παρέχει ἀναγνωρίζει τὴν οὐσιαστικὴ συνεισφορὰ τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας στὴ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς ὁ ρόλος τῶν συγκριτολόγων παραμένει σὲ μεγάλο βαθμὸ περιφερειακός. Ἔτσι ἂν καὶ οἱ ἐξειδικευμένοι ἐπιστήμονες ἔχουν θέσει στέρεα θεμέλια καὶ διευρύνουν τοὺς ὀρίζοντες τῆς μελέτης τῆς νέας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ἱστορίας της, ἡ συγκριτικὴ φιλολογία δὲν εἶχε μέχρι τοῦ παρόντος τὴν εὐκαιρία νὰ ἀρθρώσει τὸ λόγο πού τῆς προσήκει στὰ πλαίσια τῆς μελέτης τῆς λογοτεχνίας στὴν Ἑλλάδα, ἐν πολλοῖς καὶ γιὰ λόγους θεσμικούς.³

Μία σημαντικὴ παράμετρος τοῦ παραπάνω ζητήματος εἶναι ὅτι ἐνῶ οἱ ἐργασίες πού διευρύνουν τὸ διάλογο τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας μὲ ξένες, κυρίως Δυτικῆς, λογοτεχνίες πληθαίνουν, ἐφόσον ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἔχει ἀρχίσει νὰ ἀποδεσμεύεται ἀπὸ συμπλέγματα καὶ ἀγωνίες τοῦ παρελθόντος, σημαντικό κενὸ στὴν Ἑλλάδα παρουσιάζει ὁ θεωρητικὸς προβληματισμὸς γιὰ τὴ λογοτεχνία καὶ τοὺς στόχους τῆς συγκριτικῆς μελέτης λογοτεχνιῶν. Μέχρι καὶ σήμερα ἡ πλειοψηφία τῶν ἐργασιῶν πού ἀφοροῦν τὶς σχέσεις ξένων λογοτεχνιῶν μὲ

τὴ νέα ἑλληνικὴ ἔχει ἐπικεντρωθεῖ στὴν ἐπισημάνση, κατάδειξη καὶ διαλεύκανση ἀναλογιῶν καὶ συσχετισμῶν, καθὼς ἡ σύγκριση λογοτεχνιῶν παραδοσιακά νοεῖται ὡς μέσον ἐπίρρωσης⁴ τῶν ἐννοιῶν τῆς παγκόσμιας ταυτότητας καὶ τοῦ ὑπερβατικοῦ, ὑπερατομικοῦ ἑαυτοῦ.⁵ Μία τέτοια πρακτικὴ, παρότι ἀρχικὰ λειτουργικὴ καὶ χρήσιμη στὰ πλαίσια τῆς ἐνίσχυσης τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας μέσω τῆς λογοτεχνίας μετὰ τὴ συγκρότηση τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους, ἔχει καταστεί σαφές ὅτι πρέπει πλέον νὰ ἀναθεωρηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐξειδικευμένους ἐπιστήμονες ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν νέων κοινωνικοπολιτικῶν δεδομένων καὶ τοῦ σύγχρονου θεωρητικοῦ στοχασμοῦ. ἀφοῦ, μάλιστα, ἡ συγκριτικὴ φιλολογία διαμορφώνει στὴ χώρα μας ἓνα καινούργιο πρόσωπο καὶ λόγο μὲ τὴ βοήθεια τῆς θεωρίας τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν προβληματισμῶν πού αὐτὴ ἀνακίνησε.⁶

Σὲ μιά χώρα ὅπως ἡ Ἑλλάδα ὅπου ἀπὸ συγκροτήσεως τοῦ νέου κράτους ἡ λογοτεχνία ἀποτέλεσε δημόσιο θεσμὸ, ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις μὲ ἐκκινήσεις μαρξιστικῆς, ψυχχαναλυτικῆς ἀλλὰ καὶ ἀποδομιστικῆς, ὅπως πρόσφατα ἡ μεταποικιοκρατικὴ θεωρία, συμπράττουν μὲ τὴ συγκριτικὴ φιλολογία, διαφωτίζοντας τὴ λειτουργία τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν εὐρύτερων πολιτισμικῶν της πλαισίων. Ἦδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα ἡ Δυτικὴ σκέψη ἀρχισε νὰ μελετᾷ ἐμβριθέστερα τὸ δῆγμα τῆς περιφέρειας, τοῦ ἄλλου πρὸς αὐτὴν,⁷ πού εἶχε γιὰ αἰῶνες ἀγνοηθεῖ. Πρόκειται ὅπως ἔγινε ἀντιληπτό, γιὰ ἓνα ἀνατρεπτικὸ δῆγμα πού κλονίζει τὴ βεβαιότητα τοῦ κέντρου γιὰ τὴ διατήρηση τῆς κυριαρχίας του. Ὁ ἐπαναπροσδιορισμὸς τῆς σχέσης κέντρου-περιφέρειας πού προκύπτει ἀπὸ τὴν παραπάνω διαπίστωση καὶ ἡ ἀνατροπὴ τῶν δεδομένων ἐξουσιαστικῶν σχέσεων εἶναι ἐνδεικτικὴ τῶν νέων προοπτικῶν πού ἡ θεωρία τῆς λογοτεχνίας προτείνει στὴ μελέτη τῶν περιφερειακῶν λογοτεχνικῶν πλαισίων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ, καθὼς ἐνισχύει τὴν ὑπέρβαση τῆς ἀπλῆς συμπαράθεσης δύο λογοτεχνιῶν στὴν ὁποία εἶχαν ἐγκλωβιστεῖ γιὰ χρόνια οἱ συγκριτολόγοι, κυρίως στὴ Δύση. Αὐτὸ πού ἐνδιαφέρει πλέον δὲν εἶναι ἡ ἐπισημάνση καὶ μελέτη τῶν ἀναλογιῶν καὶ διαφορῶν ἀλλὰ ἡ διαφορὰ, δεδομένης τῆς ἀμφιθυμίας πού ἐνέχει ἡ μίμηση τοῦ κέντρου.

Σὲ πρακτικὸ ἐπίπεδο ἡ συγκριτικὴ μελέτη λογοτεχνιῶν ἀνα-

κινεί άλληλένδετα και συχνά άλληλοεπικαλυπτόμενα ζητήματα και έρωτήματα που συμβάλλουν στη βαθύτερη κατανόηση των λογοτεχνικών φαινομένων. Έτσι η συγκριτική φιλολογία άνιχνεύει:

★ τό ρόλο των πολιτικοοικονομικών ισορροπιών στη διαμόρφωση της λογοτεχνικής παραγωγής σε χώρες της περιφέρειας του Δυτικού κόσμου καθώς και τίς σχέσεις των λογοτεχνιών αυτών με ήγεμονικές λογοτεχνίες

★ τούς παράγοντες (λογοτέχνες, έθνικές λογοτεχνίες κ.ά.) που συμβάλλουν στη διαμόρφωση έθνικών λογοτεχνιών (της νέας Έλληνικής λογοτεχνίας στην προκειμένη περίπτωση)

★ τούς λόγους, πολιτικούς ή/και άλλους, που καθορίζουν την προτίμηση προς κάποιους παράγοντες, όπως οι προαναφερθέντες, καθώς και τίς συνέπειες, ποιητολογικές και πολιτικές, της ένταξης και προβολής συγκεκριμένων παραγόντων στα πλαίσια έθνικών λογοτεχνιών ή, αντίθετα, του παραγκωνισμού κάποιων άλλων.

Η διερεύνηση τέτοιων ζητημάτων συνδέεται άμεσα με την κατανόηση προβλημάτων που άφορούν τη μελέτη έθνικών λογοτεχνιών και συμβάλλει στην άναθεώρηση δεδομένων και «σταθερών». Μέ δάση τά παραπάνω ή συγκριτική φιλολογία συνεισφέρει ούσιαστικά:

★ στην περιοδοποίηση και στην έναργέστερη κατανόηση των λογοτεχνικών ρευμάτων και περιόδων της ιστορίας έθνικών λογοτεχνιών. Καθόσον ο σκοπός των εξειδικευμένων έρευνών δέν είναι μόνο ή κατάδειξη αναλογιών αλλά και ο προσδιορισμός των ιδιαίτεροτήτων, ή μελέτη των περιόδων άπαλάσσεται από τούς έγγενεις περιορισμούς των όλοκληρωτικών γενικεύσεων

★ στη διερεύνηση της ελληνικής γλώσσας προκειμένου νά συμπεριλάβει ιδεολογικά και αισθητικά μορφώματα που προέκυψαν από την ανάπτυξη των νέων θεωρητικών και έρμηνευτικών προσεγγίσεων

★ στη διαμόρφωση του κανόνα έθνικών λογοτεχνιών και στη μελέτη των στρατηγικών που άκολουθήθηκαν στη δημιουργία τους καθώς και των πολιτικών πρόκρισης κάποιων προσώπων, ή άκόμη και κάποιων ρευμάτων, έναντι κάποιων άλλων, όπως αυτές διαφαίνονται στην έπιλογή των ξένων λογοτεχνών που διαβάστηκαν ή και μεταφράστηκαν.

Η τελευταία παρατήρησή μας παραπέμπει σε ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που λαμβάνει ύπόψη της ή συγκριτική φιλολογία και που άφορ ά τις λειτουργίες που κλήθηκε νά έπιτελέσει ή λογοτεχνική μετάφραση, στον προσδιορισμό των χωρών προέλευσης των μεταφρασμένων κειμένων και στους λόγους που καθόρισαν την προτίμηση προς συγκεκριμένες, έπί τό πλείστον ήγεμονικές, λογοτεχνίες και λογοτέχνες. Παράλληλα, ούσιαστικό ρόλο στην κατανόηση της λειτουργίας της μετάφρασης παίζει ή μελέτη των μεταφραστικών κανόνων που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τίς μεταφραστικές πρακτικές καθώς και ο προσδιορισμός της στάσης των έθνικών λογοτεχνιών σε κάθε περίοδο άπέναντι στις ήγεμονικές λογοτεχνίες που αυτοί οί κανόνες άπηχούν.

Στά παραπάνω πεδία έρευνας της συγκριτικής φιλολογίας προστίθεται και ή άνίχνευση του τρόπου πρόσληψης μιάς έθνικής λογοτεχνίας (της νέας Έλληνικής λογοτεχνίας έν προκειμένω) στο έξωτερικό, όπως αυτός διαφαίνεται όχι μόνο σε λογοτεχνικά κείμενα αλλά και σε περιηγητικά, έθνογραφικά, ιστορικά και λοιπά, καθώς και στην έπίδραση των κειμένων

αυτών στη σχέση των λογοτεχνών της περιφέρειας με τό έργο τους.

Τό κριτικό πλαίσιο, λοιπόν, που έχει διαμορφωθεί από τό μαρξισμό, τον άποδομισμό, την ψυχανάλυση και τούς έπιγόνους τους έχει προκρίνει την έτερότητα και τη διαφορά ως πεδία έρευνας και της συγκριτικής φιλολογίας έναντι των ούμνιστικών πολώσεων και των καθολικευτικών άξιών. Έχει καταστεί σαφής ή άνάγκη διερεύνησης των χαρακτηριστικών των έθνικών λογοτεχνιών μέσα στα άτελώς καθορισμένα άκόμη συμπραζόμενα του «παγκόσμιου χωριού». Ύπ' αυτήν την έννοια άπαραίτητη προϋπόθεση για τό λειτουργικό ρόλο της συγκριτικής φιλολογίας και στον ελληνικό χώρο άποτελεί ή έπιγνώση των ιδιαίτεροτήτων του και της γενικώς παραδεδεμένης άμφιθυμίας που χαρακτηρίζει τίς σχέσεις Ελλάδας-Δύσης. Σε άλλη περίπτωση ή συγκριτική φιλολογία όδηγείται σε άδασάνιστες, όλοκληρωτικές, και συχνά μεταφυσικές, γενικεύσεις που άγνοούν έπίμονα την έτερότητα του βλέμματος και του λόγου της περιφέρειας και τά νέα, συναρπαστικά έρεθίσματα που αυτοί προσφέρουν.

1. Η έδρα αυτή στη Φιλοσοφική σχολή του ΑΠΘ, όπως μās πληροφορεί ή Έ. Πολίτου-Μαρμαρινού, είχε ιδρυθεί τό 1964, παρότι ο Κ.Θ. Δημαράς είχε από νωρίς συστηματικά άσχοληθεί με τη συγκριτική έρευνα. Βλ. Έλένη Πολίτου-Μαρμαρινού, *Η Συγκριτική Φιλολογία. Χώρος. Σκοπός και Μέθοδοι Έρευνας* (Αθήνα: Έκδόσεις Κωδαιμίτσα, 1981) 22.

2. Ένδεικτική της άοριστίας και άστάθειας που χαρακτηρίζουν τό ρόλο της συγκριτικής μελέτης λογοτεχνιών στην Ελλάδα είναι ή χρήση διαφόρων όρων (Συγκριτική Γραμματολογία, Συγκριτική Λογοτεχνία, Συγκριτική Φιλολογία) προκειμένου νά προσδιοριστεί ή συγκεκριμένη έπιστήμη. Αναλυτική ιστορική έπισκόπηση των παραπάνω όρων και των διεθνών συγγενειών τους δίδεται στο χρήσιμο και κατατοπιστικό έγχειρίδιο της Έ. Πολίτου-Μαρμαρινού (όλ. 54-5).

3. Παρά τίς άπαιτήσεις που προκύπτουν από τό χαρακτήρα της συγκριτικής έρευνας, ή όποία θά μπορούσε νά προσφέρει σημαντικά στοιχεία στη μελέτη των σχέσεων Ελλάδας-Δύσης, αλλά και αντίθετα με ό, τι συμβαίνει σε χώρες του έξωτερικού ή συγκριτική φιλολογία δέν άποτελεί αυτόνομο πανεπιστημιακό τμήμα στην Ελλάδα αλλά έντάσσεται ως έπιμέρους τομέας ή μάθημα στα πλαίσια των τμημάτων ελληνικής φιλολογίας ή ξένων φιλολογιών.

4. Τό 1974 ο F. Jost άντιπαράθεσε τίς έθνικές λογοτεχνίες στη συγκριτική φιλολογία ή όποία, κατά την άποψη του, συνιστά μιά «γενική άποψη της λογοτεχνίας, του κόσμου των γραμμάτων, μιά άνθρωπιστική οικολογία, μιά φιλολογική Weltanschauung, τό δράμα ενός πολιτισμικού σύμπαντος, περιεκτικού και ευρέος». Βλ. François Jost, *Introduction to Comparative Literature* (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1974) 30.

5. Αναφέρομαι στη γνωστή κριτική αυτών των έννοιων από τούς Αντόρνο και Χορκάιμερ στη *Διαλεκτική του Διαφωτισμού*.

6. Τά ζητήματα που παρουσιάζονται έπιγραμματικά έδω είναι μόνο ένδεικτικά των δυνατοτήτων και του εύρους των προβληματισμών της συγκριτικής φιλολογίας που, άλλωστε, βρίσκονται υπό διαρκή εξέλιξη και άναθώρηση.

7. Όσον άφορ ά τη σχέση Ελλάδας-Δύσης, ο M. Herzfeld έπισημαίνει ότι ή Δύση άντιμετώπιζε την Ελλάδα ως κατώτερη καθώς της άπέδιδε τούς ρόλους της «πρώτο-Ευρώπης» (Ur-Europa) αλλά και του ταπεινωμένου και «μολυσμένου» από τό Τουρκικό «μιάσμα» άσιατικού (oriental) ύποτελή». Βλ. Michael Herzfeld, *Anthropology through the Looking-Glass: Critical Ethnography in the Margins of Europe*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1987) 7, 19-20.

ΟΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

του Δημήτρη Δημηρούλη

I

Τό βιβλίο δέν είναι μόνο βιβλίο· ή καταξιωμένη μορφή, τό οικείο σχήμα, τό κεκυρωμένο πολιτισμικό αντικείμενο, όλα τέλος πάντων τά αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά του, δέν όρίζουν άπλώς τήν ποιιλία τών θεσμικών του χρήσεων. Τό βιβλίο είναι μία από τίς μεγάλες άλληγορίες του δυτικού πολιτισμού, ένα συνεκδοχικό πεδίο πού υπερβαίνει τίς ιστορικές μεταπτώσεις του λόγου. "Αν κάτι τέτοιο δέν γίνεται εύκολα αντιληπτό, είναι γιατί τά ρητορικά σχήματα μέ κέντρο τό βιβλίο «ένσαρκώθηκαν» στην παράδοση κατά τρόπο πού νά άποκρύπτεται ή συμβατικότητα τους και νά υπογραμμίζεται τό αυτόνομο της παρουσίας τους. Τό βιβλίο ύπηρεξε μαζί μας τόσο πολύ και μέ τόσο καθοριστικό τρόπο πού είναι δύσκολο νά συλλάβουμε τόν κόσμο και νά μιλήσουμε για τόν άνθρωπο έξω από αυτό. Μέ πρό-σχημα τίς άλληγορίες του μάθαμε νά μιλάμε για όλα ώσάν νά είναι περιεχόμενά του.

Τό βιβλίο δέν είναι μόνο βιβλίο. Είναι και Βίβλος. Τό ένα και μοναδικό βιβλίο πού καθιστά όλα τά άλλα περιττά, πού σημαδεύει τήν πτώση του ανθρώπου μέ τήν πτώση στή γραφή. Στο άπόλυτο βιβλίο της Γραφής τελείται τό άδύνατο: περιέχεται αυτό πού είναι άπειρο, έξιστορείται αυτό πού είναι αιώσιο, άποτυπώνεται αυτό πού είναι άόρατο, λέγεται τό άνείπωτο. Γραφή και Βίβλος ταυτίζονται, στή φαντασία τών πιστών, γιατί είναι οι άπόλυτες συνεκδοχές του θείου λόγου, τό μνημείο της χαμένης προφορικότητας, ή γραφή πού ξεπερνά τόν χρόνο. Οι θρησκείες και οι ιδεολογίες του δυτικού κόσμου άναπτύχθηκαν μέ τή δύναμη της γραφής και ισχυροποιήθηκαν μέ τήν άποδοχή της ιερότητας του Ένός βιβλίου πού δέν είναι άπλώς και μόνον ένα βιβλίο, ένα άκόμη βιβλίο. Τό ιερό βιβλίο είναι ένα βιβλίο πού άποκαλύπτει τόν δρόμο της αλήθειας, τόν δρόμο προς τό φώς. Στίς σελίδες του καταγράφεται ή ά-

γωνία του ανθρώπου νά συνδέσει τίς λέξεις μέ τήν έλίδα της αιωνιότητας και της σωτηρίας. Η άπόλυτη γραφή, όπως κωδικοποιείται στο βιβλίο τών βιβλίων, σε κάθε θρησκεία ή πολιτικό δόγμα, συμβολίζει και καταγράφει, ταυτόχρονα, τήν ανθρώπινη παρουσία στην ιστορία ως ύψιστη δόξα και έσχατη καταδίκη.

Ζούμε και παίζουμε στο θέατρο της ζωής μέ τόν άόρατο χορό τών βιβλίων νά μάς ακολουθεί· στρατιές φαντασμάτων πού κατοικούν στή μνήμη και κυριαρχούν στή σκέψη. Τά «κλασικά έργα», τά «άριστουργήματα», ό «κανόνας», ή «παράδοση» έχουν, ως επί τό πλείστον, πάρει τή μορφή του βιβλίου μέ μία φυσικότητα πού έγγίζει τήν ύποκατάσταση. Έτσι περνάμε άδιάστα στο «βιβλίο της ζωής», στο «βιβλίο του κόσμου». Στο «βιβλίο του σύμπαντος» ή μεταφορά του βιβλίου μοιάζει τόσο «φυσική» πού έχουνε πιά λησμονήσει τί μεταφέρει στο περιεχόμενο του πολιτισμού μας, πράγμα πού καθιστά ασύλληπτο τόν κόσμο πριν ή μετά τό βιβλίο· γιατί ό κόσμος ύπάρχει σαν βιβλίο, ό κόσμος συνεκφέρεται μέ τό βιβλίο. Τά σπουδαία, τά αληθινά βιβλία, λέει ό Έμερσον, είναι εκείνα πού ύπηρεξαν «γέφυρες ή καράβια και μάς μετέφεραν μέ ασφάλεια μέσα από σκοτεινά έλη κι έρημους ώκεανούς στην καρδιά ιερών πόλεων, σε παλάτια και ναούς». Τά βιβλία μάς διεκδικούν γιατί σε αυτά εντέλει όφείλουμε τή «σύλληψη της άθανασίας» πού μάς έξοικειώνει στο παιχνίδι μέ τό θάνατο. Σκέφτομαι τούς μεγάλους δασκάλους· τούς μύστες της προφορικότητας· τόν Σωκράτη, τόν Χριστό, τόν Βούδα, τόν Μωάμεθ. Άκόμη και αυτούς τούς «άκούμε» μέσα στα βιβλία· εκεί ή φωνή τους καταγράφεται και ταυτόχρονα χάνεται. Χωρίς τή γραφή δέν θά γνωρίζαμε τή δυσπιστία τους στή γραφή, δέν θά μπορούσαμε νά φανταστούμε τή γοητεία αλλά και τήν «άφάνεια» του προφορικού λόγου.

Η μοίρα κάθε τεχνολογίας είναι νά επιδιώκει μέσα από τήν έπόμενη· στο πεδίο του «έχθρου» συζητείται κάθε φορά τό ζήτημα· εκεί, μέ άλλότρια μέσα, συγκροτείται ό λόγος της υπεράσπισης κι εκεί, τήν ίδια στιγμή, εμφανίζεται έν έξουσία ό λόγος της υπέρβασης πού διακονεί ή καινούργια τεχνολογία. Στή γλώσσα της τεχνολογίας πού άπαρνίωμαστε νοσταλγούμε τή γλώσσα της τεχνολογίας πού χάσαμε.

Άνακοίνωση στο Συμπόσιο «Βιβλίο και Μέσα Μαζικής Έπικοινωνίας» πού όργάνωσαν τό Τμήμα Έπικοινωνίας και ΜΜΕ του Παντείου Πανεπιστημίου και τό Έθνικό Κέντρο Βιβλίου (4 και 5 Μαΐου 1998).

Μέ αυτό τό σκεπτικό μπορούμε νά διατυπώσουμε τήν πρόταση: τό βιβλίο διασώζει τήν προφορικότητα πού αντιμάχεται καί συνάμα ἐπεμβαίνει στήν ιστορία μέ μιά ιδιόμορφη καλλιέργεια τής ανθρώπινης μνήμης καί φαντασίας. «'Από όλα τά εργαλεία τοῦ ἀνθρώπου», γράφει ὁ Μπόρχες, «τό πιό ἐκπληκτικό εἶναι, χωρίς καμιά ἀμφιβολία, τό βιβλίο. Τά ἄλλα εἶναι προεκτάσεις τοῦ κορμιοῦ του. Τό μικροσκόπιο καί τό τηλεσκόπιο εἶναι προεκτάσεις τής ὄρασής του· τό τηλέφωνο εἶναι προέκταση τής φωνῆς του· ἔχουμε ἐπίσης τά ἄλτρηι καί τό σπαθί, προεκτάσεις τοῦ χεριοῦ του. Τό βιβλίο ὅμως εἶναι ἄλλο πράγμα: τό βιβλίο εἶναι μιά προέκταση τής μνήμης του καί τής φαντασίας του».

Ποιό εἶναι ὅμως τό μέλλον τοῦ βιβλίου; Πῶς μοιάζει σήμερα ἡ εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος στόν ἀναδυόμενο καθρέφτη τῶν νέων τεχνολογιῶν, πάνω στόν ὁποῖο ἡ ὑλικότητα τοῦ βιβλίου διαλύεται, ἡ ἱστορικότητά του ἀποσυντίθεται καί ἡ γραφή σκορπίζεται στό πέλαγος τής αὐλῆς ὑπόστασης τής; Ἀκόμη καί ἂν τό βιβλίο διασωθεῖ ὡς οἰκεῖο πολιτισμικό σχῆμα πῶς θά ὑπάρξει στό δῆμμα τῶν καινούργιων ἀναγνωστῶν πού γεννήθηκαν μέ τήν ὀθόνη καί μεγάλωσαν μέ τήν εἰκόνα; Ποιά θά εἶναι ἡ τύχη του στόν ψηφιακό κόσμο πού ἀνατέλλει; Τί θά ἀπογίνει τό κουτί μέ τά μαγικά γράμματα ὅταν πολιορκηθεῖ ἀπό τούς μαγικούς ἀριθμούς τής ἠλεκτρονικῆς ἐποχῆς;

II

Στό κείμενό του «*Τό Ἔργο Τέχνης στήν Ἐποχή τής Μηχανικῆς Ἀναπαραγωγῆς*» ὁ Βάλτερ Μπένζιαμιν ἀρχίζει τήν πραγμάτευση τοῦ ζητήματος μέ μιά παρατήρηση τοῦ Πῶλ Βαλερύ: «Οἱ καλές τέχνες ἀναπτύχθηκαν, οἱ μορφές καί οἱ χρήσεις τους καθιερώθηκαν, σέ ἐποχές πολύ διαφορετικές ἀπό τή σημερινή, ἀπό ἀνθρώπους πού ἡ δύναμη ἐπέμβασή τους στά πράγματα ἦταν ἀσήμαντη σέ σχέση μέ τή δική μας. Ἡ θαυμαστή ὁμως ἀνάπτυξη τῶν τεχνικῶν μας, ἡ προσαρμοστικότητα καί ἀκριβεία πού ἀπέκτησαν, οἱ ἰδέες καί οἱ ἐθισμοί πού δημιουργήσαν, καθιστοῦν βέβαιο τό γεγονός ὅτι βαθύτατες ἀλλαγές ἐπίκεινται στήν ἀρχαία τέχνη τοῦ Ὁραίου. Σέ ὅλες τίς τέχνες ὑπάρχει ἓνα φυσικό στοιχεῖο πού δέν μπορούμε πιά νά τό ἀντιμετωπίσουμε ἢ νά τό μεταχειριστοῦμε ὅπως πρῖν, στοιχεῖο πού δέν μπορεί νά μείνει ἀνεπηρέαστο ἀπό τή σύγχρονη γνώση καί δύναμη (...). Πρέπει νά ἀναμένουμε ὅτι μεγάλες καινοτομίες θά μεταμορφώσουν τό πεδίο τής τεχνικῆς στίς τέχνες κι ἔτσι θά ἐπηρεάσουν τήν ἴδια τήν καλλιτεχνική ἐπιπόνηση, ἐπιφέροντας ἴσως μιά θαυμαστή ἀλλαγὴ στήν ἴδια τήν ἀντίληψή μας γιά τήν τέχνη».

Ἡ διαπίστωση καί ἡ πρόβλεψη τοῦ Βαλερύ συνιστοῦν ὀξυδερκεῖς ἀντιδράσεις σέ ραγδαίες μεταβολές στό χῶρο τής ἐπικοινωνίας κατά τόν 19ο καί 20ο αἰώνα, παραπέμπει ὅμως παράλληλα καί στήν παραδοσιακή συνάρτηση τής τέχνης μέ τήν τεχνική. Συνάρτηση ὁμόρριξη ἀφοῦ ἡ τέχνη δέν μπορεί νά νοηθεῖ πρῖν ἢ πέραν τής τεχνικῆς. Ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τής ἱστορίας ἄλλωστε ὀρίζει μιά γνώση πού προϋποθέτει τήν παράδοση τοῦ φυσικοῦ μέ τίς τεχνικές τοῦ παριστάνειν. Στήν παράδοση αὐτή ἀνήκουν καί οἱ τεχνολογίες τής γραφῆς, στίς ὁποῖες ἀνήκει καί ἡ τεχνολογία τοῦ βιβλίου. Κάθε μεταβολή στό ἐπικοινωνιακό μέσο, κάθε ἀναπροσαρμογή στούς μηχανισμούς παραγωγῆς καί ἀνάλωσης σημείων μετατρέπει ἄμεσα τίς μορφές, τίς σχέσεις καί τίς χρήσεις τοῦ θεσμοῦ τής τέχνης. Ἡ ὑπόδειξη τοῦ Βαλερύ ἀφορᾷ ἀκριβῶς σ' αὐτό: τέχνη καί τεχνική εἶναι

σύμφυτα καί ἀλληλέγγυα, πορεύονται μαζί καί διαμορφώνουν ταυτόχρονα τίς συνθήκες τής ἱστορικότητάς τους. Συνεπῶς ἡ δραστική ἀναμόρφωση τοῦ ἐπικοινωνιακοῦ χῶρου στήν ἐποχή μας καί ἡ καλπάζουσα πρόοδος τής τεχνολογίας συνεχονται μέ τά δρώμενα στήν τέχνη καί ἀπολήγουν σέ ἓναν ἐπιανακαθορισμό τής σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μέ τή μυθολογημένη φυσικότητα τής «ἀγραφῆς» ὑπαρξῆς τους. Ἀφοῦ τό βιβλίο ἀνήκει στίς τεχνολογίες τής γραφῆς καί αὐτές μέ τή σειρά τους ἀνήκουν στό εἶδωλο τής ἀνθρώπινης ἐπικοινωνίας, θά μπορούσαμε νά θεωρήσουμε ὅτι τό ὅλο ζήτημα ἀναφέρεται στήν ὑλικότητα τοῦ παριστάνειν· κάτι τέτοιο ὅμως θά ἦταν ἐξαιρετικά περιοριστικό, γιατί θά ἀπέκλειε ἀπό τή συζήτηση τήν τεράστια πολιτισμική ἐπένδυση τοῦ δυτικοῦ κόσμου στήν εἰκόνα τοῦ βιβλίου, τίς πολυδύναμες μεταφορές τοῦ ἑλληνο-ιουδαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τή συμβολική ταύτισή του μέ τήν ἴδια τήν ἔννοια τής ὀλότητας.

Ἄς εἶναι λοιπόν αὐτή ἡ πρώτη διαπίστωση: δέν πρέπει νά συγγέουμε τήν ὑλικότητα τοῦ βιβλίου στήν ἱστορία τῶν τεχνολογιῶν τής γραφῆς μέ τήν πολιτισμική συμβολική του ἀξία. Μπορεῖ τά δύο αὐτά νά μὴ εἶναι ἀνεξάρτητα, σίγουρα ὅμως δέν εἶναι ταυτόσημα. Σέ μιά τέτοια σύγκυση ὀφείλεται τό γεγονός ὅτι πολλές φορές μιλάμε γιά τό βιβλίο ὡς αὐτονόητο ἀγαθὸ χωρὶς νά ἀναζητοῦμε τό πολιτισμικό του περιεχόμενο. Συνήθως ἡ συζήτηση γιά τό βιβλίο λησιμονεῖ τήν ἱστορική σύμβαση πού ἐνέχεται στή «μεταφυσική» τής γραφῆς. Λησιμονεῖ ἐπίσης ὅτι, κάθε φορά πού ἀλλάζονται τά μέσα, δέν ἐπηρεάζεται μόνον ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀναγνώστη ἀλλά μεταβάλλονται καί οἱ «τρόποι» τοῦ γράφειν.

III

Ὁ Μωρίς Μπλανσό, στό κείμενό του *Ἡ Ἀπουσία τοῦ Βιβλίου*, παρατηρεῖ: «Ὁ πολιτισμός εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένος μέ τό βιβλίο. Τό βιβλίο δέν εἶναι μόνον τό βιβλίο πού ἀποτίθεται στίς βιβλιοθήκες — ὁ λαβύρινθος στόν ὁποῖο ὅλες οἱ μορφές, οἱ λέξεις καί τά γράμματα μαζεύονται σέ τόμους. Τό βιβλίο εἶναι τό Βιβλίο. Ἐν ἀναμονή τής ἀνάγνωσης, ἐν ἀναμονή τής γραφῆς, πάντα ἤδη γεγραμμένο, πάντα ἤδη ἀποσολωμένο ἀπό τήν ἀνάγνωση, τό βιβλίο συνιστᾷ τήν ἰκανή συνθήκη γιά κάθε δυνατότητα ἀνάγνωσης καί γραφῆς». Κατά τόν Μπλανσό τό βιβλίο ἀρχίζει μέ τή γραφή, εἶναι ταυτόσημο μέ τήν ἱστορία τής γραφῆς ἐξαρχῆς, ὅταν ὁ λόγος ἐγγράφεται ὡς Νόμος. Ἡ ὀλότητα τοῦ βιβλίου παραπέμπει σέ ἓνα ἀπόλυτο, σέ μιά ὀριακή στιγμή παράδωσης, μετά τήν ὁποία δέν ὑπάρχει πρῖν. Τό ἀπόλυτο αὐτῆς τής μεταφορᾶς (πού ὀρίζεται σάν παρουσία τής ἀπουσίας) πιστεύει ὅτι συγκεκριμενοποιεῖται στόν στοχασμό καί τό ἔργο τῶν ρομαντικῶν (Νοβάλις), τοῦ Χέγκελ καί, πολύ πιό ριζοσπαστικά, ἂν καί διαφορετικῶς, τοῦ Μαλλαρμέ. Ἡ ἰδέα τοῦ βιβλίου ὡς ὀλότητας, πεπερασμένης ἢ ἀπειρης, εἶναι ἡ ἰδέα τής γλώσσας ὡς ὀλότητας. Παραμένει πάντα τό ἴδιο, εἶναι μόνον ἓνα καί γράφεται ὅπως λέει ὁ Μαλλαρμέ «ἀπό ὅλους τούς συγγραφεῖς ἀκόμη καί ἀπό τίς μεγαλοφυΐες». Ἀπέναντι σέ αὐτή τήν ἀπόλυτη φαντασιακή δέσμευση τό ρομαντικό συγγραφικό ὑποκείμενο τοποθετεῖ τό στοιχείο τής γραφῆς του. Ἐνα στοιχείο πού ξανατέθηκε ἀπό τόν μοντερνισμό, ἔστω καί μέ θρυμματισμένη τήν ἔννοια τής ἀπόλυτης πρωτοτυπίας, τήν ἔννοια τής ἀπόλυτης γραφῆς.

Στό πνεῦμα αὐτῆς τής παράδοσης ἀναπτύχθηκαν οἱ μεταφορές γιά τό ἀπόλυτο Βιβλίο, γιά ἐκείνη τήν ὀλότητα πού πα-

ριστάνει με την αυτάρκεια της αναλογίας ή φαντασική πλήρωση του αδύνατου. Ής θυμηθούμε τον Φλωμπέρ: «Ένα βιβλίο για τό τίποτα, ένα βιβλίο που δέν εξαρτάται από κάτι εξωτερικό, που θά συνίσταται από τή δύναμη του ύφους του (...). Ένα βιβλίο που σχεδόν δέν θά έχει αντικείμενο».

Ο Μπόρχες στή *Βιβλιοθήκη της Βαβέλ* πραγματεύεται τόν μύθο του απόλυτου βιβλίου με μιά αλληγορία: τό έντάσσει στίς δεισιδαιμονίες τής εποχής του Άνθρώπου του Βιβλίου, του ανθρώπου που πιστεύει ότι «θά πρέπει νά υπάρχει ένα βιβλίο που είναι τό κλειδί και ή τέλεια επιτομή όλων τών λοιπών: αν κάποιος βιβλιοθηκάριος τό 'χει διαβάσει, αυτό τόν εξομοιώνει με τόν Θεό». Η θεολογική αυτή αλληγορία καταλήγει στην αποδοχή ότι τά πάντα έχουν ήδη γραφτεί, πράγμα που «μάς ακυρώνει ή μάς μετατρέπει σε φαντάσματα». Στήν απόλυτη αυτή ταυτότητα του Είναι με τόν εαυτό του, όπου τίποτε δέν συμβαίνει γιατί όλα έχουν ήδη συμβεί ο Μπόρχες αντιδρά με τήν επιλογική επισήμανση μιάς συστατικής αντίφασης: «Η Βιβλιοθήκη είναι ταυτόχρονα απερίοριστη και περιοδική». Τό βιβλίο είναι ταυτόχρονα άπειρο («ή άδιανόητη μεσαία σελίδα δέν θά είχε πίσω πλευρά») και άποσπασματικό, ένα φτωχό θραύσμα του απόλυτου.

Ο Μπλανσό έχει δίκιο: σε όλες αυτές τις μεταφορές τό μεταφορικό συμβόλαιο στηρίζεται στήν άπουσία του υπέρτατου βιβλίου· κάθε βιβλίο καταγράφει άδιάκοπα τήν άπουσία

και μέσω αυτής τής καταγραφής υπάρχει σαν έλλειμματική παρουσία. Τό υπέρτατο βιβλίο είναι αδύνατο· ή γραφή τό γνωρίζει αυτό, όμως δέν έχει καμιά άλλη πιθανότητα: γράφοντας αυτοαναιρείται. Κάθε έργο του συγγραφέα επιθυμεί νά άφομοιωθεί στο σύμπαν του υπέρτατου βιβλίου και τήν ίδια ώρα άντιστέκεται σε αυτή τήν επιθυμία γιατί φοβάται τή δύναμη τής άπουσίας — τήν έλξη του μηδενός.

Μπορούμε τώρα νά επιχειρήσουμε μιά δεύτερη διαπίστωση: ή άγωνία πίσω από τις λογοτεχνικές μεταφορές του βιβλίου είναι μιά άγωνία θεολογική που διείδωσε στήν εποχή τής μοντερνικότητας και ταυτίστηκε με τό απόλυτο αίτημα τής γραφής για τήν αδύνατη κατάκτηση τής άπουσίας. Είναι δύσκολο σ' ένα πολιτισμό έμποτισμένο, σε όλα τά επίπεδα τής θεσμικής του οργάνωσης, από τις αλληγορίες, τά σύμβολα και τις μεταφορές του βιβλίου νά φανταστούμε ένα μέλλον χωρίς αυτό. Η πολυσυζητημένη άπειλή του ηλεκτρονικού κειμένου και άλλων συναφών νεωτερισμών δέν είναι παρά μιά ακόμη μετάλλαξη τών τεχνολογιών τής γραφής, ένα ακόμη επεισόδιο στον λαβύρινθο του κειμένου που αφήνει ανέγγιχτη τήν αρχέτυπη εικόνα του βιβλίου, μολονότι φαίνεται νά έντοπίζει τήν υλικότητά του. Τό ηλεκτρονικό υπερχείμνο δέν ύπονομεί τήν αυτονομία του βιβλίου, αντίθετα τήν καθιστά απερίοριστη· τό υπερχείμνο είναι μιά μεταφορά για τά κείμενα που ταξιδεύουν και άναζητούν τή μοίρα τους στον άπέραντο ώ-

κεανό του Βιβλίου. Τεχνική και θεολογία σμίγουν πάλι σε μία γραφή που δεν ανήκει, που δεν τελειώνει, που δεν περιορίζεται από την υλικότητα του βιβλίου αλλά νευεί στο άπειρο της γραφής ή όπως τό θέτει ο Νίτσε: «Τί αξίζει ένα βιβλίο που δεν μάς πάει πέρα από όλα τά βιβλία;»

IV

Τό βιβλίο και τά ΜΜΕ. Ή έτεροβαρής σχέση που υποκρύπτεται στη γραμματική έξισωση άποσιωπά τό όνομα του φοβερού έχθρου που δεν είναι άλλος από την εικόνα και τίς διάφορες μορφές προφορικότητας που αναδύθηκαν στον λόγο του σήμερα. Πρίν όμως υπογραμμίσουμε την αντιπαλότητα είναι σκόπιμο νά πούμε ότι, παρά τό διαφορετικό συντακτικό τους, γραφή και εικόνα συγγενεύουν: άποδίδονται στο νόημα μέσα από κάτι διαφορετικό, κάτι ξένο, πρόκειται για ανθρώπινες κατασκευές που παράγουν έπικοινωνιακό έργο στο σκοτάδι όπου συνωστίζονται τά άμέτοχα είδωλα του κατανοείν. Πρέπει νά θυμηθούμε στο σημείο αυτό ότι τό βιβλίο είναι τό ίδιο μέσον μαζικής έπικοινωνίας και συνεπώς συμμετέχει στους αντίστοιχους μηχανισμούς: δεν είναι μία υλικότητα ξένη προς τά Μέσα, ένα φαινόμενο έπικοινωνιακό που τά Μέσα άπλως διαχειρίζονται: τό βιβλίο δεν είναι άθώο αλλά συνένοχο στο παιχνίδι της έπικοινωνίας, στο παιχνίδι της έξουσίας.

Είναι λάθος νά ταυτίζεται τό μέλλον του βιβλίου με τό μέλλον της γραφής: τό βιβλίο μπορεί νά εξαφανιστεί αλλά κάτι τέτοιο είναι δύσκολο, μάλλον άπίθανο, νά συμβεί με τη γραφή: ακόμη και σε μία κοινωνία στην οποία κυριαρχεί ή ηλεκτρονική έπικοινωνία ή γραφή μετασηματίζεται ως προς τίς μορφές έκφορας της, χωρίς κάτι τέτοιο νά όδηγεί ύποχρεωτικά στη συρρίκνωση ή στον άφανισμό της. Ήπειδή όμως τό βιβλίο είναι συνδεδεμένο με τον λογοτεχνικό θεσμό, όπως έμπεδώθηκε στον δυτικό πολιτισμό, μία τέτοια προοπτική είναι άδιανόητη για εκείνους που συνέδεσαν την υλικότητα του βιβλίου με τη δυνατότητα της γραφής. Για νά μήν μετατρέψουμε τον πολιτισμικό έθισμό σε φυσικό νόμο χρειάζεται νά μελετήσουμε τίς τεχνολογίες της γραφής ιστορικά: μόνον έτσι οι έννοιες που χρησιμοποιούμε σήμερα δεν διαστρεβλώνονται από τη ρητορεία μιας σπασμαδικής κινδυνολογίας: για παράδειγμα: δεν είναι (δεν θά έπρεπε νά είναι) αυτόνοητο ότι ή ηλεκτρονική γραφή συνιστά ριζοσπαστικότερη μεταβολή στον χώρο της έπικοινωνίας από την ιστορική στιγμή που τον κώδικα (σε περγαμνή ή σε πάπυρο) αντικαθιστά τό βιβλίο (ως χειρόγραφο στο όποιο ή μία σελίδα διαδέχεται την άλλη). Ο κίνδυνος για τη γραφή δεν προέρχεται από τίς έξελίξεις στην τεχνολογία: αυτές μπορεί (σε κάποια μακρινή έποχή έπιστημονικής φαντασίας) νά «έξαφανίσουν» τη συγκεκριμένη μορφή του βιβλίου αλλά όχι τη δυνατότητα της γραφής. Ο πραγματικός κίνδυνος είναι ή επικράτηση της εικόνας στον έπικοινωνιακό χώρο, επικράτηση που συνδέεται όχι με τον ίδιο τον λόγο της εικόνας ως εικόνας αλλά με συλλογικές τάσεις, με την παγκοσμιοποίηση της άγοράς, με θεσμικούς αυτόματισμούς και με τη διαχείριση της πολιτικής και οικονομικής έξουσίας. Τό πρόβλημα δεν είναι τό μέσο αλλά τό θεσμικό πλαίσιο, οι μηχανισμοί έλέγχου, ο βαθμός έντροπίας του συστήματος, οι άφασλιστικές δικλίδες, ή (θετική ή άρνητική) διείσδυση παρασίτων. Τό σπουδαιότερο άπ' όλα: ή έλευση ενός αναγνώστη ό όποιος δεν θά μπορεί νά διαβάξει ή ακριβέστερα που θά προτιμά νά διαβάξει (με) εικόνες.

Όπως και στον παρελθόν (που κατά κανένα τρόπο δεν άνταποκρίνεται στα νοσταλγικά ανακαλέσματα του αναγνωστικού παραδείσου) έτσι και τώρα ή υπόθεση των μέσων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη νομή της έξουσίας. Ύποστηρίζω τό βιβλίο και φροντίζω για τό μέλλον του σημαίνει ότι μεριμνώ για τη γραφή: ή μέριμνα για τη γραφή όμως δεν είναι ποτέ ούδέτερη. Θέλοντας ή μή παίρνει πάντα θέση. Θέση που έμπλέκει τό τρίδυμο: γραφή - κείμενο - ανάγνωση. Τό μέλλον του βιβλίου περιέχει αναπόφευκτα την άναμέτρηση με αυτό τό τρίδυμο, άλλως θά γίνει υπόθεση μεγεθών, πράγμα που δεν άποκλείει νά συμπέσει ο θάνατος του βιβλίου με την ευημερία των άριθμών ή, όπως φοβάται ο Ντεριντά «με την τερατώδη έξάπλωση των βιβλιοθηκών».

Επομένως τό κρίσιμο έρώτημα σήμερα (και για τό μέλλον) έπιμένει: ποιά είναι ή θέση της γραφής άπέναντι στις έξουσίες της (κατά κύριο λόγο τηλεοπτικής) εικόνας; Οι τεχνολογίες της γραφής καλούνται νά άπαντήσουν στο έρώτημα, μέσα από ένα άλλο: θά μπορέσουν νά ένσωματώσουν και νά διασώσουν στο μελλοντικό υπερκείμενο τό οικείο σχήμα, την οικεία υλικότητα, την οικεία ροή του παραδοσιακού βιβλίου ή θά τελειώσει ένα πολύ μεγάλο έπεισόδιο στην ιστορία της γραφής με τό θάνατο του βιβλίου;

Αν μπορώ νά διερμηνεύσω με ασφάλεια τίς άγωνίες, τά έρωτήματα, τίς προσδοκίες, τίς άνησυχίες και τίς αντιθέσεις που συνιστούν την ίδια τη σχέση άνάμεσα στο «βιβλίο» και στα «μέσα», τότε ή πραγματικότητα της έξάρτησης αναδύεται. Τό βιβλίο έχει νά άναμετρηθεί με μία έποχή που δεν ανήκει σε αυτό αλλά στα άλλα Μέσα: ή ύπαρξή του, οι συνθήκες παραγωγής και κυκλοφορίας του, έξαρτώνται πλέον άμεσα από τίς έξελίξεις στον τομέα των νέων τεχνολογιών. Ή μετάβαση από την έποχή του έντυπου λόγου στην έποχή του ηλεκτρονικού φαίνεται νά συντελείται με ταχύτερους ρυθμούς από αυτούς που είχαμε προβλέψει, οι δε συνέπειες φαίνεται νά είναι πολύ πιό ριζοσπαστικές από τίς άναμενόμενες. Με όλους τους περιορισμούς της σχηματικότητας θά τολμούσα νά διακρίνω δύο κυρίαρχες τάσεις, σε συλλογικό επίπεδο, άπέναντι στην άναμέτρηση του έντυπου λόγου με τον ηλεκτρονικό: α) Εκείνη που υποστηρίζει ότι τά νέα δεδομένα δεν συνιστούν παρά μία νέα έπαναστατική έξέλιξη στην ιστορία του γραπτού λόγου, έξέλιξη που δεν πρέπει νά κριθεί τόσο από αυτές καθαυτές τίς τεχνολογικές καινοτομίες όσο από τη χρήση και τά αποτελέσματά της, και β) Εκείνη που ίσχυρίζεται ότι ή καινούργια έποχή άπειλεί με έξαφάνιση τον έντυπο λόγο και ιδιαίτερα το βιβλίο γι' αυτό είναι άνάγκη νά ληφθούν έγκαιρα μέτρα πρίν είναι πολύ άργά. Άνεξάρτητα ωστόσο από τίς διάφορες τάσεις και προσεγγίσεις είναι κοινή ή διαπίστωση ότι ή τύχη του βιβλίου (όπως και πολλών άλλων πραγμάτων στις σύγχρονες κοινωνίες) συναρτάται άμεσα από την υπέρμετρη ισχύ των ΜΜΕ στη διαμόρφωση και χειραγώγηση της κοινής γνώμης. Τό ζήτημα αυτό έμπλέκει αναπόφευκτα την παραγωγή, διαζίνηση και άνάλωση του γραπτού λόγου με μηχανισμούς έξουσίας και οικονομικά κυρίως συμφέροντα που έχουν ήδη διαμορφώσει τους σημερινούς όρους του παιχνιδιού. Τά φαινόμενα είναι φυσικά παγκόσμια, στην έλληνική όμως κοινωνία, με τίς γνωστές ιδιαιτερότητές της, έμφανίζονται όρισμένες άποκλίσεις στη μάχη για την «κατάκτηση» του μεγάλου κοινού.

Ίδου λοιπόν ή τρίτη διαπίστωση: ή σχέση του βιβλίου προς τά ΜΜΕ άφορā περισσότερο στις χρήσεις και λιγότερο στην

Ίδια τήν ταυτότητα του βιβλίου, ή όποια μετασχηματίζεται δραστικά από τίς καινούργιες τεχνολογίες τής γραφής και από τίς καινούργιες μορφές έξουσίας. Χρήση όμως σημαίνει διεκδίκηση αποκλειστικής απάντησης στό ερώτημα: «Ποιός αποφασίζει;»

V

Στό γενικό αυτό πλαίσιο, πού δίνεται εδώ μέ παραμορφωτική συντομία, πρέπει νά ξεταστούν επιμέρους θεωρητικές και πρακτικές πλευρές πού όρίζουν τή σχέση του βιβλίου μέ τά Μέσα. Πρέπει δηλαδή νά δοθεί κάποια απάντηση σέ ερωτήματα όπως τά ακόλουθα:

1) Άν τό βιβλίο έξωθειται όλο και περισσότερο στό πειρωθώριο και άντικαθίσταται από άλλες μορφές επικοινωνίας τί ευθύνη έχουν γι' αυτό τά Μέσα;

2) Οί μηχανισμοί παραγωγής και διακίνησης του βιβλίου έχουν αλλάξει δραματικά σέ σχέση μέ τό παρελθόν, σέ ποιό βαθμό όμως κάτι τέτοιο έχει αλλοιώσει και τήν ίδια τήν ύποσταση του επικοινωνιακού μέσου, μεταβάλλοντας τό βιβλίο σέ απλό έξάρτημα και προϊόν των Μέσων;

3) Όταν τό βιβλίο δέν προωθείται ως πρωταρχικό προϊόν αλλά μετασχηματίζεται σέ πρώτη ύλη γιά τήν παραγωγή κυρίως τηλεοπτικού λόγου, πώς επιδρά ή μετάλλαξη στον προσανατολισμό του συγγραφέα και στις συνήθειες του αναγνώστη;

4) Οί παραδοσιακές μορφές βιβλιοκριτικής και βιβλιοπαρουσίασης έχουν επίσης ύποστει τίς συνέπειες των καινούργιων συνθηκών και έχουν συνδεθεί μέ καινοφανή «ήθη» στους τομείς τής διαφήμισης και των δημοσίων σχέσεων: τί σημαίνει αυτό γιά τό βιβλίο και ιδιαίτερα γιά τίς μετακινήσεις του στην κλίμακα του καλού και του κακού;

5) Ποιοί θά μπορούσαν νά είναι οί πιό άποδοτικοί τρόποι γιά τήν προώθηση του βιβλίου στό μεγάλο κοινό; Πώς μπορούν νά «δοηθήσουν» σέ αυτό τά Μέσα; Έχει νόημα μιά τέτοια βοήθεια άν περιορίζεται στην αύξηση των καταναλωτών του βιβλίου αλλά άδιαφορεί πλήρως γιά τήν έξαφάνιση των αναγναστών;

6) Τά μεγάλα οικονομικά συμφέροντα και ό συνακόλουθος συγκεντρωτισμός στις πρακτικές επιδιώξεις τους μήπως όδηγούν τά Μέσα στην ταύτιση του «καλού» μέ τό «συμφέρον»; Μήπως τελικά τό βιβλίο είναι ένα προϊόν πού μπορεί νά προωθηθεί εις βάρος τής γραφής;

VI

Άνεξάρτητα από τίς απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά, ή ίδια ή λογική τής διατύπωσης τους, επιβεβαιώνει τήν κοινή αντίληψη ότι ό πολιτισμός του βιβλίου κλυδωνίζεται. Ήδη πολλά στοιχεία αυτού του πολιτισμού έχουν άκυρωθεί και άλλα χαροπαλεύουν άντιμέτωπα μέ τίς καινούργιες μορφές προφορικότητας στην παγκοσμιοποιημένη άγορά τής εικόνας: ακόμη και ή ανάγνωση πού συνεχίζει νά συνδέεται άμεσα μέ τήν υλικότητα του βιβλίου εκφυλίζεται συχνά σέ «κοίταγμα», καθώς τό αναγνωστικό δλέμμα αλλοιώνεται από τόν καθημερινό καταϊγισμό τηλεοπτικής όμιλίας, δημοσίων σχέσεων, διαφημίσεων και καθολικών συμφών. Παράλληλα, ή ίδια ή καθημερινότητά μας ανατρέπεται από τή λαίμαργη διεκδίκηση τής οι-

κονομικής έξουσίας νά μετατρέψει, παγκοσμίως, τόν χρόνο μας (όχι μόνο τόν ελεύθερο) σέ κατανάλωση προϊόντων του θεάματος, μέ άποτέλεσμα νά «κοιτά» κανείς τά πάντα αλλά νά μήν «δλέπει τίποτε, ή «ματιά» νά καταδροχθίσει τό σύμπαν αλλά τό «δλέμμα» νά στέκει μετέωρο.

Σέ αυτό τό περιβάλλον τό βιβλίο έξακολουθεί νά ύπάρχει και νά ευημερεί έμπορικά, ή ανάγνωση όμως άσφυκτιά. Ικανότητες και δεξιότητες ταυτισμένες μέ τήν πολιτισμική του ισχύ περιθωριοποιούνται, πρότυπα και αξίες διαμορφωμένα από τήν παράδοσή του χάνονται. Οί «γενιές του βιβλίου», όσες έχουν άπομένει, θλίβονται και νοσταλγούν, γιατί τό βιβλίο συμβολίζει τόν κόσμο πού έξησαν και τήν παιδική ηλικία πού έξασαν: καθώς βλέπουν τά πράγματα νά ανατρέπονται μπροστά στα μάτια τους κυριεύονται από τόν φόβο του μέλλοντος. Τρέμουν στην ιδέα μιάς έποχής χωρίς βιβλίο, προσπαθούν νά φανταστούν μέ δέος τό πρότυπο του ανθρώπου που θά προέλθει από τίς «γενιές τής εικόνας». Ό γενναίος νέος κόσμος των Μέσων τούς τρομάζει, γιατί φοβούνται ότι μαζί μέ τό βιβλίο θά χαθεί και ή παράδοση του «άνθρωπισμού». «Τό βιβλίο ως υλικότητα», γράφει ό Μπάρτ, «είναι συνδεδεμένο μέ τόν λογοτεχνικό θεσμό. Επίθεση στό βιβλίο σημαίνει επίθεση στην ίδια τή λογοτεχνία». Κι ενώ ή φορά των αλλαγών, σέ παγκόσμια κλίμακα, είναι σαρωτική και μοιάζει άναπότρεπτη οί έραστές του βιβλίου (του πολιτισμού του βιβλίου) μιλούν προφητικά γιά τήν καινούργια θαρραρότητα πού ανατέλλει.

Ίσως όμως τά πράγματα νά μήν είναι τόσο τραγικά. Μπορεί μέσα από τό χάος των Μέσων, μέσα από τίς «όθόνες» τής ηλεκτρονικής έποχής νά ξεπηδήσει ένα καινούργιο μοντέλο (ή μοντέλα) άναγνώστη πού δέν θά είναι ύποχρεωτικά έχθρικό προς τό βιβλίο, πού δέν θά άπαρηθεί έξ όρισμού τήν παράδοση του άνθρωπισμού, πού δέν θά δεχτεί άδιαμαρτύρητα τό πρόσωπο τής θαρραρότητας. Τό «δίκτυο» πού σκεπάζει πιά τόν κόσμο δέν μπορεί ποτέ νά είναι μονοπαγές και μονότροπο. Ή ίδια ή έννοια του δικτύου ύπαινίσσεται άπειρία διαδρομών και ένδεχομένων σέ ένα σύστημα πού όρίζεται σέ διαρκή άναπροσαρμογή: κανείς δέν μπορεί νά προβλέψει τούς κόμβους, τά σταυτοδρόμια, τίς ύπόγειες διαβάσεις πού ύποδιαιρούν τό δίκτυο και άντιστέκονται στα μονοπώλια τής κυριαρχίας.

Κάθε σύστημα έχει τούς αίρετικούς του: τίποτε έπομένως δέν αποκλείει στό μέλλον τήν εμφάνιση μεγάλων αίρετικών τής άναγνώσης: όπως τίποτε δέν αποκλείει τήν εμφάνιση μεγάλων αίρετικών τής γραφής. Μέ τή διαφορά ότι τά όρια του κειμένου δέν θά κυριαρχούνται από τήν οικεία υλικότητα του βιβλίου αλλά θά ύπόκεινται στην άπροσδιοριστία του ύπερκειμένου. Ό καινούργιος πολιτισμός δέν θά είναι πιά ό πολιτισμός του βιβλίου αλλά ό πολιτισμός του δικτύου. Δέν είμαι σίγουρος ότι έχει κάποιο νόημα νά επιλέξει κανείς άνάμεσα σέ φανατισμούς. Πιστεύω ότι τόσο ή άπελπισμένη έξιδανικείωση τής παράδοσης του βιβλίου όσο και ή άνέμελη αισιοδοξία γιά τό λαμπρό μέλλον του ψηφιακού κόσμου πηγάζουν από τήν ίδια άνάγκη: τήν άνάγκη νά ύπερδοϋμε τά χάσματα του χρόνου και νά κυριαρχήσουμε τό νόημα τής ζωής μας. Άναπόφευκτα ή άνάγκη αυτή έπενδύεται ιστορικά στον πολιτισμό πού παράγουν οί τεχνολογίες τής γραφής και οί μορφές τής προφορικότητας.

Βέβαια, όπου κάτι χάνεται κάποιος άλλος κερδίζει: από τό χάσμα αυτής τής διαφοράς άντλεί συνεχώς ό πολιτισμός μας.

Ακόμη όμως και αν δεχτούμε ως απαραίτητη την τρυφερή μέριμνα για το βιβλίο, μέριμνα που για όρισμένους δένει τον ιστοτό της βιογραφίας τους, δέν σημαίνει κάτι τέτοιο ότι θά επιστρέψουμε (ότι μπορούμε να επιστρέψουμε) σέ μιιά «φυσική» σχέση μέ τά πράγματα, σέ μιιά σχέση άμεσότητας που υποτίθεται ότι καταστράφηκε μέ την εμφάνιση του πρώτου ηλεκτρονικού υπολογιστή. Άδυνατώ νά καταλάβω, λόγου χάριν, τή δήλωση του Μπωντριγιάρ που ισχυρίζεται ότι ή άπάρνηση του υπολογιστή και ή έμμονή στή χρήση τής γραφομηχανής επιτρέπει τή διατήρηση κάποιας «φυσικής» σχέσης με τό αντικείμενο: «Δέν διαθέτω υπολογιστή, επέλεξα νά μήν έχω κανένα μέσο τής μοντέρνας τεχνολογίας. Μου άρέσει ή φυσική σχέση μέ τή γραφομηχανή: έχω τό χαρτί μπροστά μου και έχω χρόνο, μπορώ νά κάνω διορθώσεις μέ τόν δικό μου ρυθμό».

Στή δήλωση αυτή υπάρχουν δύο τουλάχιστον προφανή παραματολογικά σφάλματα: α) Η γραφομηχανή δέν είναι παρά ένα ακόμη έπεισόδιο στήν ιστορία τών τεχνολογιών τής γραφής και μάλιστα έπεισόδιο που προκάλεσε κατά τόν 19ο αιώνα παρόμοιες αντιδράσεις για ύπονόμηση τής φυσικότητας τής γραφής μέ αυτές που έχουμε σήμερα για τόν ηλεκτρονικό υπολογιστή, και β) Άν εξαιρέσει κανείς τήν υλικότητα του χαρτιού ό υπολογιστής προσφέρει όλες τές δυνατότητες τής γραφομηχανής αλλά και άλλες πολλές που υποδοθηοϋν τήν καταδύθισή μας στον κόσμο του κειμένου.

Η έπιλογή είναι πάντα άνάμεσα σέ «μέσα» και όχι άνάμεσα στό «μέσο» και στή «φύση». Συνήθως όμως τρέφουμε τήν αυταπάτη ότι τό μέσο μέ τό όποιο είμαστε περισσότερο έξοικειωμένοι είναι πιό «φυσικό», και πιό «φυσιολογικό», άπό τό μέσο που μάς ξενίζει ή μάς φοβίζει. Στήν πραγματικότητα πρόκειται για συστήματα καταγραφής, για δίκτυα τεχνολογιών και θεσμών που, όπως υποστηρίζει ό Φρ. Κιτλέρ, «έπιτρέπουν σέ έναν πολιτισμό νά μεταδώσει, νά καταγράψει και νά επεξεργαστεί άνάλογα δεδομένα». Πέρα, όμως, άπό όλες τές θεωρητικές συζητήσεις ή «άγορά» θέτει τούς δικούς της κανόνες. Τό βιβλίο κινδυνεύει περισσότερο άπό αυτούς παρά άπό τές νέες τεχνολογίες μέ τές όποιες μπορεί, κατά κάποιο τρόπο, νά συμβιώσει. Γιατί ή άγορά είναι ίκανή, ήδη τό κάνει έκτεταμένα, νά ένισχύσει τό βιβλίο έναντίον του βιβλίου, νά εκμεταλλεύεται τήν τεχνολογία τής υλικότητάς του έναντίον τής περιπέτειας που λέγεται άνάγνωση και γραφή. Γιατί ή άγορά (άπό παλιά) ένδιαφέρεται για τό βιβλίο-προϊόν και όχι για τό κείμενο-σύμπαν.

Άλλά και στον μικρό κόσμο τών γραφιάδων και τών άναγνωστών υπάρχουν εκείνοι που πιστεύουν στό χρηστικό βιβλίο, στό βιβλίο για όλο τόν κόσμο, κι εκείνοι που άναζητοϋν, μάταια αλλά δημιουργικά, τό άπόλυτο βιβλίο στή δύσκολη και άτέρομη περιπέτεια τής γραφής. Τό χάσμα είναι άγεφύρωτο, μολονότι οι πρώτοι, κάπου στίς άνομες φαντασιώσεις τους, έπιθυμοϋν νά άναγνωστοιστοϋν και ως θιασώτες τής άδύνατης γραφής, ένω οι δεύτεροι, κάπου στίς άνομολόγητες προσδοκίες τους, έπιζητοϋν τήν άποδοχή και του μεγάλου κοινοϋ.

Δέν υπάρχει τέταρτη και τελική διαπίστωση, μόνο μιιά παρατήρηση: αν, στον κόσμο που έρχεται, ή γραφή και ή άνάγνωση, όπως άπορρέουν άπό τό μή-δυνατόν του άπόλυτου βιβλίου, άφανιστοϋν άπό τόν τόπο τής έπικοινωνίας ή άποδοθοϋν όλότελα στήν κυριαρχία τών ΜΜΕ, τότε ή διάσωση τής υλικότητας του βιβλίου θά είναι μικρή παρηγορία.

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΝΤ ΜΑΚ ΜΠΑΙΗΝ
Ειδύλλιο

ΠΙΕΤΡΟΣ ΜΑΡΚΑΡΗΣ
Νυχτερινό δελτίο

Άμυνα ζώνης

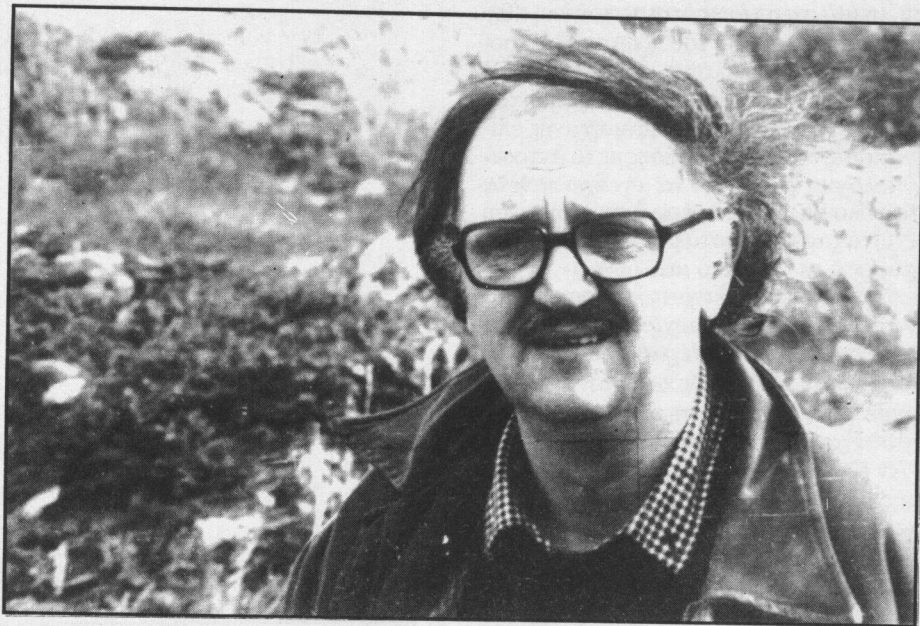
ΣΑΡΑ ΠΑΡΕΤΣΚΙ
Ολική αναπηρία

ΤΣΕΣΤΕΡ ΧΑΪΜΣ
Ωραίοι δολοφόνοι

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ
Μαυρομιχάλη 18, Αθήνα 106 80
Τηλ.: 36 36 514

ΜΑΡΚΟΣ ΜΕΣΚΟΣ

Τῶ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ χώρα πάλι δυστυχοῦσε.

Ἄδρατοι πόλεμοι μὰ θανατηφόροι ἐξίσου, ἀρώστιες συχνά καί τό φοιχτόν τέλος ὄχι στήν ὀμορφῆ θέα τοῦ μοναστηριοῦ πού οἱ καλόγεροι κρατοῦν στή μέση τά κλειδιά τῶν κρανίων· μήτε στό λόφο μέ τά κυπαρίσσια· μὰ στή σκόνῃ μέσα καί στά σκουπίδια καί στά ὑπόγεια ἀζήτητοι νεκροί — μέ τό στασιό τά μάτια ὀρθάνοιχτα γιά τή φωτογραφία καί τήν ἐπικήρυξη. Καί ἄλλῃ πείνα καί ἀνέχεια ψυχῆς κάτω ἀπ' τόν ἴδιο πάντοτε οὐρανό τοῦ κόσμου.

Στό διηγενές τότε, διάλεξε τήν ὥρα ὁ Βασιλιάς καί μιά μέρα ἐκατέδῃ στήν ἀγορά, ὅπου τό ψέμα συνωστίζεται καί ἡ ἀπάτη καί οἱ σιωπηλές φωνές τοῦ κέρδους. Παραμέρισαν οἱ ρακένδυτοι νά περάσει ἡ συνοδεία καί νά σταθεῖ στό κέντρον ὁ Μεγαλειότατος μέ τίς πορφύρες. Ἐκεῖνος, ὁ θεόπνευστος, σήκωσε τά χέρια ψηλά τρίς, κάθε φορά γειμίζοντας τίς χουφτες του διαμαντικά καί γρόσια καί χρυσάφια τινάζοντάς τα πρὸς τα σύννεφα, σημάδι, λένε, πὼς ἀγαποῦσε τοὺς ἀνθρώπους καί τό λαό καί πὼς τά χάριζε σκορπώντας τα ἔτσι.

Ἀλαλάζοντας συρφετός χύμηξε ποιός νά προλάβει πρῶτος, χτυπώντας καί ὑβρίζοντας ὁ εἰς τόν ἄλλον. Γρηγορότερα ἀπό τίς ἀστραπές τῆς βροχῆς συνάχτηκαν οἱ ξαφνικές λάμπεις στό χῶμα καί τό στερνό φλουρί ἀκόμα πού κυλοῦσε πρὸς τόν ὑπόνομο.

Ἡ πομπή ξεκίνησε ἀπό τά μάτια τοῦ Βασιλιᾶ γιά τό παλάτι μέ τό κνοῦτο μπροστά πού πρὶν λίγο σιγοῦσε. Κι ἀπό τοὺς τυχεροὺς τῆς ἡμέρας ἄλλοι ταχύτατα λάκισαν σφίγγοντας τόν κόρφο γιά τό καλύδι, ἄλλοι θροντώντας τίς τσέπες πέρασαν στίς ἀνάγκες καί στά καπηλειά· μὰ κάποιοι στή γωνιά, ἀμέτοχοι στήν ἐξαγορά τοῦ βίου τους, σφίγγοντας τά δόντια ἔκλαιγαν.

(XVIII, Στόν ἴσκιο τῆς γῆς, 1986)

Τά κείμενα γιά τόν Μάρκο Μέσκο διαβάστηκαν στήν Αἴθουσα Λόγου, τῆς Στοᾶς Βιβλίου, σέ ἐκδήλωση γιά τόν ποιητή πού ὀργάνωσαν τό περιοδικό *Ποίηση* καί οἱ ἐκδόσεις *Νεφέλη*, στίς 28-4-1998.

ΜΑΡΚΟΣ ΜΕΣΚΟΣ

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΝΟΣ

του Μιχάλη Γκανᾶ

Μᾶρκο καλωσόρισες στήν Ἀθήνα. Εἶναι τιμή μας πού σέ τιμοῦμε ἀπόψε, σ' αὐτή τήν πόλη πού ξέρεις καλά. Ἐζήσες ἀρκετά χρόνια ἐδῶ, δούλεψες, ἔκανες φίλους καί ἔγραψες ποιήματα, μέχρι νά γυρίσεις στή Θεσσαλονίκη. Γιά νά εἶσαι πιο κοντά στήν ἀγαπημένη σου Ἑδεσσα, στό πάναγγο Βέρμιο —ὅπως τό λές κάπου— στά βουρκομένα δάση τῆς πατρίδας σου. Γιά νά εἶσαι πιο κοντά στό Μαῦρο Δάσος τῆς μνήμης. Πότε πρωτοήρθες ἀλήθεια στήν Ἀθήνα; Πρέπει νά ἦταν ἡ ἐποχή τῆς καθόδου τῶν σύγχρονων Δωριέων, λίγο πρίν-λίγο μετά τό '60, πού κατέβαιναν μέ ὑπεραστικά λεωφορεῖα καί τρένα, μέ βαλόνια ἀλλά ὄχι ἀκόμα μέ ἀεροπλάνα. Μέ ἐτοιμόρροπες βαλίτσες καί τριμμένα ρούχα ἀπό φτηνά ὑφάσματα. Μέ λευκά πουνκάμισα καί τό μαῦρο περιβραχιόνιο τοῦ ἐμφυλίου στό μανίκι, ραμμένο ἐπιμελῶς ἀπό ἀγαπημένα χέρια πού ἔμειναν πίσω γιά νά σκάδουν, νά ράβουν, νά μαγειρεύουν, νά γράφουν πυκνά ὀρνιθοσκαλίσματα, νά χαϊδεύουν κουρεμένα κεφάλια ἢ καί ξένα κορμιά κάποτε, νά κλείνουν τά μάτια ὅσων ἀποδημοῦσαν γιά πάντα καί νά ἀναπαύονται γιά λίγο, τό ἕνα μέσα στό ἄλλο, πάνω σέ μαῦρες ποδιές.

*Μικρή μου Βαρβάρα, μικρή μου Ἰουλία,
μικρή μου Ἰωάννα, πῶ πῶ σᾶς ξέχασα..*

Θά ἦταν ἡ ἐποχή τῆς καθόδου τῶν Μυρσίων ἀλλά καί τῆς καθόδου τοῦ ἑνός, τοῦ καθενός δηλαδή, μόνου μέσα «στή φοβερή ἐρημία τοῦ πλήθους».

*Νύχτα καί καθόμαστε, γύρω τριγύρω
στήν πλάκα τοῦ φεγγαριοῦ.*

Μαῦρα μαλλιά, λευκά πουνκάμισα.

Καί τό τραγοῦδι...

Εἶναι σάν νά σέ βλέπω, ἔτσι ψηλός πού εἶσαι, ἕνα κεφάλι πάνω ἀπ' τούς ἄλλους, νά παίρνεις τό ὑπεραστικό λεωφορεῖο, κρατώντας στό χέρι μιά φτηνή βαλίτσα δεμένη μέ σχοινί. Μέσα, μιά δυό ἀλλαξίξες ρούχα, λίγα βιβλία καί μιά σακούλα μέ καρύδια, πού κροταλίζουν σέ κάθε σου βήμα. Ἐχοντας ἐλάχιστα χρήματα στήν τσέπη καί πολλές συστάσεις. Σάν χαϊκού. Ὄνομα, ἐπώνυμο, ἀριθμός —ἀντε καί κανένα τηλέφωνο. Ἀπλά μαθήματα ποιητικῆς τέχνης ἢ μέ τά δικά σου λόγια...

*Ὅταν εἶμαστε λυπημένοι
γράφουμε ποιήματα*

Πρωτοδιάβασα αὐτό τό δίστιχο στήν προμετωπίδα τοῦ βιβλίου σου «Ἄλογα στόν ἱππόδρομο» μιά μέρα πού τακτοποιοῦσα τά ράφια τῆς «Δωδώνης», στά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '70. Γύρισα σελίδα καί νά τό πρῶτο ποίημα:

*Μιά παρέα, πλάτος ἕνα πεζοδρόμιο - παλιά προβατίνια
ἢ γλώσσα μου*

*λόγια παλιά πάλι θά πῶ. Τά καλύτερα τραγοῦδια
εἶναι τά χαράματα*

ἕνα μέτρο ἢ κάμαρη κι ὁ δρόμος φτερούγα. Καί τό νερό.

*Ποῦ εἶναι τό νερό; Γιά τελευταία φορά ἀναφέρομαι
στό φεγγάρι,*

στερνός γανωτῆς πού τρίβει καλάϊ μέ τά πόδια.

Ἐνα πῶμα ὁ ὕπνος.

Ἦταν ὁ σίγουρος δηματισμός τοῦ σίχου; Οἱ ἀπότομες στάσεις πού μοῦ θύμισαν ἠπειρώτικο χορό, κοφτό, ὅταν τό κλαρίνο βουβαίνεται ξαφνικά καί ὁ χορευτής παγώνει στιγμιαία καρφώνοντας τό πόδι του στό χῶμα; Ἦταν ἡ πλατεία ἀνάσα πού ἔδειχνε ἀσκημένη σέ γνωστές ἀνηφορίες ἢ οἱ λέξεις προβατίνια, καλάϊ, γανωτῆς; Ἀκόμη δέν ξέρω τί ἦταν αὐτό πού μέ ἀναστάτωσε τόσο πολύ. Ἐγώ τότε μουντζούρωνα «ἄθῶα λευκά χαρτάκια». Διάβασα ὅ,τι ἔπεφτε στό χέρι μου, λιμασμένος γιά ποίηση καί ἐντυπωσιασμένος ἀπό τά ζογκλερικά ἐφέ διαφόρων. Καί ξαφνικά εἶδα κάποιον νά γράφει μιά γλώσσα πού πῆγαινα νά ξεχάσω. Τῆ μητρική μου. Αὐτό θά στό χρωστάω ἰσόδια Μᾶρκο.

Ἀπό τότε ἔγινε φανατικός ἀναγνώστης σου. Βοήκα τά προηγούμενα βιβλία σου, μοῦ ἔδινες τά καινούργια, γιατί ἐν τῷ μεταξύ γίναμε φίλοι, χάριζες ζωγραφιές στή μικρή μας Μυρσίνη ὅταν περνούσαμε ἀπό τό γραφεῖο σου. Ὅ ἕνα ἡσυχίο στενό μεταξύ Ἰπποκράτους καί Μαυρομυχάλη. Πάνω στό σχεδιαστήριο, μαρκαδόροι, ραπιτογράφοι, χαρτιά καί κοπίδια καί ἄλλα σύννεφα τῆς δουλειᾶς σου. Ἐκεῖ ἔγραψες ἢ στό σπίτι; Δέν σέ ρώτησα ποτέ, περιμένοντας τήν ἀπάντηση πού δέν ἄργησε νά ἔρθει: «Σέ μιά γωνία τοῦ κόσμου, σέ γόνα ἢ σέ τραπέζι, ἔχοντας μπροστά

μιά λευκή επιφάνεια και μολύβι. Τυπικά και απαραίτητα. Ίσως μοναδικά αντικειμενικά στοιχεία. Όπως του γύφτου ή καλαμιώνας και τό καλάϊ. Άλλά σχεδόν ποτέ τό πρωί. Τότε ανοίγει τό στόμα και ζητάει νά φάει. Μάλλον βραδάκι. Τό θέμα. Ή τέλεια σύλληψη από τήν συγκεκριμένη άφορμή. Ένα άνθρωπινο, πάντα γεγονός. Μέ ψηφία. Τίς συλλαβές. Τίς λέξεις. Τόν ήχο. Τίς μνήμες, τά γραμμικά σχέδια, τίς εικόνες». Καί ίδού τό ποίημα.

ΤΟ ΑΛΟΓΟ

Στήν Άθήνα Μάη μήνα τά κεράσια είκοσι δραχμές.

Κυριακή πρωί περισσότερα ανάμεσα στίς γκριζες πολυκατοικίες και στόν μαύρο άχό από τήν άρωματισμένη φωνή του άνθοπάλη.

Θλιβερά δοσκοτόπια τεχνητών γονιμοποιήσεων, ζώα πίσω από τό μαστίγιο στά δυό σουζα και ή ματιά τρία μέτρα όσο τό κόκκινο κύμα στό άπέναντι έρείπιο. Έσύ πού πās; Τά παιδιά θγαίνουν περίπατο στό πάρκο φτερά δέν πουλάνε στεφάνια πλαστικά τής Πρωτομαγιάς και τών μνημάτων ναί. (Μητριά πατρίδα πατρίδα μητριά σάπια τά χρήματα στά χέρια μου τά γρόσια σου δέν λάμπουν). Θά περάσουμε κι έμεις τή νιότη— βαθιά στό τέλος του καλοκαιριού θά χαθούμε... Άχ! πόλη πού μέ γέννησες δέν μ' άκούς, κάθε νύχτα χτυπώ τά τείχη σου μά οί φύλακες δέν μου άνοίγουν. Γυρίζω πίσω κόδω κλαρί πιάνω τραγούδι νά σκεπαστούν τά δάκρυα — τυφλό άλογο περπατώ και κλαίω μέτωπο στό μέτωπό του.

Αυτό πού νιώθω διαβάζοντας τά ποιήματά σου δέν έχει καμιά σχέση μέ τό «μου άρέσει - δέν μου άρέσει». Αύτες τίς έκφράσεις, τίς χρησιμοποιούμε για πράγματα πού δέν μās άφορούν κατά βάθος. Μου άρεσε τό τάδε φίλμ ή διβλίο. Ή δέν μου άρεσε. Μου άρεσε τό «4 γάμοι και μία κηδεία». Δέν μου άρεσε τό «Δαμάζοντας τά κύματα». Καί λοιπόν; Για τήν «Άναπαράσταση» όμως ή τό «Μέχρι τό πλοίο» τί νά πώ; Για τήν «Ψρα τής φυρονεριάς» του Χατζή; Όποτε και νά τό διαβάσω, δουρκώνω. Είναι κριτήριο αυτό θά μου πείτε; Για μένα είναι. Τά δάκρυα; Όχι απαραίτητα. Άλλά κάτι νά γίνεται ώστε άσυναίσθητα νά παραδίνεσαι στό έργο άθώς και άπροκάλυπτος. Ή κριτική διάθεση, ή καψυποψία, ή ζήλεια καμιά φορά νά πέφτουν από πάνω σου σάν λέπια για νά χαρείς ένα ποίημα σαν κι αυτό, πού μοιάζει άχειροποίητο:

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Ή άραβωνιαστικά μου είναι κουτσή
κι ως περπατούμε δίπλα στά ποτάμια
θαρρῶ πῶς μιά καταποντίζομαι

βαθιά στό ποταμό

κι άλλοτε πάλι μέ τραδοῦν τά μαῦρα της μαλλιά
ψηλά στά κύματα πού κεληδοῦν άηδόνια...

Αυτή είναι ή ποιητική του Μέσκο. Καταποντισμός στά βαθειά και σκοτεινά νερά τής μνήμης και ανάδυση «ψηλά στά κύματα πού κεληδοῦν άηδόνια». Τό λέει κι ο ίδιος: «Θλιβεροί σκοποί - χαρούμενοι τόνοι. Πολυσήμαντοι και

στέρεα άπλοί. Προσφορά του πρωτογονισμού και τής άκρατης ευαισθησίας. Τής τρέλας πιθανόν και τής λογικής. Άπό συγκεκριμένη άφορμή τό ποίημα άτόφιο γεννιέται. Άμεσο και άπλό. Άγνοώντας συνειδητά τό περίγραμμα και τή βεγγαλική καύση. Τό ειδικό βάρος τής λέξης κοντά στήν κυριολεξία τών πραγμάτων. Ή δραματική ανάπλαση όσο διαρκεί ή βιωμένη νεύρωση και ή ισχύς τής ποιήσης πριν από τό υλικό τής γλώσσας και ή σωπή. Μά ο κίνδυνος κάτω από τά πόδια. Ένταγμένοι στήν "καθημερινότητα" τής εποχής άλλοτε έρωτευμένοι μέ τό στίχο μας και άλλοτε σέ πλήρη διάσταση».

Τό πρώτο διβλίο του Μάρκου Μέσκο «Πριν από τό θάνατο» εκδίδεται το 1958. Μέχρι τό 1995 πού δγαζει τούς «Χαιρετισμούς» είναι 37 χρόνια. 40 μέχρι τώρα πού μιλάμε. 40 χρόνια γράφοντας τό ίδιο ποίημα σέ διάφορες παραλλαγές. Τό ξέρει και μās τό θυμίζει τό 1977, στά «Ίσοδία ποιήματα». «Όσα είπαμε παλιά ισχύουν» σημειώνει. Άκόμη και τά πεζά του «Παιχνίδια στόν παράδεισο», και «Κομμένη γλώσσα» πού ξαναβγήκαν μόλις από τή ΝΕΦΕΛΗ και τά κριτικά του για «Γνωστούς και φίλους» είναι μέρη του ίδιου μεγάλου ποιήματος. Πρόκειται για ένα ποίημα - ποταμό πού διασχίζει τήν ποιήσή μας από Βορρά προς Νότο.

Όρμητικό στά στενά και ήρεμο στά πλατώματα, περνώντας κάθε τόσο από πέτρινα γεφύρια, πού κανένας πιά δέν διαβαίνει κι άκούγοντας τό «κλάμα τής χτισμένης» όπως λέει ο Χρήστος Μπράδος, ένας νεότερος και πρόωρα χαμένος ποιητής από τή Δεοκάτη, Γρεβενών. Αυτό τό ποίημα - ποταμός έφερε στήν ποιήσή μας πρόσωπα και χειρονομίες ενός βουβού κόσμου, πού είχε νά μιλήσει σχεδόν από τότε πού έλεγε τραγούδια. Αυτά πού σήμερα ονομάζονται Δημοτικά. Έφερε μονάκριβες λέξεις και ακριβά άγρίμια, τήν πανίδα και τήν χλωρίδα μιάς δύσκολης και άδάσταχτης πατρίδας, πού άλλοτε είναι μητριά, άλλοτε μάνα ή μεγαλύτερη άδερφή —χαμένη στόν έμφύλιο, στό Μόναχο ή στό Μπραχάμι— και πάντα ίσοδία άγαπημένη.

Έφερε παλιές λέξεις και νέους τρόπους μ' ένα λόγο σύγχρονο και δραστικό πού όχι μόνο συγκίνησε αλλά και επιηρέασε νεότερους ποιητές. Αντιγράφω από ένα δημοσίευμα του Γ.Π. Σαββίδη, στό ΒΗΜΑ (2-7-89) «Ψωτόσο, έδώ και δύο δεκαετίες περίπου, έχει άρχισει νά σχηματίζεται ένας είδος σχολής ή μάλλον ομάδας νεοτερικών ποιητών, μέ κοινή βιοματική καταγωγή από τήν Βορειοδυτική Έλλάδα, και μέ πρωτόσχολο τόν σεμνότατο Έδεσσαίο Μάρκο Μέσκο. Στό πλευρό του έχουν βασημδόν, ήθικά συμπαραχθει νεότεροι όμότεχνοι —όπως οί Ήπειρώτες Βασίλης Γκουρογιάννης (1951) και Μιχάλης Γκανάς (1944) ή ο Γρεβενιώτης Χρήστος Μπράδος (1948-1987) μέ αισθήματα προσωπικής άλληλεγγύης, αν κρίνει κανείς άπλως από τίς διάφορες δημόσιες άφιρώσεις τίς όποιες ανταλλάσσουν».

Σ' αυτή τήν ομάδα τών «όρειών και μεθόριων» άνήκουν άκόμη ο Παναγιώτης Κυπαρίσσης, ο Σωτήρης Δημητρίου και ο Γιάννης Ζαρκάδης. Σπεύδω όμως νά προλάβω κάποια παρεξήγηση πού μπορεί νά δημιουργηθεί. Ο Μάρκος Μέσκο δέν είναι κανένας τοπικός ποιητής πού συγκεντρώνει τήν άγάπη και τήν εκτίμηση τών «συμπατριωτών του». Ο Μέσκο είναι, κατά τή γνώμη μου, ένας από τούς σημαντικότερους ποιητές τής Έλληνικής γλώσσας και έτσι πρέπει νά τόν δοῦμε. Όπως του άξιζει.

ΣΗΜΕΙΑ ΕΠΑΦΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΜΕΣΚΟΥ*

του 'Αλέξανδρου 'Αργυρίου

Τό Μιχαλιό τόν πήρανε στρατιώτη, μᾶς ἔλεγε κά-
ποιος τό 1920.
'Ο Μάρκος Κράλλης, ὁ πίο ἀδύνατος τοῦ λόχου, ὁ
πίο ἀδύνατος τῆς δοξασμένης Μεραρχίας κάπου τό 1958,
πνίγηκε στό ποτάμι «προσπαθώντας...»
Μάνα μᾶς τρώει ἡ λάσπη, ἡ ψείρα, ἡ βρώμα κάπου τό
1935 μᾶς ἔλεγε ἄλλος γιά τούς πολέμους χαρακωμάτων
τοῦ 1920.

Ξαναγυρίζοντας στό 1958, γιά νά δείξω ὅτι ἡ ποίηση εἶ-
ναι μιά θαθειά ἀλληλεγγύη, πάλι ὁ Μᾶρκος Κράλλης, ἡ
τό προσωπεῖο του, ἔλεγε:

Μάνα, γιόμισέ τα δῶρα τά παιδιά.

Τά γνωρίζω τά παιδιά — ὅλα
τά γνωρίζω.

Ἐκεῖνο τό χλωμό παιδί εἶναι τοῦ Ρήγα
τοῦ Πέτρου Ρήγα πού τόν πήρανε ἕνα σούρουπο
στά γερμανικά στρατόπεδα.

Τό διπλανό μέ τά μεγάλα μάτια
εἶναι τοῦ ἀνάπηρου Καπλάνη.

Κι ἐτοῦτο δῶ τό θυζανιάρικο
δέν εἶναι τ' ὄρφανό τῆς κυρά-Δέσπας;
...Μάνα, γιόμισέ τα δῶρα τά παιδιά...

Κοίτα πῶς χαμογελοῦν...

Πόσο ὠραία λένε τά κάλαντα!

Καί ἂν ψάχναμε νά ἐντοπίσουμε τήν ἀνθρωπογεωγρα-
φία τῆς μάνας αὐτῆς, ἐπειδή τήν ἔβαλαν νά ἀναλαμβάνει
ὀριακές πρωτοβουλίες, θά ἀντέγραφα τό ἀκόλουθο:

Ἡ μάνα μου δέν ξέρει ἑλληνικά, καμιά
γλώσσα τοῦ κόσμου δέν μιλεῖ - ὅταν βροντάω
το καριοφύλι χαιρέται, ὅταν παίρνω
θλιβερό σκοπό μοιρολογάει ξερριζώνοντας
τρίχα τρίχα τ' ἄσπρα τῆς μαλλιά...

Καί ἐφόσον ἡ συλλογή ποιημάτων «Μαυροβούνι» (1963)
μεταβαίνει σιωπηρά, ἀπό πλευρᾶς κλίματος, σέ ἄλλες ἀπό
ὄσες ἔθιγε ἡ ἄλλη σειρά τά «Πρὶν ἀπό τό θάνατο» (1958)

* Τό παρόν ἀποτελεῖ μέρος μιᾶς εὐρύτερης μελέτης γιά
τήν ποίηση τοῦ Μάρκου Μέσκου, μελέτη πού βρίσκεται
ὑπό διαμόρφωση.

—ἐνδεικτικός τίτλος— θά δώσω τό τελευταῖο ποίημα τῆς
σύναξης, πιστεύοντας, ὅτι λύνει κάποιες ἀπορίες «γρα-
φῆς» καί «συνείδησης».

Λύνει τίς ἀπορίες; Ἄς πάρω πίσω τό λόγο μου. Μεγά-
λος εἶναι.

Σφάζτε τή φτώχεια ἡ νύχτα νά ὑποχωρήσει!

(Μικρή μου Βαρβάρα, μικρή μου Ἰουλία
μικρή μου Ἰωάννα, πῶ πῶ σᾶς ξέχασα...)

Μαζεύω τίς λέξεις σφάζω, φτώχεια, νύχτα, κι ἀπό κο-
ντά τίς φαινομενικά ἄσχετες Βαρβάρα, Ἰουλία, Ἰωάννα,
μικρές ὅλες —θά ἔλεγα σχεδόν παιδιά— κοπέλες, ἀνθρω-
πιέμαι —ὅσο πίο ἄσχετος εἶμαι— πῶς δένουν καί σέ ποιόν
ὀρίζοντα συγκατοικοῦν, αὐτέξ οἱ λέξεις/καταστάσεις, με-
τά τά ὀνόματα τῶν κοριτσιῶν; (...)

Τέσσερα χρόνια μετά τήν περιβόητη δικτατορία τοῦ
1967, καί μετά τή λύση τῆς «σιωπῆς» —τί ὠραία πού ξε-
χνιοῦνται κάποιες χειρονομίες, ἀσχέτως ἀξίας— ἐκδίδο-
νται «Τά ἀνώνυμα» (1971). Ὁ Μέσκος εἶναι ἤδη ἕνα ὄνο-
μα στόν μικρό ἀλλά ἐνήμερο κοινό πού παρακολουθεῖ τήν
ποίηση. Τόν ἔχει ξεχωρίσει ἡ πολιτεία τῶν λογίων καί ἔχει
ἀσχοληθεῖ μέ τή δουλειά του.

Καιρός λοιπόν νά τό ρίξουμε λίγο στήν ἱστορία: τή μι-
κρή ἱστορία πού δέν μπορεῖ παρά νά μπλέκεται μέ τή με-
γάλη, ὅταν βρισκοῦν ἄκρη καί δέν ἐπινοεῖς τίς συνάφειες.

Λέω συνοψίζοντας:

Ὅταν τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1940, χτυποῦσαν οἱ σειρήνες
τοῦ πολέμου στήν Ἐδεσσα —τά Βοδενά κατά τόν
Μεσαίωνα— ἕνα παιδί θά πήγαινε στήν πρώτη τάξη τοῦ
Δημοτικοῦ. Ὅταν τέλειωνε τόν Αὐγουστο τοῦ 1949 ὁ Ἐμ-
φύλιος πόλεμος, τό ἴδιο παιδί θά βρισκόταν στή μέση τοῦ
παλιοῦ Γυμνασίου. Ἄρχιζε νά μαθαίνει τά καλά γράμμα-
τα. Τί πράγματι συμβαίνει σέ αὐτά τά χρόνια καί τά ἀμέ-
σως μετέπειτα σ' αὐτή τή χώρα πού σέ πολλούς στάθηκε
μητριά, ἄς μήν ἔχουμε τήν ἀφέλεια νά νομίζουμε ὅτι θά
βρίσκαμε ἄκρη, γιά τό πῶς δημιουργεῖται μιά ζωή καί τό
χαμαλί της, ἡ πῶς ξεπετάγεται μιά καλλιτεχνική προσο-
πικότητα. Μποροῦμε ὠστόσο, (χωρίς νά διαφωνοῦμε ἀρ-
κετά ὥστε νά μήν ἐπικοινωνοῦμε), νά ἀρκεστοῦμε στά συ-
γκεκριμένα ἔργα λογοτεχνίας (πού ἔχουμε στή διάθεσή

μας) και να κοιτάξουμε τί αυτά τά ίδια έργα αντιπροσωπεύουν και αναπαράγουν: από μιά εποχή κι από έναν άνθρωπο.

Ἐξηγοῦμαι. Συμβαίνει νά πιστεύω ὅτι τά βιογραφικά στοιχεία ἑνός συγγραφέα δέν μᾶς βοηθᾶνε στήν ἐρμηνεία τοῦ ἔργου του καί συχνά μᾶς παραπλανοῦν. Πολλά εἶναι καί ἀνυπόληπτα. Χωρίς αὐτό νά συνεπάγεται ὅτι ὁ συγγραφέας δέν ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπό τήν ἐποχή του καί μάλιστα δέν ἐκφράζει ἕνα «κόσμο τῆς» (κατά τόν τρόπο πού τόν συνέλαβε καί κατά τόν τρόπο πού δέχθηκε τά γεγονότα, ὅσα συνάντησε καί ἐκεῖνα πού τόν συναντήσανε). Καί βέβαια ὄχι μόνο τά ἐθνικά, πολιτικά, κοινωνικά, —πεδίο «ἰδεῶν»— ἀλλά καί τά πολιτισμικά, καλλιτεχνικά —πεδίο «ἑσωτερικοῦ βίου»— καί τά συνεπαγόμενα, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός.

Ἐπιπλέον ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς ποίησης τοῦ Μέσκου πού παρέθεσα ἀρχίζοντας, εἶναι ἐνδεικτική μιᾶς ποιητικῆς συνθήκης πού τήν ἐντοπίζουμε στά πράγματα ἀφαιρετικά καί συγχρόνως τά βρισκουμε μεταφρασμένα/μετασηματισμένα σέ δικούς τους κώδικες. Καί ἐπειδή τά λόγια εἶναι εὐκόλα, θά καταφύγω σέ συγκεκριμένα ποιήματα, προσπαθώντας νά εἰσπράξουμε τίς «εἰδήσεις» τους.

Ἡ φαντασία πέτρα στό λαίμο:

*Ἡ λίμνη πού ἱστοροῦσα ψόφιο ἄλογο
κάτω ἀπ' τόν στενό κύκλο τοῦ γύπα
ἕνα γύρο τά ξερά δάση καί
ἡ μπαταριά στόν κάμπο δέκα νεκροί.
(Περίμενε μιά στιγμή
νά δέσω τήν τσακισμένη φτερούγα).*

Φαντάζομαι γιά ὄσους ἐπικοινωνοῦν μέ τήν ποίηση τοῦ Μέσκου σχετικά λίγο, ἄς ποῦμε γιά λόγους τυχαίους, ὅτι τό ποίημα πού ἀνέγνωσα θά τοῦς ἄφησε τήν ἐντύπωση ὅτι ἔχει πολλούς ἄξονες καί κανένας ἐξ αὐτῶν δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι περίξ αὐτοῦ στρέφεται ἡ «ἰδέα». Οἱ λέξεις τοῦ ποιήματος ἔχουν ἐπίσης διαφορετική γραμματική, καί ἄλλη πραγματική προέλευση. Νά δάλουμε πλῆι στήν «πέτρα» καί τή «λίμνη»; Ἔστω. Μέ τό «φαντασία» καί τό «ἱστοροῦσα», ὁμως, μεταβαίνουμε σέ ἄλλο περιβάλλον. Καί μπορῶ ἔτσι, ἀνοίγοντας μικροῦς κύκλους, νά συνεχίσω μέ τά ἀνάλογα καί μή. Κι ὁμως, ἂν πονηρευτοῦμε, ἔχουμε μιά παράσταση πού τήν διαφοροποιεῖ: ἡ διάρκειά της κρατάει πολύ. Ἀπό τόν 2ο στίχο ἕως τόν 5ο, ὅπου παρακολουθοῦμε ἀφαιρετικά ἕνα «ἐπεισόδιο» μέ δραματικό τέλος

χωρίς ἔμφραση. Ἄραγε ἐξ αὐτοῦ νά προκύπτει ἡ «τσακισμένη φτερούγα» καί ἡ χειρονομία γιά νά προστατευθεῖ:

Τό σχεδιάγραμμα καταγωγῆς φυσιολατρικό:

Στό Βέριμον ἡ λίμνη τοῦ Ὀστρόδου

πλήρης ἀπό σκοτωμένα πουλιά.

Ἄν πάρεις τό δρόμο τῆς Κέλης

πληγές ἀπ' τόν καημό τοῦ κλέφτη.

Ὁ κάτω δρόμος σγουρός

ἀπό τίς καστανιές—

*στό χάνι τοῦ Μουχαρέμ καί σ' ὄνειρο τῆς Στάνκαινας—
φύλακες ἀμέτρητοι καταπόδι.*

Πρόκειται γιά εἰκόνα εἰδυλιακή, θά τή λέγαμε σέ πρώτη ἐντύπωση. Τοπίο φυσιολατρικό— ἐκ καταγωγῆς μᾶς εἰδοποιεῖ— σέ συγκεκριμένο τόπο, στόν ὁποῖο ὁδοιορεῖς (β' γραμματικό πρόσωπο). Βουνό, Λίμνη ἀλλά καί «σκοτωμένα πουλιά», τό στοιχείο ὁμως αὐτό ἀλλάζει λίγο τό περιβάλλον, καθώς ἡ ἐπόμενη κίνηση μᾶς (καθ' ὁδὸν γαί) στό νά λάβουμε γνώση γιά τίς «πληγές ἀπ' τόν καημό τοῦ κλέφτη». Ὡστόσο, οὔτε ὁ κλέφτης, οὔτε ὁ καημός του ἀπό τίς πληγές ὀρίζονται. Ἔχουν διαχρονικές διαστάσεις:

Ἐπιπλέον, ὅπως τό πάρεις, καί πάντως δέν παύουν ἔτσι νά λειτουργοῦν σέ ἕνα κόσμο μέ συγκεκριμένες μνήμες. Ἀμέσως ὁμως— ἴσως γιά νά μή βαρύνει τό κλίμα—, ὁ περίπατος συνεχίζεται μέσα στό «σγουρό» —μέ τίς καστανιές— δρόμο, ὅπου στό χάνι (πού ἐμπλέκεται ἀπρόοπτα μέ τὸ ὄνειρο - ἄλλη κατηγορία) παρουσιάζονται «καταπόδι» οἱ ἀμέτρητοι φύλακες. Ἄν τά ὑλικά πού μαζεύτηκαν στό ποίημα φαίνονται ἀσύμβατα, καί δέν μᾶς ὀρίζουν μιά κατάσταση, πολλά τά «τινά» πού μπορεῖ νά συμβαίνουν. Διότι γιά νά ἐπικοινωνοῦμε μέ τήν ποίηση μᾶς χρειάζονται κάποια— ἔτσι τά εἶπαν— συμφωνημένα ὑπονοούμενα. Βρίσκονται;

Ὅσο σηκώνει ἡ πείρα μου, λίγα ποιήματα δέν ἀρκοῦν γιά νά βροῦμε τήν ἀκρῆ ἢ τό μυθικό περιβάλλον στό ὁποῖο ἐντάσσονται. Οἱ ἀνθολογίες, λίγο πολύ, εἶναι περιττές, τό πολύ νά μᾶς θάξουν σέ πειρασμούς. Ἀντίθετα, ἡ ποιητική συλλογή καί κατ' ἐπέκταση τό σύνολο ἑνός ποιητικοῦ ἔργου μᾶς πείθει γιά τόν κόσμο καί τήν αὐθεντικότητά του, ἂν τόν συναντήσουμε καί τόν ἐπισημάνουμε.

Λυπᾶμαι πού ἡ ἐπιχειρηματολογία μου θά μείνει ἀπότομα στή μέση καί ἐλπίζω ἡ συμπλήρωσή της δέν θά καθυστερήσει, ἂν θά ἐξαρηθεῖ ἀπό τή θέλησή μου.

μή φοβᾶσαι κι ἂν τά δουνά μαυρίζουν
ἀπό τόν Χάροντα καί τοὺς ἀποθαμένους

*Φυλακή μαύρη τοῦ κόσμου εἰκόνα
σύννεφα βροχῆς φεγγάρι τ' οὐρανοῦ
ἀπόγεμα λυπᾶμαι μάτωμα τοῦ νοῦ
ἀναρθρο ἔχει γειά στόν γκριζόν αἰώνα.*

*Μέ τή φωνή τῆς μάνας τραγουδοῦσες
λεύκα τοῦ τζιαντέ ταπεινή φτελιά.
Περνοῦν ἀπ' ἔξω τά μικρά πουλιά
σάν ὄνειρο ἔτσι τά χαϊδολογοῦσες.*

*Ἐπίγειο μνήμη καί φοιχτή παγίδα
τέσσερις τοῖχοι τοῦ Ἄδη κακό.
Πάνω στή ζωὴ αἶμα καί οὐρλιαχτό
πάει καί πάει στόν οὐρανὸ ἢ ἐλπίδα.*

*Πῶς μονκανίζει τρυφερό μοσχάρι
σέ μιά χώρα ἀνείδωτη μακρινή
πῶς παπαρούνα σκάει κόκκινη
τό ἄνθος πάντα στό χλωμό κλωνάρι.*

*Ἐδῶ σιωπὴ καί σκοτεινὴ ὑγρασία
σημαία βουβῆ τοῦ παλιοῦ καιροῦ.
Δίχως σκοπὸ τραγοῦδι τοῦ νεροῦ
ἢ Ἐπανάσταση ἀπλῶς εἰκασία.*

(V, Ἰδιωτικὸ νεκροταφεῖο, 1975)

ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΡΚΟ. ΕΝΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

τοῦ Βασίλη Παπᾶ

Τὸν ποιητὴ Μάρκο Μέσκο τὸν γνώρισα τὸ 1976, σὲ μιὰ ὀλιγόλεπτη, στὰ πεταχτά, συνάντησή μας, τὴν ὁποία εἶχε ἐπιδιώξει ὁ πατέρας μου, μερμινώντας νὰ φέρει σ' ἐπαφή, ἕναν, ἤδη, γνωστό, πνευματικὸ ἄνθρωπο τῆς πόλης, μ' ἐμένα, νεαρό, τότε, πού εἶχε ἀντιληφθεῖ ὅτι γράφω.

Γιὰ πολλὰ χρόνια ἀκουγα τὸ ὄνομα τοῦ Μέσκου, νὰ ἀναδύεται ἀπὸ μιὰ διαδικασία ὑπόγειας φήμης, περισσότερο, καὶ κάποια στιγμή, ἀποφάσισα ν' ἀναζητήσω καὶ νὰ ἐντοπίσω, ὄχι εὐκόλα, ἕνα, δυὸ βιβλία του καὶ αὐτὰ, χάρις τοῦ βιβλιοπωλείου πού διατηροῦσε, τότε, ἀρχές τοῦ '70 στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ ποιητὴς Μανόλης Ἀναγνωστάκης μὲ τὴ γυναίκα του Νόρα.

«Ἄ, εἶναι πολὺ καλός», θυμᾶμαι τὸ σύντομο, κοφτὸ σχόλιό του, ὅταν εὐγενικὰ μοῦ παρέδιδε ἀπὸ τὸ ράφι τὰ «Ἄλογα στὸν ἵππόδρομο» κι αὐτὰ ἦταν, οὐσιαστικά, πού γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ ἀποτελοῦσαν ὅλη τὴ γνώση μου γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μέσκου, μὲ τὴν προσθήκη μερικῶν, ἀκόμα, σκόρπιων κειμένων, πού δημοσίευε κάθε τόσο ὁ ποιητὴς στὸν τοπικὸ τύπο, ἀπευθυνόμενα, κυρίως, σὲ φίλους. Δέν εἶχε τύχει, ὡστόσο, νὰ βρεθοῦμε καὶ δέν τὸν γνώριζα, ἐπομένως, φυσιογνωμικά.

Ὅταν συναντήθηκαμε, ὁμως, τὴ μέρα ἐκείνη, θυμήθηκα, ἀμέσως, πῶς καὶ βέβαια τὸν ἤξερα, τὸν εἶχα δεῖ, μάλιστα, ἀρκετὲς φορές, περιέργως, πολλὰ χρόνια πρὶν, ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60 καὶ εἶχα συγκρατήσει τὴ φυσιογνωμία του, γιατί στὴ βόλτα, τότε, τῆς Ἐδεσσας στὸ τεράστιο ἐκεῖνο tableau ἀνακοινώσεων πού διαδραματίζονταν καθημερινὰ στὸν κεντρικὸ δρόμο τῆς πόλης, ἂν καὶ μικρὸ παιδί, εἶχα ἐντοπίσει, ἐπανειλημμένα, καὶ παρατηρήσει, θὰ ἔλεγα, προσεκτικὰ τὸ κεφάλι τοῦ Μάρκου νὰ ἐξέχει καὶ νὰ περιφέρεται ἀνάμεσα στὸ πλῆθος, σὰν περισκόπιο ὑποβρυχίου.

Κάποια στιγμή, ὁμως, τὸ κεφάλι ἐξαφανίστηκε. Ἐγώ, φυσικά, δέν τὸ ἀντελήφθην, οὔτε, βεβαίως καὶ τὸ ἀναρωτήθηκα. Τὸ ὅτι εἶχε λείψει, ὅλ' αὐτὰ τὰ χρόνια, τὸ διαπίστωσα, ὅπως, ἐξ ἄλλου, γίνεται τὴ μέρα, ἀκριβῶς, πού γνωριστήκαμε.

Ἀργότερα, ὅταν γίναμε, πλέον, φίλοι, μοῦ ἐκμυστηρεύθηκε ὅλη τὴν περιπετειώδη ἐγκατάλειψη τῆς γενετειρᾶς του τὸ '65 μὲ τὴν ταυτόχρονη ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν προ-

σοδοφόρα ἐργασία τοῦ πατέρα του γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα φτωχὸς καὶ πένης καὶ ὄψιμος μαθητὴς τῆς σχολῆς Δοξιάδη, ἀπὸ ὅπου θὰ ἀποφοιτήσει ὡς γραφίστας.

Τὸ '65, λοιπόν, διασχίζοντας τὰ τριάντα, ὁ Μέσκος φεύγει ἀπὸ τὴν Ἐδεσσα, ἔχοντας ἤδη ζήσει ἐκεῖ, τὰ παιδιὰ καὶ του χρόνια, τὴν ἐφηβεία ἀλλὰ καὶ ὅλη τὴν πρώτη νεότητα. Τὰ χρόνια, ὁμως, αὐτὰ, δέν εἶναι τὰ ὁποιαδήποτε χρόνια.

Γεννημένος τὸ '35, βιώνει κατ' ἀρχάς τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς. Ἀποτυπώνει καὶ ἀποκτᾶ ἀπὸ πρῶτο χέρι μιὰ σειρά εἰκόνων, ἐπεισοδίων καὶ ἐντυπώσεων τοῦ ἐμφυλίου καὶ, ἐν συνεχεία, ζεῖ καὶ αἰσθάνεται ἀρκετὰ ἔντονα ὅλη τὴ σιδερόφρακτη μετεμφυλιακὴ δεκαετία τοῦ '50, ὅπου ἡ πόλη ἔχει ἐρημώσει, ἀκόμα καὶ στὰ μάτια ἐνός ἐφήβου. Πολλοὶ γνωστοὶ καὶ φίλοι πού διασώθηκαν ἀπ' τὰ βουνὰ καὶ τίς μάχες τῆς ταραγμένης περιόδου, δέν γυρίζουν ὡστόσο πίσω καὶ, δέν θὰ ζοῦν, πλέον, ἐκεῖ.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλης ὑπομένει πολλαπλοῦς καὶ ποικίλους ἀκρωτηριασμούς, ἐνῶ, ἡ σειρά αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν γεγονότων δέν συμμετέχει ἐν συνεχεία, σὲ ὅτι ἴσχυσε γιὰ ὄλες τίς ἄλλες περιπτώσεις, ὅπου τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἐπούλωσε πληγές, κατεῦνασε πάθη, μαλάκωσε μίση, ἐπέκτεινε τὴν κατανόηση καὶ κάποια στιγμή, ἔχοντας διαγράψει τὸν κύκλο του ὁ χρόνος, ἐπαναπροσδιόρισε καὶ ξανά τακτοποίησε τὰ πράγματα.

Τὸ βλέμμα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, εἶχε πολλές εὐκαιρίες ἀπὸ τότε, διατρέχοντας διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα, νὰ φανερώσει τὰ σημάδια τῆς «ἐπιείκειας» του, εἴτε ὡς συμπεριφορὰ τοῦ ἐπίσημου κράτους, εἴτε ὡς ἀπόψεις τῆς κοινῆς γνώμης. Γιὰ κάποιον κόσμο, ὁμως, παρέμεινε διαρκῶς παγωμένο καὶ ἀδιάφορο. Ἐναν κόσμο πού ἀπὸ τότε ἕως σήμερα, ζεῖ μετέωρος τὴ δική του βουβὴ περιπέτεια, μέσα σ' ἕνα ἐχθρικό, κατ' οὐσίαν, περιβάλλον, πού δέν τοῦ παραχωρεῖ τὸ παραμικρὸ δικαίωμα, οὔτε κἀν, τῆς ἐκδήλωσης τοῦ ἀναστεναγμοῦ του.

Μόνον ἡ λογοτεχνία καὶ ὁ ὑπαινικτικὸς λόγος τῆς ποίησης, μοροῦν νὰ ἐρθοῦν ἀρωγοὶ του σ' αὐτὸν τὸν παρλιότισμό. Κι ἐδῶ εἶναι πού ἀρχίζει νὰ ξετυλίγεται τὸ νήμα τῆς ποίησης ἀλλὰ καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου τοῦ Μάρκου Μέσκου.

Σήμερα πού όλο και πληθαίνουν τά κείμενα για τό έργο του τά πρώτα στοιχεία πού έντοπίζονται, είναι ή σχέση του μέ τόν γενέθλιο τόπο, ή σημασία και ό πρωταγωνιστικός ρόλος του τοπίου του και θεαίως, οί άγνωστες ή λιγότερο φωτισμένες πτυχές τής έσωτερικής του ιστορίας.

Αυτές, άκριβώς, είναι οί φλέβες πού έγκαίως ανακαλύπτει και άντλει ό ψυχισμός του, για ν' αναβλύζει, έκτοτε, σταθερά από κεί τό ποιητικό ύλικό, διαποτίζοντας όλο τό έπερχόμενο έργο.

Αυτή είναι ή βάση από τήν όποία φτερουγίζει και τινάζεται τό ποίημα σάν περιστέρι για νά ταξιδέψει μακριά, άλλα και πάλι έδω, στό τέλος, νά επιστρέψει.

Αυτές είναι οί συντεταγμένες άλλα και τά έπανερχόμενα θέματα πού δέν θά τά εγκαταλείψει ποτέ ό Μέσκος, μεταφέροντάς τα σέ διαφορετική, βέβαια, κάθε φορά ένταση και θερμοκρασία έως τήν τελευταία συλλογή του.

Τό τοπίο είναι ήδη ματωμένο από τά πρώτα νεανικά ποιήματά του «Πρίν από τό θάνατο», όπου ακόμα και οί ταπεινές έπαρχιακές εικόνες πού περνάνε στό διδλίό, είναι ζυμωμένες μέ τό αίμα των χρόνων εκείνων:

*Κόπηκε στά δύο ή ζητωκραυγή όταν θυμήθηκα
πώς στό ίδιο μέρος του γηπέδου είχαν ξαπλώσει
είκοσι έννιά όλόγυμνα πτώματα
χωρίς κεφάλια...*

λέει κάπου στό ποίημά του «Έπαρχιακό γήπεδο», ένω απόηχος αυτού του κλίματος συναντάμε και στό πρόσφατο διδλίό του «Χαιρετισμοί»:

*Τί γνώριζε τό μαχαίρι στό κόκαλο τί γνώριζαν οί
πυροβολημένοι
στόν τοίχο μιά παπαρούνα σάλευε στά πόδια τους
έςυ πές κόκκινο άθωο,
και κραυγή στοιχειωμένης γυναίκας —ήταν, λένε,
κάποτε ώραία!
(Δρακόσπιτα)*

Άπό τήν άλλη μεριά ή πόλη και ό περιβάλλον χώρος της, πού, διατηρεί, ακόμα, έντονο τό παιχνίδι των τεσσά-

ρων έποχών και συγκρατεί όλες τίς μικρές και άνεπαίσθητες τους λεπτομέρειες, μετατρέπεται σ' ένα πεδίο διαρκούς ποιητικής τροφοδοσίας.

Ζώα, πουλιά, δέντρα, φυτά, ό Μέσκος τά παρατηρεί και, έν συνεχεία, τά άποσπά από τό φυσικό τους χώρο για νά τά μεταφυτέψει στό δικό του προσωπικό, έσωτερικό παράδεισο. Όχι, όμως, μέ τήν έλαφρότητα μιās άπλης, ειδυλλιακής διαδικασίας.

Ό Μέσκος άποσπά τή φύση και τήν ύφαινει, μετά, σάν έντομο στόν ιστό των λέξεών του, μ' ένα κοφτό, νευρικό και γρηγορότερο όσο πλησιάζουμε προς τό σήμερα μοντάζ, παρεμβάλλοντας σχόλια, έκτιμήσεις, ανακαλώντας μνήμες, έντάσσοντας τρυφερές, λυρικές ύποσημειώσεις και τήν ταλαντευόμενη, θεαίως, μέσα στό χρόνο ψυχική του διάθεση. Έξισοροπώντας, στό τέλος, όλα αυτά και επιτυγχάνοντας τήν όμοιογενοποίησή τους, όταν τά λουστράρει μέ τό θερμικό του μεγάλο τεχνίτη. Κι αυτή, είναι ή ιδιαίτερη δυναμική πού διαθέτει ή ποίηση του Μέσκου, μιά μοναδική ρωμαλαιότητα, πέρα από τό πολύτιμο ύλικό τήν κινητήρια δύναμή της.

Τελιώνοντας αυτή τή σύντομη αναφορά, θά ήθελα νά ύπενθυμίσω, πώς, τά όργανα άρρησαν, άρκετά, νά βαρέσουν για τόν Μάρκο Μέσκο.

Υπάρχουν διδλία πού ταξίδεψαν για δεκαετίες όλόκληρες μέσα στην άπόλυτη σιωπή και άδιαφορία, πάντοτε μέ τήν όφειλόμενη άξιοπρέπεια πού τούς άρμόζει. Γι' αυτό και ή έπανακάλυψή τους, σήμερα, γίνεται, ακόμα, πιό θριαμβευτική για τόν συγγραφέα τους.

Τά όργανα, βέβαια, άρρησαν νά βαρέσουν, γενικώς, και για τούς ύπόλοιπους, μεγάλους εκπροσώπους τής δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς, τής τελευταίας, ίσως, πού διατηρεί κάποια πατερικά στοιχεία στή φυσιογνωμία της, μέ τήν έννοια τής άποστροφής προς τή δημοσιότητα, όπως συνέβαινε και μέ τούς πατέρες τής εκκλησίας όταν κρύβονταν στά δουνά, νά μήν τούς βρούν και τούς χρίσουν επισκόπους.

Πόσα μηνύματα λάβατε πόσα στείλατε;

*Περπατούνε τά φύλλα μέ φώς και σιά τάματα του άέρα
μάταια και προδομένα. Δέν τά σώζουν όλες οί άγαθοεργίες
του κόσμου, άς πούμε ένα ποτήρι κρύο νερό, ένας χορός,
ένας γάμος, μιά συνέλευση άυστηρή στά περιεργα χρόνια,
χτές — οί κρεμασμένοι αιώρούνται συχνά, άλλα αυτούς*

*λησμόνησέ τους, θάψτε τους έπιτέλους. Τί λέγαμε λοιπόν
για τ' άνθη, τούς καρπούς, τά φύλλα στά κατάρτια των δέντρων,
μιά ψυχούλα σήνει, ένα φύσημα λαμπερό και πάνε και πάνε
ταξίδια χωρίς προορισμό, άς όψεται ό Βοριάς και ό χτυκιάρης
Νότος πού κτρινίζει τήν προδοσία (πρώμη και φαρμακερή).*

*Φύλλα πλημύρες, στρουθία στάλες στόν ουρανό, ελάχιστες
σάρκες
πετούν χάνοντας τό βάρος τής όμορφιάς, τής μοναξιάς, ποιός
ξέρει; Στο μονάκριβο πόδι ή χαρά τους, όσο διαρκεί
άεροδρομούν
έπί των επάλξεων και σιωπηλά αιωνίως στά στρωσίδια
των τάφων. Θρύμματα μόσκου καθώς άντιστέκεται ή σκόνη.
Όμως*

*φύλλα· χιλιάδες μπαϊράκια, τά κρασάτα. οί άχρες, τί
πορτοκαλιά.
νά τά μνημονεύσουμε. Άκόμα και τ' άειθαλή πού ψεύδονται
συνεχώς.*

*Άνεμοι φθινοπωρινοί άγιάζι του πάγου τά μοιρολόγια τους.
μά θά ξανάρθουν τά φύλλα, τό λένε οί άπρόβλεπτοι οίωνοί
της παμπάλιας τάξης· προπαντός τά φύλλα τής πικροδάφνης.*

(Φύλλα, Χαιρετισμοί, 1995)

Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΜΟΥ ΑΜΗΧΑΝΙΑ

στή Μαρίνα Μαροπούλου

Θερά εὐχαριστώντας τούς φίλους πού προηγήθηκαν ἀπόψε, αἰσθάνομαι τήν ἀνάγκη (πρίν, καί ἀπό τήν ἀμηχανία τῆς ἀνάγνωσης τῶν ποιημάτων) νά πῶ δύο λόγια.

Ἔχει τά καλά της καί ἡ μακρινή Ἐπαρχία. Ἀπό τήν ἐποχὴ τοῦ Ριχάρδου οἱ φύλακες, οἱ πολυγενεῖς, φαγώνονται ἀπό τίς τίγρεις —μά δέν φαγώνονται, ἐν τέλει.

Ὁ κόσμος σκοντάφτει, συχνά παραπαίει, ὀδεύει πρὸς τὴ λησμονιά μά πάλι ὀρθώνεται γιὰ ν' ἀρχίσει τὰ μάταια —ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Τό μυστικὸ τῆς ἀλήθειας τῶν ποιημάτων ἀνήκει στόν γυμνὸ βασιλιά. Ἀλλά ὄχι μόνον διαπιστωμένο ἀπὸ τὰ παιδιά. Γιατί καί ἡ γνώση τῆς ματαιότητος, ἀπὸ τοὺς ἐνέχοντες, βοηθεῖ νά πλησιάσουμε τὰ ἐπάλλῃλα μυστήρια καί τίς μυστικὲς πηγές τῆς ἔμπνευσης.

Βρισκόμαστε στὴν αἰώνια ἀνακύκλωση τῆς γραφῆς κι ὁμως ἀναζητώντας τὸ λευκὸ, τὸ ἄγραφο φύλλο, τὸ μηδέποτε (θαρρεῖς) εἰπωμένο.

Ὁ λόγος βέβαια γιὰ τὸν σιωπηλὸ μάρτυρα τοῦ ποιήματος, γιὰ τὴν Ποίηση καί τὸ ραντεβου τῆς μετὰ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ πού μοιάζει καθυστερημένο, σχεδὸν ἀκυρωμένο.

Ἡ σύμπτωση, τελικά, δέν συμπίπτει· ἡ Ποίηση, θά ἔλεγε κανεῖς, εἶναι ἐκτός παρόντος χρόνου —ἀλλά, στὰ ἐπιφανήνομενα, δέν ἦταν πάντα ἐκτός χρόνου; Καί οἱ ἄνθρωποι, μαζί μέ ὅλα τὰ ὄντα (ισότιμα τοῦ σύμπαντος) οἱ ἀριθμοί, τὰ αἰσθήματα;

Ἔνας σωρὸς προσκείμενες διαψεύσεις καί προδοσίες. Ἦττες μεγαλοπρεπεῖς, ἀπώλειες καί ρωγμές· ὁ ἀέρας, ἀκόμα, ὁ τοῦ ζωτικῆς ψεύδους, τὸ ἕνα πρόσωπο (τὸ περίπου ἀνύπαρκτο) τῆς ἀλήθειας, τὸ κάλπικο δειλινὸ καί οἱ ἀναγκαῖες ψευδαισθήσεις —κυκλώνας· καί ποιά ἡ τάξη τῆς ἀκρῆς;

Τί θά γίνει μέ ὅλα τὰ προκείμενα συμπαρομαρτοῦνται; Φερ' εἰπεῖν ἡ ἱερότητα τῶν ἀνωνύμων. Μήπως μέ τοὺς νεκροὺς φίλους σήμερα ζοῦμε;

Ἄν περάσουμε τὸ ποτάμι, ἂν δηλαδή πρέπει νά γράφουμε Ποίηση καί Ποίηση νά μνημονεύουμε, ἂν πρέπει (κατόπιν) νά περάσουμε στό δάθος διερευνώντας ὅσα ἐνδεχόμενα ἀνταμώσουμε στὴν κατάδυση, μήν τάχα τότε μπορούμε νά ψελλίσουμε τί πιθανόν σημαίνει σήμερα νά διαβάζουμε ποιήματα;

Γιὰ τὴν Ποίηση μιά προσωπική δήλωση πίστεως ἐνώπιόν σας ὁ μόνος σίγουρος λόγος. Πατρίδα μου εἶναι ἡ Ποίηση.

Ἀκόμα κάτι: Γιὰ τὸ ἀνυπεράσπιστο ποιήμα ἢ συνηγορία, θά προτιμοῦσα. Θέλω νά πῶ γιὰ τὸν κόσμον τοῦ ποιήματος πού τὸ συνιστᾷ προκαλώντας τὴν ἔμπνευσή μας, μέ τὴν ὅποια κατοπινὴ του χάρις.

Νά δοῦμε ἄραγε ξανά ἀπὸ ποιά ὑλικά φτιάχτηκε (φτιάξαμε) τὴ ζωὴ μας, γίνεται;

Ἐνώπιος ἐνωπίω λοιπόν: Προστατεύεται ἡ μαρμάρωσι τοῦ ποιήματος ἀπὸ τὴ δημόσια ἀνάγνωσή του; Ἡ σημερινὴ του ἐπίκληση τί τάχα σημαίνει;

Εἶναι τὸ ποιήμα νέο; Γράφεται, τὸ βράδυ αὐτό, πάλι; Τὸ ἀνασύρουμε ἀπὸ τὴ σιωπὴ του πού, ἔτσι κι ἄλλιως, ἐκεῖ καταλήγει; Σάμπως χωρὶς πνοή, σὲ κατάσταση λανθάνουσας νεκροφάνειας τὸ ποιήμα κεῖται στὴ σιγή. Ἀνασταίνεται ὀλάκερο καί μέ ποῖαν ἀνάγνωση-ἐκθεση; Ὑπάρχει μαγικὸ πρόσταγμα πού κινητοποιεῖ ἔξω τὸν Λάζαρο;

Ποῖο μυστικὸ μοιράζεται, ἐν εἶδει κοινωνίας, καθὼς τὰ «κόκκινα χεῖλη ἐφίλησα»; (Ὁ,τι ἐξηγεῖται καί ὁ,τι δέν ἐξηγεῖται, ἀνοίγει τὸ στόμα καί τὰ μάτια χαράζουν).

Πιθανόν μιά αὐτοχειρία, πού κατευθύνει τὸ φρόνημα τῶν θεμελιῶν τοῦ ποιήματος, δηλαδή τοὺς ἤδη νεκροὺς;

Ἄν, ἐπὶ πλέον, οἱ διαφορετικὲς ἀναγνώσεις τῶν ποιημάτων μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς τίς ἐτοιμόρροπες καί πάλι ἀπαντήσεις, τὰ ἐρωτηματικὰ παραμένουν ἐξακολουθητικά:

ἀπαγορεύσεις, τότε, ἀπαγορεύσεις σήμερα·

καί αὐριον ἀπαγορεύσεις;

Μιά ζωὴ τὸ τραῦμα.

Πιὸ αἰσιόδοξα (ἴσως). Μήπως ἡ ἐπίκληση μᾶς αἰχμηρῆς νοσταλγίας (τῶν μελλοντικῶν ἀναγνωστῶν πιθανόν) γιὰ νά μᾶς θυμοῦνται πάντοτε νέους μέ τ' ἄνθη τῶν τελειωμένων καί τοὺς βαθύτατους ἀναστεναγμοὺς; Μήπως ἡ ἀνέγχιτη, κι ὁμως, ἀφή τῆς πεταλούδας;

Τί τέλος πάντων σημαίνει σήμερα ἡ ἀνάγνωση ποιημάτων ἐνώπιον κοινού. Πάει καιρός τώρα πού εἰπώθηκεν ὅτι μέ τίποτε δέν κινητοποιοῦνται οἱ μάξες —ἔστω καί ἂν διαρκῶς ὀνειρευόμαστε, Μανόλη Λαμπρίδη.

Ὅμως (γιὰ νά τελειώνουμε): Μᾶς συνέβη ὁ,τι γράψαμε. Καί, ἂν κάθε ποιήμα εἶναι μιά νέα γλώσσα, πάλι καί πάλι τὰ ἐρωτήματα πολλαπλά. Σὲ ποιά κρίσιμα καταφάσκουμε;

Μᾶλλον μειδιώντας ἰσχυρίζομαι ὅτι μᾶς λείπουν τὰ τιποτένια. Γιατί καί ἡ Ποίηση κάποιες στιγμὲς δέν χρειάζεται.

Πέραν αὐτῶν, στό χοϊκὸ διάστημα, μπορούμε κι ἄλλα νά φανταστοῦμε.

Μᾶρκος Μέσκος, 28.4.98

ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΟ ΑΛΛΑ ΓΚΡΕΚΑ

Κυριακή είκοσιτέσσερις Μαΐου. Ο Θόδωρος Ἀγγελόπουλος βραβεύεται με τό Χρυσό Φοίνικα στίς Κάννες γιά τό ἔργο του «Μιά αἰωνιότητα καί μία μέρα». Τό ἴδιο βράδυ, ἑκατό κρετίνοι, πού βανδαλίζουν τήν Ὁμόνοια, μονοπωλοῦν τό ἐνδιαφέρον τῶν καναλιῶν. Ὁ Χρυσός Φοίνικας τοῦ Ἀγγελόπουλου περνά τρίτη ἢ τέταρτη εἰδηση ἐνώ ἡ ἐπικείμενη ἐπίσκεψη τῆς Σοφίας καί τοῦ Χουάν Κάρλος καί τά λήμματα Βούλγαρος ἢ Πόντιος στό λεξικό τοῦ Μπαμπινιώτη κατακλύζουν τά τηλεοπτικά παράθυρα.

Θά μπορούσε νά ἦταν ἄλλη μία εὐκαιρία γιά νά καταγγείλουμε τήν παρακμή ἀναθερμαίνοντας τήν ἀτέρμονη συζήτηση περί πολιτισμικῆς ἀφασίας καί ἀξιολογικῆς ἀποσάθρωσης. Ἀλλά φοβᾶμαι πῶς δέν ἔχει καί τόσο νόημα. Αὐτό πού δείχνουν παρόμοιες ἐξωφρενικές ἱεραρχήσεις καί ἀξιολογήσεις εἶναι πῶς στήν Ἑλλάδα τοῦ '98 τό μεταμοντέρνο ἔχει ἤδη ἀλώσει τό δημόσιο χῶρο. Μπορεῖ νά μήν παράγουμε πρωτογενῶς μεταμοντέρνα αὐτά ἀγαθά καί νά ἐρίζουμε ἀπλῶς γιά τό ποῖος ὄμιλος συμφερόντων θά διαχειριστεῖ ὡς μεταπράτης τή νέα ψηφιακή ἐποχή, ἀλλά φαίνεται πῶς ἔχουμε τήν ἱκανότητα νά παράγουμε μηδενισμό ἐκ τοῦ ὑστερήματος. Δέν εἶναι δηλαδή ὁ ἀνθηρός καπιταλισμός μας πού τήν συγκεκριμένη Κυριακή ἔθεσε τοῦς ἑκατό χούλιγκαν πάνω ἀπό τό γεγονός τῆς νίκης τοῦ Ἀγγελόπουλου. Εἶναι αὐτή ἡ περιφρημένη ἑλληνική ἐξαιρέση πού συνδυάζει τή δημοσιονομική προσαρμογή καί τίς δέκα ἐντολές

συνέχεια ἀπέναντι

Ἡ φαντασία στόν τοῖχο

Ἡ τελευταία διαφημιστική καμπάνια τοῦ τοιγάρου "Silk Cut" ἀρέσει, ἀκούω, σέ πολύ κόσμο. Γιά τήν ἀκριβεία πιστεύω ὅτι ἀρέσει, ἐπειδή ἀπογυμνώνει τά ἐπιχειρήματα, καί τά ὑπερ καί τά κατά, ὀδηγώντας τελικά τόν ἀποδέκτη της σέ ἀμήχανη συγκατάβαση.

Σέ ἀντίθεση μέ ἄλλες διαφημίσεις πού «στόρν λαιν» καί «κεντρική ἰδέα» μαζί καλύπτονται σέ μιά-δύο ἀράδες, ἡ διαφήμιση αὐτή ἀξιοποιεῖ πρός ὄφελος τοῦ προϊόντος της τή δύναμη τῶν συνευρισμῶν τοῦ θεατῆ.

Εἶναι χωρίς λόγια. Ὁ παρατηρητής ὅμως πρέπει νά πει πολλά γιά νά τήν περιγράψει.

Γενικά, οἱ διαφημίσεις τοῦ "Silk Cut" μερδεύουν. Εἶναι καλόγονοτες ἢ κακόγονοτες; Μᾶλλον βρῖσκονται στό μεταίχμιο. Ἐπιμένουν δέ στό ὀπτικό λογοπαίγνιο τοῦ σκιασμένου μῶδ μεταξωτοῦ ὑφάσματος. Ἐπιμονή ψυχαναγκαστική. Ἐμμονή στό "Silk Cut". Αὐτή εἶναι ἡ θέση τῶν παραγωγῶν τοῦ συγκεκριμένου τοιγάρου σέ τελική ἀνάλυση.

Ἡ καινούργια καμπάνια τοῦ "Silk Cut" ἀποτελεῖται ἀπό ἓνα κολλάζ δύο εἰκόνων πού τέμνονται ἢ ἐνώνονται ἀπό μιά ἐγκάρσια μετάξινη μῶδ ἐπιγάνεια. Ἐνα λογοπαίγνιο μέ τό δεύτερο συστατικό τῆς ὀνομασίας τοῦ τοιγάρου, «κάτ», δηλαδή πάγωμα εἰκόνας καί, σέ ἐλεύθερη ἀπόδοση, μοντάζ: Ὁ περαστικός καλεῖται νά γίνει «κάτερ», νά ἀποκαταστήσει μόνος του τήν ἱστορία τῆς συνολικῆς εἰκόνας. Ἐκκληση συμμετοχῆς στό γίγνεσθαι: Ἐκδημοκρατισμός τῆς διαφημιστικῆς δημιουργίας;

Ὁ περαστικός βρῖσκει στό δρόμο του μιά σύνθεση μέ δύο ἐπιλογές, δύο ἀντιθέσεις ἢ συνθέσεις μιᾶς ἰδέας, τήν ὁποία δέν κατανοεῖ πλήρως. Ἀντιπαραβολή δύο ἀντιθέσεων ἢ ἰσχυροποίηση μιᾶς καί τῆς αὐτῆς κατάφασης:

Πρώτη εἰκόνα. Κάτω: ἓνα (γυναικεῖο) μάτι. Τά τσίνορα του προεκτείνονται μέ τή φορά τοῦ βλέμματος τοῦ θεατῆ πέρα ἀπό τό μεταξένιο χῶρισμα στήν πάνω μεριά τοῦ κάδρου. Ἐκεῖ, ποναντιστικές σχεδόν παπαρούνες ξεφυτρώνουν ἀτακτα μέσα ἀπό τό πουθενά.

Δεύτερη εἰκόνα. Πάνω: ἓνα ἀεροπλάνο (τή στιγμή τῆς ἀπογείωσης:). Τό κοῖλο μέρος του ὑπερβαίνει εὐκόλα τό μεταξένιο χῶρισμα καί καταλήγει στό στήθος μιᾶς πάπιας πού περπατά παρῆα μέ τά πατάκια της πάνω σέ ἓνα πράσινο τεχνικολόρ λειβάδι.

Τρίτη εἰκόνα. Κάτω: ἓνα βατραχάνθρωπος κοιτάει τόν φακό, τό βλέμμα του ἀνεξίχνιαστο πίσω ἀπό τήν μάσκα του. Τήν κίνηση τοῦ βατραχῶπεδiluοπαγώνει τό ἐνοστιανέ. Πάνω: ἓνας τοῖχος μέ ἄσπρα πλακάκια μπάγιου, ἡ δροῦση στήν προέκτασή της στάζει μέσα στήν κλειστοφοβική, σάν γνάλα, θάλασσα τοῦ δῦτη.

Πῶς κατηγοροποιοῦνται οἱ ἀξίες πού ἀντιπροσωπεύουν οἱ κάτω καί οἱ πάνω συνθέσεις; Ἄγνωστο. Ὑποθέστε ἐλεύθερα, χωρίς περιορισμούς. Ἡ μόνη σταθερή ἐπανάληψη, τό μόνο σημεῖο ἀναφοράς: τό μεταξένιο μῶδ ὑφασμα. "Silk Cut".

Τό ξέρε καί ἡ γάτα μου. Θεμέλιο τῆς διαφημιστικῆς γλώσσας εἶναι ὁ μεταγλωττισμός τοῦ τρίπτυχου ὄνειρου (ἐπιτυχία, δύναμη, εὐτυχία) στήν ὑπόσχεση μιᾶς διωματικῆς ψευδαίσθησης. Ἀναδομεῖ, μέ ἄλλα λόγια, ἡ διαφήμιση τήν ἀρχετυπική φαντασίωση ἐγκλωβίζοντάς τήν στό ἀξεσουιά.

Ἡ καμπάνια τοῦ "Silk Cut" — παραδέχεται μέ τόλμη — δέν προσέειναι

Ἐν τέλει

τίποτα, δέν υπόσχεται τίποτα. Παραδίδει τό ἴματς τοῦ τσιγάρου της ἀνυπεράσπιστο στήν ἀρένα τῶν ἐρμηνεϊῶν. Δύο εἰκόνες καί στή μέση ἓνα μῶδ μεταξένιο ὕφασμα, χώρισμα, τσόντα ἢ παραβάν. Κομμάτια εἰκόνων πού χαρίζουν κυριολεκτικά ἐλευθερία. Ἐλευθερία τῆς σκέψης. Ὁ καθείς ἄς τίς ἐπενδύσει κατά τό δοκοῦν. Ἄς τίς ταξινομήσει σύμφωνα μέ τούς «δικούς» του κώδικες, συναρμολογώντας ἢ διασπάζοντάς τες. Ἄς τίς ἀξιολογήσει ὅπως θέλει, ἄς τίς ἐρμηνεύσει ὅπως τοῦ ἀρέσει.

Ποτέ ὁμως δέν θά εἶναι ἀπόλυτα σίγουρος ὅτι ἡ δική του ἀνάγνωση εἶναι ἡ σωστή ἐρμηνεία τῆς διαφήμισης τοῦ "Silk Cut". Ὁ θεατής κινητοποιεῖ μέν τή φαντασία του, ἀλλά μένει τελικά ἀχόρταγος.

Σκέφτεται τό πάζλ στόν τοῖχο. Προβάλλει τή φαντασία του — ὄχι, δέν βρῖσκει ἐπιβεβαίωση στή φαντασίωσή του — στόν τοῖχο. Κόβει, ράβει, προβληματίζεται, ἀναλογίζεται. Ἡ διαφήμιση αὐτή εἶναι ἡ φάκα τῶν συνειρμῶν του. Ἀποβαίνει φυσικά νικηφόρα. Ἐχει κατακτήσει ὄχι μόνο τήν τέχνη τῆς ἐπιβολῆς στερεοτύπων ἀλλά τήν ἴδια τήν τέχνη τοῦ φαντάζεσθαι.

Λουκία Ρίτσαρντς

Μ' ἀγαπᾶς; Φταίει ὁ Μπερίσας!

Πόσα μπορεῖ νά σημαίνει νά εἶσαι μετανάστης στήν Ἑλλάδα; Τί ρόλο παίζουν σέ ἐμᾶς τούς ὑποτίθεται ἀπεγκλωδισμένους ἀπό τά ξενοφοβικά στερεότυπα τῶν ξενοφοβικῶν; Γιατί οἱ Ἄλβανοί εἶναι μακριά μας; Ποιά εἶναι ἡ ξενικότητά τους;

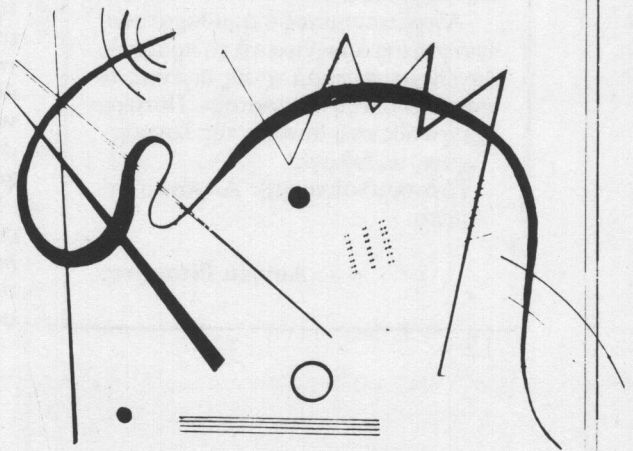
Αὐτά τά ἐρωτήματα τριβελίζουν τό μυαλό μου ἀπό τότε πού γνώρισα τόν Π. καί τήν Σ. σ' ἓνα σπίτι φίλων. Ἀκόμα δέν μπορῶ νά καταλάβω μέ ποιό τρόπο αὐτοί οἱ ἄνθρωποι μοῦ εἶναι ξένοι.

Κατ' ἀρχήν ὅταν οἱ φίλοι μου ἀνακοίνωσαν ὅτι στίς 11 θά ἐρθοῦν οἱ «Ἄλβανοί», στραβομουτσούνιασα (μοῦ τό εἶπαν δηλαδή οἱ φίλοι μου ὅτι στραβομουτσούνιασα), ὄχι βέβαια ἐπειδή ἔχω κάποιο πρόβλημα μέ τούς Ἄλβανούς. Θαρρῶ ὅτι ἀρχικά ἐνοχλήθηκα πού θά γνώριζα καινούργιους ἀνθρώπους, ἀγνωστα πρόσωπα, θά μπαίνανε στή βραδιά μας, δηλαδή σ' αὐτό πού εἶχα συνηθίσει νά κόβω νά ράβω στά μέτρα τῶν δικῶν μου ἀντοχῶν. Σύν τοῖς ἄλλοις πού ἦταν Ἄλβανοί... Ἄρα, τί νά κουβεντιάσεις μέ τούς Ἄλβανούς; Μόλις ὄρισα περιγραφικά, γιά ὅσους λίγους δέν τό κατάλαβαν, τήν ἴδια τήν ἔννοια τῆς προκατάληψης.

Ε, λοιπόν, ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου δέν θά εἶναι μιά γλαφυρή περιγραφή τοῦ πόσο κακό πράγμα εἶναι ἡ προκατάληψη γιά τόν ξένο, δέν θά εἶναι ἡ ἀπόδοση μίας κρυμμένης φωνῆς πού ἡ πολιτικο-

τοῦ Χριστόδουλου, τή μεγαλεπίβολη ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση μέ τήν αἵξηση τῶν ὥρῶν τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν, τίς ἐπικλήσεις στό «νοικοκύρεμα» τῶν δημόσιων οικονομικῶν καί τή λουμπεν-ὀλιγαρχία τῶν ΠΑΕ καί τῶν καζίνο. Κατά τά ἄλλα, ὁ Χρῆστος Γιανναρᾶς συνεχίζει νά κατακεραυνώνει τήν ἐρημη τή νεωτερικότητα καί τόν ὀρθό Λόγο της λέξ καί σέ τοῦτο τόν τόπο διαβιοῦμε ὑπό καθεστῶς σκληρῆς καρτεσιανῆς δικτατορίας. Ἡ μήπως εἶναι ἔτσι καί ἐμεῖς ἀπλῶς ἀνυποψίαστοι καί ἀφελεῖς δέν εἶδαμε, κρυμμένοι σέ κάποιο τηλεοπτικό παράθυρο ἢ στή Μητρόπολη πίσω ἀπό τήν μαυροφορεμένη Μαλδίνα καί τήν κυρία Λουκά, τόν συνωμότη Διαφωτισμό αὐτοπροσώπως; Καί ἂν ἐπιμένουμε πῶς ὁ ἐθνικολαϊτιστικός πολτός ἔχει τόση σχέση μέ τόν ἐκσυγχρονισμό ὅση καί τά καταστάματα νεωτερισμῶν μέ τή νεωτερικότητα, δέν μπορεῖ... Θά φταίει τό κακό μας ριζικό καί ἡ ἀθεράπευτη προσκόλλησή μας στήν «ἀπανθρωπία» δικαιωμάτων καί κανόνων τοῦ παιχνιδιῦ.

Νικόλας Σεβαστάκης

Ἐν τέλει

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΟ

Πρίν λίγα χρόνια ένας Δημοκρατικός και ένας Ρεπουμπλικάνος διεκδικούσαν το αξίωμα του γερουσιαστή στη μονοεδρική πολιτεία της Νέας Υόρκης.

Ενώ διαρκοῦσε ὁ προεκλογικός ἀγώνας ὁ Δημοκρατικός ὑποψήφιος χαρακτηρίσε φασίστες ὁπαδούς τοῦ ἰταλικῆς καταγωγῆς ἀντιπάλου τοῦ πού ἔσπερναν τὴν ἀναταραχὴ στὶς συγκεντρώσεις τοῦ ἐπιδιδόμενοι σὲ τραμπουκισμούς.

Ὁ Ρεπουμπλικάνος ἀδραξε τὴν εὐκαιρία. Ξεκίνησε μιά ἐκστρατεία μὲ «ὀμάδα-στόχο» τοὺς ἰταλικῆς καταγωγῆς ψηφοφόρους τῆς πολιτείας. Ἡ λέξη «φασίστας», ἔλεγε, προσβάλλει ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς.

Ριζώνοντας στὴν ἄγνοια, στὴν ἀνοησία καὶ στὴ μυσοπάθθη «πολιτικὴ ὀρθότητα» καὶ ἡ καμπάνια τοῦ Ρεπουμπλικάνου καρποφόρησε. Χιλιάδες Ἰταλοαμερικάνων ἀπαίτησαν ἀνοιχτά ἀπὸ τὸν πρῶτο νὰ ἀπολογηθεῖ δημόσια γιὰ τὴ φυλετικὴ βρισιὰ πού εἶχε ἐκστομίσει ἐναντίον τους.

Ἀγανακτισμένοι ὁ Δημοκρατικός ὑποψήφιος ἀρνήθηκε νὰ τὸ πράξει ἐξηγώντας πειστικά στοὺς θιγέντες τί σημαίνει ἡ λέξη «φασίστας». Πίστευε προφανῶς στὴ δύναμη τῆς λογικῆς. Ἐχασε τίς ἐκλογές.

Τὸ ὄνομα τοῦ νικητῆ: Ἀλφόνσο Ντ' Ἀμάτο.

Λουκία Ρίτσαρντς

πολιτισμικὴ προπαίδειά μου θὰ μὲ ἔκανε νὰ ἀγαπήσω, ἢ νὰ τὴν ἐνστερνιστώ, ἀλληλέγγυος ἀριστερός ὢν. Δέν θὰ εἶναι βέβαια οὔτε ἡ μετάνοια γιὰ τὴν ἀρχικὴ μου προκατάληψη. Οὔτε ἓνα συγκαλυμμένο νάρκισσο-κατηγορῶ γιὰ τὴ βέβαιη δική σας προκατάληψη ἐναντι στόν ξένο.

Ξένοι μπῆκαν στό σπίτι τῶν φίλων, ξένοι φύγαν. Γιὰ μένα. Ξένοι, δηλαδή ἀπ' ἄλλου. Μὲ τὴ μόνη διαφορά, ὅτι, ἐγώ, γιός μεταναστῶν ὁ ἴδιος (ὄχι οἰκονομικῶν μεταναστῶν καὶ αὐτὸ ἔχει τὴ δική του σημασία) εἶχα ξεχάσει νὰ θυμᾶμαι ὅτι ὅταν εἰσᾶ ξένης μιᾶς γιὰ τὸ ἀπ' ἄλλου. Αὐτὸ τὸ ζεῦγος μιλά ὁμως σήμερα καὶ γιὰ τὸ «ἀπ' ἄλλου». Πού δέν εἶναι μόνον ἡ καταγωγή, ἀλλὰ καὶ ὅλα ὅσα ἔπονται τῆς καταγωγῆς, κάτι σάν τὰ θέματα τοῦ Πολίτη.

Ὁ Π. εἶναι «τῆς ἑλληνικῆς μειονότητος», δουλεῦει τώρα στὴν οἰκοδομὴ μὲ ἓνα ἀρκετὰ καλὸ μεροκάματο, ὁ πατέρας του καθηγητῆς Πανεπιστημίου στὰ Τίρανα. Ζεῖ καὶ αὐτὸς τώρα στὴν Ἀθήνα. Ἡ Σ. ἐργάζεται ὡς ἀποκλειστικὴ νοσοκόμα σ' ἓνα μεγάλο δημόσιο νοσοκομεῖο. Ἐχουν ἓνα παιδί, καὶ μιλάνε. Ὅχι γιὰ τὸ παιδί. Μιλάνε γιὰ τὸ τί σημαίνει νὰ βαφτίζεσαι χριστιανός ὅταν εἶσαι μουσουλμάνος, γιὰ τίς ψυχοθεραπευτικὲς καὶ κοινωνικοεταξιακὲς χρήσεις τῆς θρησκείας. Γιὰ τοὺς μουσουλμάνους καὶ τοὺς χριστιανούς. Τὸ «ὀρθόδοξος» δέν τοὺς ἔρχεται αὐτῶματῶς στό στόμα. Καὶ κυρίως τσακώνονται μεταξύ τους, γιὰ τοὺς Κοσσοδόρους. Μὲ μίαν ἀπίστευτη ἐπιχειρηματολογικὴ ἀρτιότητα πού δέν συναντῶ στὶς ἀριστερό-ἐπιστημονικὲς παρέες τῶν Ἀθηνῶν. Πού τὴν ψιλοζήλεσα, ἔως πολὺ.

Οἱ δύο χειρῶνακτες μετανάστες ἀπὸ τὴν Ἀλβανία δέν εἶναι βέβαια κοινωνιολόγοι, παρόλο πού ὅπως πολλοὶ μετανάστες ἔχουν πτυχία τριτοβάθμιας ἐκπαίδευσης. Γιὰ τὸν ἕναντὸ τους μιλάνε οἱ ἄνθρωποι. Χρησιμοποιοῦν τοὺς Κοσσοδόρους γιὰ τὸ διαπροσωπικὸ τους πρόβλημα. Μόνο πού ὅταν ἡ Σ. ὑποστηρίζει τὸ δικαίωμα τῶν Κοσσοδόρων στὴν αὐτοδιάθεση καὶ τὸν ἔθνικὸ αὐτοπροσδιορισμὸ καὶ ὁ Π. τῆς ἀπαντᾷ ὅτι δέν καταλαβαίνει γιὰτί οἱ μουσουλμάνοι τοῦ Κόσσοδο ὑψώνουν τούρικες σημαίες, δέν χρησιμοποιοῦν ἀναλογίες γιὰ τὸ «πόσο μ' ἀγαπᾶς» ἢ γιὰ τὸ «μὴν μὲ πιέξεις γιὰτί δέν μπορῶ». Τὸ διαπροσωπικὸ τους σχετίζεται καὶ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτὸ, ἀπὸ τὸ «ἀπ' ἄλλου». Τὸ διαπροσωπικὸ τους εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐξαρτημένο ἀπὸ τὴν κοινωνία, δηλαδή ἀπὸ τὸ «ἀπ' ἄλλου». Ἡ τουλάχιστον τὸ ἐν λόγῳ ζεῦγος τὸ ἀναγνωρίζει.

Ἐνας φίλος μου ἀπάντησε προχτές τὸ βράδυ στό μᾶρ, μετὰ ἀπὸ μίαν πρώτη περιγραφή τῆς συνάντησής μου, ὅτι «δέν ἔχω ἀκόμη ἀνακαλύψει τὴν ἰδιωτικότητα». Τὸ σκέφτηκα καὶ νομίζω ὅτι ἔχει δίκιο, μόνο πὼς ὅλο τὸ θέμα εἶναι ὅτι οἱ ἐν λόγῳ Ἀλβανοὶ εἶναι ξένοι. Ὅτι δηλαδή, ἐννοῶ ὅτι ζῶ μέσα στὴν κατίσχυση τῆς ἰδιωτικότητος. Ὅτι ἀπὸ τότε πού τὴν κατακτούσα, καὶ μέχρι νὰ τὸ καταλάβω μὲ ἔχει ἤδη κατακτήσει αὐτή. Ὅπως ἔλεγε μὲ στεναχώρια καὶ ὁ Νίκος Ξυδάκης σὲ μίαν συνέντευξή του πρὸ μηνῶν, «ἀνήκουμε πλέον ὅλοι στό κόμμα τοῦ ἔρωτα». Μὲ δικὰ μου λόγια, στὴν ἀπόλυτη ἰδιωτικότητα. Σάμπως χαϊδεύομαστε πιὸ πολὺ ἀπ' ὅσο ἀντέχουν π.χ. τὰ μεταναστευτικὰ Βαλκάνια.

Α ναί! Ὁ Π. καὶ ἡ Σ. ... Τί ἔγιναν; Ε, αὐτοὶ εἶναι ξένοι. Ζοῦν στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀφομοιώνονται ἐπειδὴ μποροῦν καὶ ἀφομοιώνουν, εἶναι καὶ ὡς περίπτωση πολὺ τυχεροί. Ἀλλὰ θέλω νὰ τοὺς ξαναδῶ. Ἴσως στὴ δευτέρῃ συνάντησή μας νὰ μπορῶ καὶ ἐγώ νὰ πῶ δύο κουδέντες. Λιγότερο ἀδιάδαστος καὶ λιγότερο διαπροσωπικός ἀριστεροῦλης.

Παναγὴς Παναγιωτόπουλος

Ἐν τέλει

Ἀνιχνευτής ἀνθρώπων

Μεγάλη ναυτιλιακή εταιρεία, παρουσίασε σέ δημοσιογράφους καί ἄλλους παράγοντες νεότευκτο πλοῖο της, λίγο πρὶν τή δημόσια ἐγγραφή γιά τήν εἴσοδο τῶν μετοχῶν της στό Χρηματιστήριο ἀξιῶν τῆς Ἀθήνας. Οἱ παράγοντες τῆς εταιρείας τόνιζαν τίς μεγάλες ἀρετές τοῦ νέου πλοίου, τήν ταχύτητα, τό μέγεθος, τήν πολυτέλεια καί γενικῶς ὅλα τά στοιχεία πού θά ἀμβλύναν τίς πιθανές ἀνησυχίες τῶν ἐπενδυτῶν γιά τό ὕψος τοῦ σέ συνάλλαγμα δανεισμοῦ πού ἀπαιτήσε ἡ ναυπήγηση.

Ἀνάμεσα στά διαφημιζόμενα προσόντα ξεχώριζε τό ὑπερσύγχρονο σύστημα ἀνίχνευσης ἀνθρώπων! Οἱ ἀπορίες ἦταν φυσικά πολλές καί οἱ περήφανοι ἰδιοκτῆτες τοῦ πλοίου ἐξήγησαν ὅτι πρόκειται γιά ἕνα μηχανισμό πού μπορεῖ νά ἀνιχνεύσει τό διοξειδίου τοῦ ἀνθρακα πού ἐκπέμπουν οἱ ἀναπνέοντες ὀργανισμοί καί, μέ τόν τρόπο αὐτό, νά σημαίνει συναγερομό ὅταν ἀνθρωποῖ ἀναπνέουν ἀνευ ἀδείας τῶν ἀρχῶν στό πλοῖο.

Οἱ ἐν λόγῳ ἀρχές παρέχουν τήν ἀδεια τοῦ ἀναπνέειν σέ καθῶς πρέπει ἀνθρώπους, διστάζουν ὅμως νά τήν ἐκχωρήσουν σέ ἄλλα εἶδη ζώντων ὀργανισμῶν, ὅπως οἱ λαθρομετανάστες καί λοιποὶ λαθρεπιβάτες. Ἡ παρουσία τῶν τελευταίων ἐπὶ τοῦ πλοίου θά σημαίνει συναγερομό στό ὄνομα τῆς εὐταξίας καί τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ δέ εταιρεία καί ὁ καπετάνιος της δέν θά σύρονται στά δικαστήρια ὡς ἀκούσιοι συνένοχοι μετακίνησης ἀνεπιθύμητων προσώπων — ἔσχατο ἀμάρτημα στόν κόσμο μας, συνεπιφέρον οἰκονομικές κυρώσεις.

Οἱ κακές γλώσσες τῶν ἐπενδυτικῶν κύκλων δήλωσαν ὅτι τό μέτρο δέν εἶναι ἐπαρκές διότι ἡ εταιρεία πάλι χάνει σέ χρόνο ἀπασχόλησης πληρώματος γιά τή σύλληψη καί φύλαξη τῶν παρανομοῦντων. Ἐπίσης τῆς κοστίζει τό νερό καί πιθανόν ἡ τροφή πού οἱ συλληφθέντες θά καταναλώσουν μέχρι τήν παράδοσή τους στίς ἀρχές (ἂν λόγου χάρη τό πλοῖο κατευθύνεται στήν Ἰταλία θά πρέπει νά τοὺς φέροι πίσω γιά νά τοὺς παραδώσει στίς ἐλληνικές ἀρχές). Συζητιέται γι' αὐτό ἕνα πιό σύγχρονο σύστημα πού θά ἀφαιρεῖ πρόσκαιρα τό ὄξυγόνο ἀπό τό γκαράζ καί ἄλλους ἀποκρυφούς χώρους τοῦ πλοίου ὅπου πιθανόν ἐκδηλώνεται παρόμοιος κίνδυνος.

Τά πλεονεκτήματα τῆς μεθόδου αὐτῆς εἶναι προφανή. Εἶναι διπλῆς χρήσεως σύστημα πού ἀντιμετωπίζει τυχόν πυρκαϊές ὅπως καί λαθρομετανάστες. Τό κόστος τῆς διαχείρισης τυχόν ἀποβλήτων (πτωμάτων) ἀπό τήν λειτουργία τοῦ συστήματος μπορεῖ εὐκολά νά ἐνσωματωθεῖ καί νά συμψηφιστεῖ μέ τό γενικότερο σύστημα διάθεσης τῶν ἀποβλήτων τοῦ πλοίου. Ὅπως εἶναι γνωστό, τά πολυτελή νεότευκτα ὀχηματαγωγά πού διαφημίζονται καί ὡς κρουαζιερόπλοια, παράγουν μεγάλες ποσότητες ὑγρῶν καί σταθερῶν ἀποβλήτων καί —βάσει τῆς ΜΑΡΙΠΟΛ— διαθέτουν πλήρες σύστημα οἰκολογικῆς διαχείρισής των.

Γιῶργος Μαργαρίτης

Ἡ ἈΠΕΡΓΙΑ ὩΣ ΛΟΓΟΣ

Οἱ Ἀλβανοὶ ἐργάτες, αὐτοὶ οἱ μαρτυριασμένοι καί πρόωρα καταναλωμένοι ἀνθρώποι, οἱ στερημένοι τῆς ἀξιόπρέπειας πού ὅλα τά Συντάγματα ἀναγνωρίζουν σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀρνήθηκαν νά ἐργασθοῦν καί νομίζω ὅτι ἡ ἀπεργία τους τοὺς ἔδωσε λόγο. Εἰσέβαλαν γιά πρώτη, ἴσως, φορὰ στόν δημόσιο χῶρο μ' ἕνα λόγο θετικό γιά τοὺς ἴδιους καί τήν ταυτότητά τους. Ξαφνικά ἀναγκασθήκαμε νά παραμερίσουμε τήν περιφρόνηση καί τόν οἶκτο καί τοὺς εἶδαμε νά διαπραγματεύονται τήν ἐργασία τους, τό μόνο πράγμα πού τοὺς ἐνώνει μέ τήν δική μας κοινωνία. Ὅπως οἱ πρῶτοι ἀγριεμένοι προλετάριοι πού εἶχαν προσδοκία ζωῆς 30-40 χρόνων. Ἡ ἀπεργία τῶν Ἀλβανῶν συμπίπτει μέ τά 102 χρόνια μᾶς ἀπό τίς ἀπεργίες σταθμούς πού ἔγιναν στήν Ἑλλάδα, τήν ἀπεργία τῶν μεταλλωρῶν τῆς Καραμιζας, στά μεταλλεῖα Λαυρίου, τόν Ἀπρίλη τοῦ 1896. Ἡ ἀπεργία ἐκείνη ὅπως καί ἡ σημερινή ἀνέδειξε ὡς ὑποκείμενο «τάς χιλιάδας τῶν ὠχροπρασίνων, τῶν ὀστεωδῶν, τῶν κατεσκληρότων ἐκείνων ἀνθρώπων, τῶν ἐχόντων εἰς τήν μορφήν των ζωγραφισμένην τήν ἀπελπισίαν» (Ἀκρόπολις, 10 Ἀπριλίου 1896)

Γεωργία Πετρούκη

Ἐν τέλει